

ЈАСЕНОВАЦ
Зборник излагања
Четврте међународне конференције о Јасеновцу
Бања Лука, 30-31. маја 2007.

Издавачи

ЈУ "Спомен подручје Доња Градина", Козарска Дубица
Удружење "Јасеновац-Доња Градина" Бања Лука

За издавача

Мр Милорад Буква
Зоран Леви

Главни уредник

Проф. др Здравко Антонић, дописни члан АНУ РС

Извршни уредник

Јанко Велимировић

Редакциони одбор

Проф. др Владимир Лукић
Јанко Велимировић

Лектор

Ранко Павловић

Превод са српског на енглески

Светлана Митић

Фотографије

Владимир Бибић
Јанко Велимировић

Прелом и дизајн

Јанко Велимировић

Штамприја

Графомарк, Лакташи

За штампарију

Светозар Ћеркета

Тираж: 1.500

ЈАСЕНОВАЦ

Зборник излагања

Четврте међународне конференције о
Јасеновцу

Бања Лука, 30-31. маја 2007.

Бања Лука
2008.

С А Д Р Ж А Ј

Увод	9
Први дан Конференције, Бански двор, Концертна дворана	11
Свечано отварање конференције са поздравним говорима	11
Професор др Владимир Лукић	13
Др Милан Јелић, председник Републике Српске.....	15
Г. Милорад Додик, председник Владе Републике Српске	16
Г. Арије Ливне.....	18
Професор Алфред Герстл.....	21
Епископ бихаћко–петровачки Хризостом	23
Г. Џорџ Богданић	25
Први дан Конференције, Бански двор, Концертна дворана	27
Г. Бранислав Дукић.....	27
Академик Србољуб Живановић	30
Г. Лазар Лукајић.....	31
Гђа Љубица Вучић	32
Владимир Умељић	38
Др Зоран Лакић	38
Драган Цветковић	39
Пол Мојзеш.....	39
Др Милан Булајић.....	40
Рабин Јозеф Атијас	43
Г. Милосав Кнежевић	45
Гђа Иванка Клинцов	47
Мр Александар Савановић.....	48
Др Младенко Кумовић	52
Ален Будај.....	55
Мр Милорад Буква.....	55
Протосинђел Јован Ћулибрк.....	56
Др Животије Ђорђевић.....	61

Професор др Остоја Ђукић	67
Дискусија	72
Г. Илија Лукић:	72
Академик Здравко Антонић:	74
Др Животије Ђорђевић:	75
Г. Драган Цветковић:	75
Академик Србољуб Живановић:	77
Др Младенко Кумовић:	78

Други дан Конференције, Бански двор, Концертна дворана 79

Дискусија	79
Др Милан Булајић:	79
Рабин Јозеф Атијас:	80
Г. Лазар Лукајић:	81
Г. Драган Цветковић:	82
Г. Миле Имеровски:	85
Гђа Иванка Клинцов:	86
Гђа Смиља Тишма:	88
Г. Недељко Гога:	89
Професор др Марија Ђурић	91
Г. Царед Израел	96
Професор др Владимир Лукић	122
Дискусија	125
Протосинђел Јован Ђулибрк:	125
Академик Србољуб Живановић:	126
Г. Александар Радета:	126
Г. Илија Ивановић:	131

Други дан Конференције, Бански двор, Вијећница 133

Мићо Јелић Грновић	133
Гђа Зорка Делић-Скиба	133
Г. Милан Басташић	139
Г. Богдан Петковић	140
Гђа Добрила Кукољ	142
Г. Цадик И. Данон Брацо	145
Г. Илија Ивановић	152

Реферати приспјели након одржавања Конференције..... 157

Професор др Рајко Долечек 157

Гђа Смиља Тишма..... 158

Други дан Конференције, Бански двор, Концертна дворана 171

Декларација Четврте међународне конференције о Јасеновцу 171

Г. Јанко Велимировић..... 171

Гђа Смиља Тишма: 173

Г. Лазар Лукајић:..... 175

Др Милан Булајић: 176

Др Ванда Шиндли: 176

Проф. др Милутин Пејић: 177

Г. Саво Штрбац: 177

Др Животије Ђорђевић:..... 178

Г. Драгутин Бјелајац 180

Г. Гојко Кнежевић:..... 181

Академик Србољуб Живановић: 182

Проф. Владимир Лукић: 182

Проф. Владимир Лукић: 183

Академик Србољуб Живановић: 185

Др Милан Булајић: 186

**МЕЂУНАРОДНА КОМИСИЈА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ИСТИНЕ О
ЈАСЕНОВЦУ 191**

Интервјуи приликом посјете Јасеновцу након Конференције 193

Г. Владимир Бибић 193

Интервју са г. Миланом Басташићем..... 193

Интервју са др Миланом Булајићем..... 200

Интервју са г. Даном И. Цадиком 202

ПРЕМИНУО ПРОФ. ДР БЕРНАРД КЛАЈН 203

Увод

Објављени Зборник радова Четврте међународне конференције о Јасеновцу пред само одржавање конференције обogaћен је овим Зборником излагања учесника чиме је јавности презентована једна цјелина која свједочи о напорима да се након 60 и више година сагледа истина или барем један њен дио о изузетно значајном догађају који је оставио дубоке трагове. Одржавање и ове конференције доказује и показује оправданост бављења битним питањима из наше не тако далеке историје у циљу извлачења поука да се нешто слично не понови долазећим генерацијама, када се то већ поновило крајем прошлог вијека.

Посебна је вриједност, поред учествовања научника из региона, и заинтересованост и одазив научника из других земаља који су из свог угла гледања објашњавали оно што се овдје догађало и оставило поуке и поруке. Изузетно је значајно то што и јеврејска заједница све више даје значај страдању припадника својег народа у систему јасеновачких логора.

Несебична подршка Владе Републике Српске и опредјељеност и подршка да се настави са одржавањем конференција охрабрује и подстиче све оне, који се овим питањима баве професионално или подстакнути другим разлозима желе промовисати истину, да своја сазнања и на овај начин пренесу и саопште јавности.

Јанко Велимировић

Показало се да је свака одржана Међународна конференција о Јасеновцу успјешнија од претходне, а када је ријеч о Четвртој, само да смо се окупили и подјелили одштампане зборнике са три конференције она би у цијелости успјела.

Академик проф. др Србољуб Живановић

**ПРВИ ДАН КОНФЕРЕНЦИЈЕ,
БАНСКИ ДВОР, КОНЦЕРТНА ДВОРАНА**

**СВЕЧАНО ОТВАРАЊЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ
СА ПОЗДРАВНИМ ГОВОРИМА**

Професор др Владимир Лукић

Даме и господо,

Послије стравичног геноцида у једном од најмонструознијих логора смрти у Европи – Јасеновцу, често се изговарала она старовјековна, библијска реченица: **Опрости им, Господо, нису знали шта раде!**

Ма колико били склони опраштању, можемо се, па и морамо, запитати: **Можда су ипак знали, и можда знају шта раде?**

Јер и данас, као и у прошлости, скривају се идеолози почињеног злочина, прескачу или занемарују узроци који су до њега довели, безобзирно уништавају трагови који свједоче о страдању невиних, минимизирају не само бројеви жртава, него и патње којима су свјесно били изложени логораши. Многи од оних које би бар мало требало да пече савјест не говоре да су у Јасеновцу убијане и нерођене бебе, дјеца, жене, старци, дакле, људи свих животних доба, већ тврде да је то био радни логор. Заиста, био је то „радни” логор, нарочито за безумно уништавање Срба, Јевреја и Рома, због којих је систем логора Јасеновац и основан. Ни овом приликом не могу се и не смију заборавити антифашисти који су страдали у суровој јасеновачкој „фабрици смрти”.

Достојанство жртава и њихових потомака вријеђа и чињеница да нова поставка у Музеју Спомен-подручја Јасеновац не само да замагљује злочине, већ не прави готово никакву дистанцу између жртава и целата. Лобирање по свијету да је такав концепт израз модерног, савременог, само да поставка не би личила на Аушвиц, Треблинку и сличне логоре у Другом свјетском рату, уз редеофинисање и самог појма геноцида, без сумње је други геноцид над нашим невиним жртвама Јасеновца. Скупови као што је овај, Четврта међународна конференција о Јасеновцу, имају огроман значај и улогу у презентовању истине, која се мора заснивати искључиво на чињеницама, чиме ће се на најбољи начин демантовати они који мучилишта и стратишта,

чији је циљ био затирање цијелих нација, желе да прикажу као некакве малтене хумане, радне логоре.

Из дубоког пијетета према жртвама Јасеновца, моралног кодекса и цивилизацијског односа, с искреним задовољством желим да вас све поздравим. Посебно поздрављам преживјеле логораше.

Дозволите ми да поздравим Његово преосвештенство епископа бихаћко-петровачког господина Хризостома, нашег старог познаника, госта и пријатеља, господина Асијела Исака, рабина из Београда. Дозволите ми да поздравим предсједника Академије наука и умјетности Републике Српске академика професора доктора Рајка Кузмановића. Поздрављам ректора Бањалучког универзитета професора доктора Станка Станића. Поздрављам господина Драгана Чавића. Поздрављам градоначелника Бањалуке господина Драгољуба Давидовића. Поздрављам начелника општине Градишка господина Николу Крагуља. Поздрављам и све остале начелнике општина и представнике. Посебно поздрављам представнике привреде, бројне директоре, и друге. Поздрављам представнике вјерских заједница. Овдје је и наш стари пријатељ Арије Ливне, који је уједно и представник Свјетског јеврејског конгреса, па га овом приликом и у том својству поздрављам. С нама је и Алфред Герстл, познати пријатељ бивше Југославије, посебно Срба, учесник Народноослободилачког рата, о њему ћете још нешто касније чути; ја га најискреније поздрављам. Поздрављам представнике бројних удружења, представнике медија и све вас, драги гости. Извињавам се ако некога нисам поздравио...

Коментар из публике: Предсједника Владе.

Проф. Владимир Лукић: А, не, он је и предсједник Организационог одбора, па нема смисла да га поздрављамо у име Орагнизационог одбора, јер би то изгледало да он сам себе поздравља. Предлажем у радно предсједништво: професора доктора Бернарда Клајна, предсједника Међународне комисије за испитивање истине о Јасеновцу – докторе, изволите; професора доктора Србољуба Живановића, академика, предсједника Одјељења Српске академије наука за Велику Британију, Ирску и још неколико земаља; магистра Милорада Букву, директора Јавне установе „Спомен подручје Доња Градина”; нашу стару познаницу, докторицу Ванду Шиндли, коју ви сви добро познајете и, наравно, себе. Молим асистента Горана Латиновића да прочита писмо предсједника Републике.

Др Милан Јелић,
предсједник Републике Српске¹

**Организационом одбору Четврте међународне конференције о
Јасеновцу**

Поштовани учесници научног скупа, даме и господо, уважени гости,

Са задовољством и осјећањем изузетне части и захвалности за ваш позив да присуствујем Четвртој међународној конференцији о Јасеновцу све вас најсрдачније поздрављам уз жељу за успјешан рад и угодан боравак у Републици Српској. Истовремено са великим жаљењем обавјештавам вас да због објективних разлога нисам у могућности да присуствујем Конференцији. Подржавам ваше одређење да у вријеме непосредно након обиљежавања 62. годишњице пробоја јасеновачких логораша научно заснованим и стручним прилозима допринесете утврђивању истине о карактеру јасеновачког логора, истраживању и утврђивању личног и колективног идентитета жртава, расвјетљавању геноцидних и злочиначких дјела у тадашњој усташкој државној творевини, и обезбиједите континуирани и заслужен научни и истраживачки третман и пуну медијску пажњу о овом стратишту Срба, Јевреја, Рома и припадника других народа и неистомишљеника тадашњег поретка. Одржавање ове конференције тим је значајније, јер смо и ововремени свједоци умањивања и злурадог манипулисања не само злочинима из тог времена, већ и страдања у последњим трагичним сукобима на овим просторима. Сви органи и институције Републике Српске допринијеће утврђивању одговарајућег статуса Спомен-подручја Јасеновац – Доња Градина, које има изузетан значај за Републику Српску. Очекујемо да поруке ове конференције буду и допринос побољшању стања и односа у Босни и Херцеговини и региону, посебно у контексту јачања толеранције, помирења и добросусједских односа. Дубоко вјерујући у успјех ове конференције, још једном вас најсрдачније поздрављам.

¹ Писмо др Јелића прочитао г. Горан Латиновић

Проф. Владимир Лукић: Наравно, увијек се нешто заборави, па сам заборавио да поздравим представнике дипломатског кора и користим прилику да то учиним накнадно. А сада молим предсједника Организационог одбора и предсједника Владе Републике Српске, господина Милорада Додика, да узме ријеч и отвори Четврту међународну конференцију о Јасеновцу. Господине предсједниче, изволите.

**Г. Милорад Додик,
предсједник Владе Републике
Српске**

Добар дан свима! Желим успјех овој конференцији и драго ми је што имам прилику да је отворим и да поздравим све присутне, нама драге госте, које смо видјели већ неколико пута овдје, а посебно преживјеле логораше, који су живи свједоци управо онога што ми желимо да докажемо и покажемо – да се у логору Јасеновац заиста догодио геноцид који никада није формално осуђен и који се мора и на овај начин стално предочавати јавности, како никада не би био заборављен.

Многи људи у Организационом одбору заједно са мном предано су радили на организацији ове конференције. Драго ми је што сам имао прилику да са њима учествујем у припреми свих логистичких елемената за њено одржавање. Сигуран сам у успјех, сигуран сам у то да ће још једном одавде, из Бањалуке, чињенице и истина о Јасеновцу отићи, али сам сигуран исто тако да ће ова конференција још више нас, млађе, који смо обавезни да наставимо чувати и пазити сјећање на Јасеновац, обавезати, прије свега, да учинимо више како би се Градина, прије свега, тако уредила да послужи свима који долазе да могу

истовремено да виде размјере злочина који се ту догодио и величину страдања које се ту десило.

Јасеновац за данашње прилике, наравно, има велики значај. Очигледно је да многи овдје који претендују да разумију стварност не могу то да учине ако не разумију и не знају шта се десило у Јасеновцу. Све оно што се тамо дешавало сигурно је имало значајан печат и на све што се десило до данас народима који су масовно страдали само зато што су друге нације и зато што вјерују у другог бога.

Стравичност злочина у Јасеновцу никада не може да буде испричана ријечима. Она се тамо десила и она само може да буде дио наше туге која се упорно и увијек изнова враћа као сјећање на тешке патње и страдања и жена, и дјеце, и старца, и људи који су, дакле, само зато што су били на мети других, страдали, изгубили живот у великим патњама, стравичним страдањима.

Ова конференција, као и три претходне, сигурно има за циљ да још једном афирмише истину о Јасеновцу. Она мора да буде мјесто на коме ће се изнијети нове или потврдити потојеће информације и докази; она мора да буде мјесто коме ће се недвосмислено вјеровати; ова конференција мора да се искључиво бави истином; она не смије и не треба да буде мјесто гдје ће се било шта политизовати, или на било који други начин минимизовати прича о Јасеновцу. А све друго осим истине – минимизирање је и опет скрнављење истине о Јасеновцу.

Наравно, људи који су свој живот уложили у то да годинама изучавају и јавности презентују истину о Јасеновцу имају далеко више шта да кажу од мене. Ја ћу овдје стати и свима вама који сте дошли из многих земаља – из Америке, Енглеске, Израела, из Аустрије, Србије и других земаља – пожељети угодан боравак у Републици Српској и потврдити опредјељење Владе Републике Српске да буде трајни покровитељ ових конференција и да Градину уреди тако да бисмо је могли на најдостојанственији начин презентовати и показати какав се стравичан злочин тамо десио.

Желим вам, дакле, успјех у ономе на чему годинама покушавамо да што више урадимо, а то је да се презентује и јасно предочи истина. Можда смо и сами мало криви што у том погледу нисмо више постигли, али мислим да су ове конференције добра прилика за то и да се њихово одржавање мора наставити; да је било среће ово би била четрдесета или ко зна која конференција, а не тек четврта по реду. У том смислу је и моја подршка континуитету оваквих окупљања.

Још једном вас све поздрављам. Хвала вам што сте уложили напор да дођете у Бањалуку да учествујете на овом скупу, који нама у Републици Српској значи много, свим људима, а нарочито породицама преживјелих и страдалих у Јасеновцу. Хвала вам лијепо!

Проф. Владимир Лукић: Ријеч ће узети наш велики пријатељ, а ја бих рекао и велики хуманиста, господин Ливне. Изволите.

Г. Арије Ливне

Поштовани господине председниче Владе, поштовани представници Српске православне цркве, поштовани рабине, господине над-рабине из Београда, поштовани бивши председниче Републике Српске Драгане Чавићу, поштовани гости,

Ово је друга прилика да говорим на конференцији о Јасеновцу. Претпостављам да је и последња, због мојих година. Али вам могу рећи једну ствар. Ја стојим ту пред вама, ја сам преживео те дане. Нас је врло мало остало. Истина, нисам био у Јасеновцу, али цела породица ми је уништена у холокаусту, делимично у Аушвицу, делимично у Мађарској, делимично у Хрватској, у Јасеновцу, део породице који је из Копривнице. Ја сам некако преживео. Стојим пред вама погнуте главе, узбуђен, јер сматрам да треба да вам кажем неке ствари пошто сматрам заиста да је то мој последњи говор пред таквим скупом.

Имао сам извесне несугласице у вези с овим скупом који сматрам изузетно важним. Наравно, несугласице нису биле у вези с тим да ли је он важан или није важан; он је јако важан. Ја сам себи поставио питање: Шта испитујемо? Шта испитујемо? Шта то може бити што не знамо? Не знамо ко су били убице, ко су били жртве? Шта не знамо? Да ли смо ми дужни да изучавамо зашто су усташе, зашто је

ушашка Хрватска – или нацистичка Немачка, која је идеолошки предводила ту ствар – зашто су нас уништавали? Никада, драги пријатељи, то нећемо дознати, као што никада нећемо дознати ни број жртава. И та ствар око броја жртава је једна ствар која ме мучи. Мени је једна жртва апсолутно довољна за цео холокауст – моја мајка, која је угушена у Аушвицу и спаљена у Аушвицу. То је за мене холокост. А да ли је било седамсто хиљада жртава у Јасеновцу, или је било петсто, или шестсто, или четиристо... Прво, никад нећемо дознати. Ко је крив да нећемо дознати, то је већ сасвим друго питање. Нисмо водили евиденцију где су људи. То се могло мање-више установити, не у број тачно, али могло се отприлике установити колико. Ми сад то никада нећемо знати. Према томе, сматрао сам да то не можемо изучавати.

А изучавање зашто је то учињено још је мање могуће. Та мржња према Србима првенствено – јер у Јасеновцу жртве су првенствено били Срби, Јевреји су били секундарни – та мржња према Србима, ја ћу вам рећи, необјашњива је. Мислим да никад нећемо моћи установити зашто, како и због чега. Због религије – сигурно. Католичка црква... ја нисам надлежан, нисам човек који се бави истраживањем цркве... али можемо да установимо да је католичка црква сигурно била један од великих грешника у том страшном злочину који се десио у Хрватској, првенствено у Јасеновцу, о којем у овом моменту говоримо. Ја сматрам да... Јуче ми је професор Живановић рекао, пошто сам отворио изложбу о Јасеновцу, тамо сам рекао да никад не смео опростити. Он је рекао – ми опраштамо. Ја сматрам ми не требамо опростити, опростај је можда хришћанска врлина, али ја ћу вам рећи једну ствар: то је био такав злочин који се не да опростити, не да заборавити, не да опростити, и нема никакве потребе за опраштањем. Убијали су стотине хиљаде људи без разлога, децу, жене...

Ја вам кажем, ја сам стигао до 86. године, многе ноћи не спавам, нећу да претерујем кад кажем да не спавам, то је се тако каже, али мислим много о томе шта се десило с нама. Поставља се још једно питање: шта се десило с нама после рата? Шта смо учинили за ових последњих шездесет година да бисмо очували успомену на оне који су невинно убијени? Могу вам рећи једну жалосну ствар – ништа нисмо учинили. Ја говорим о Србији, пошто Република Српска – једном сам рекао, и за то сам добио доста по глави, што сам рекао да је периферија Србије – Србија је била дужна да направи што су урадили Јевреји, да подигне велики музеј у Београду, као што је Јад вашем у Јерусалиму, да би свет памтио и деца могла да посећују, школе, и да уче и да памте

о томе шта се десило том народу. Србија – она је дупла жртва. Србија је жртва била у рату, Србија је била жртва и после рата. Свет – такав је такав је, ми га нећемо поправити, немамо никакве могућности. Он је такав какав је, не памти ко су пријатељи, ко су непријатељи, али ми морамо да памтимо, ми морамо да памтимо. Ми смо били, ако идемо према добрим и злим, ми смо били на страни добрих, ми смо били на страни Совјетског Савеза, Америке, Енглеске, Француске и осталих савезника, и били смо победници у том рату. Ми смо били једина земља у Европи која се од првог дана борила – оружјем у руци, не причањем, дала стотине хиљада жртава. Шта смо добили за то? Ништа, нулу! Ко је крив? Нешто смо можда и сами криви, али углавном свет је крив. Али свет је такав какав је. Ми то можемо видети данас у малом у односу на Републику Српску, али ја мислим да ми овде треба да запамтимо једну ствар, и зато смо ту. Ништа ново нећемо моћи изучити сем тога што знамо, а то што знамо – да су нас убијали, да смо били жртве, и знамо ко су били злочинци.

Јеврејски народ – он мисли другачије. Ја мислим – јеврејски народ памти вековима, хиљадама година пријатеље и непријатеље. И ту ћу доћи... Ја јако жалим, јер ћу неколико момента више говорити него што сам предвидео, али ја мислим ово је скуп где морам да кажем што мислим, пошто нећу имати више прилике. Јеврејски народ је живео са српским народом вековима, више од петсто година у братству, пријатељству. Никад у Србији није било антисемитизма. Српска православна црква није била као католичка црква анти-семитска, имали смо у Србији пријатеље. Када је господин председник Републике Српске тада Драган Чавић боравио у Израелу и посетио председника Парламента, који је онда био заступник председника државе, пошто онај није био у земљи, онај му је рекао – господине председниче, ми Јевреји вековима памтимо пријатеље и непријатеље. Срби су нам пријатељи, и ми ћемо то памтити вековима.

Зашто сам се дотакао, драги пријатељи, тог проблема? На моје највеће изненађење и на највеће изненађење целог јеврејског света, последњих година у Србији се појављују антисемитизам и неофашизам, што је, могло би се рећи, невероватно јер једноставно у Србији нема Јевреја. Има врло мало, то су углавном старци који немају никакав уплив ни у привредни ни у политички живот, значи, ма нема баш никаквог разлога за то. Зашто се то дешава – не можемо знати. А ја ћу вам рећи једну ствар. Немојте... Онда постоји та позната прича – знаш, бомбардовање било, Олбрајт, Холбрук, Бергер, који су били

поред Клинтона у то време. Да ли бисмо ми могли рећи да због тих људи који су јеврејског порекла, али су Американци, да ли су они криви у име целог јеврејског народа, ако постоји једна таква кривица, да ли сам ја крив, који сам за време косовске кризе и за време бомбардовања Београда учинио, мислим, више него иједан човек појединац у свету за Србију? Истина, одликован сам за то, хвала; али морам да кажем у име оних јеврејских жртава којих више нема да је то тотална неправда према јеврејском народу. Запамтите, драги пријатељи, запамтите, ја вас молим. Неонацизам и фашизам почиње са антисемитизмом, увек и свугде! Немојте то дозволити! Немојте то дозволити, јер нема за то потребе. Србији ништа друго сада не фали, још само да се појави у свету као антисемитска држава. То је једино што јој фали поред свих невоља.

Ја вас поздрављам. Хвала вам да ми се указала прилика да говорим. Захваљујем се и ја се ипак још надам – ко зна, још ћу можда за две године бити ту, или негде другде... моји пријатељи увек кажу, већ пет–шест година кажеш ово је последњи пут. Ја се надам заиста да неће тако бити, и зато поздрављам вас много, волим вас и желим вам све најбоље. Живели!

Г. Арије Ливне: Драги пријатељи, имам једну изузетну част. Међу нама се налази професор Алфред Герстл. Алфред Герстл је бивши председник парламента Аустрије. Он је Јеврејин, живи у Грацу, он је сад пензионер. Он је ту са својом супругом. Седмог јула 2000. године у Бечу отворио је изложбу о бомбардовању Београда, и рекао је – то што НАТО чини Београду, то је злочин који је Хитлер чинио. Тај човек је сад ту, међу нама, и дошао је на ову конференцију.

Професор Алфред Герстл

Посебна ми је част да сам позван овдје, нарочито јер је то Српска а ја се осјећам веома повезан са Србима. Посебни разлози за то су ти што су Срби увијек помагали мањинама и слабијима. Сјећајући се, и ја као 84-годишњак, када су 1938. први Јевреји морали побјећи из Аустрије, Београд је био отворен. Још двије нације су тада биле отворених руку: Мексико и Кина.

И зато желим да овдје кажем, када сам као предсједник Парламента примио у Парламенту у Бечу кинеског предсједника, ја сам му се тада захвалио што је један Кинез рођен у Бечу, доктор Розенфелд, могао да достигне тако високе почести да постане шеф војним љекарима. Он је био јеврејски избјеглица у Шангају. Предсједник Кине ме је загрлио и 1998. сам ја могао да отворим у Шангају музеј за доктора Розенфелда.

Ово сам испричао само због тога јер се овдје одржава конференција која би уствари требала да изгради поново један мост. Зато и јесам поносан што су овдје присутни и Хрвати и Словенци. У аустријском Парламенту сам се наиме отворено изјаснио против братоубилачког рата у Југославији. И надам се да ће овај конгрес указати омладини из цијелог свијета да постоји будућност заједничког живота.

Ја вам се захваљујем.

Г. Арије Ливне:

Ја имам част... Ја ћу вам рећи поштено. То је једна медаља Шимон Визентал института, која је издата поводом смрти Шимона Визентала. Ја сам је донео председнику Владе, али ћу је дати доктору... професору. Председник Владе ће ми опростити, биће прилике, други пут кад будем дошао донећу му.

Проф. Владимир Лукић:
Хвала лијепо! Жели ли још неко да поздрави...? Изволите, Ваше преосвештенство, господин Хризостом.

Епископ бихаћко–петровачки Хризостом

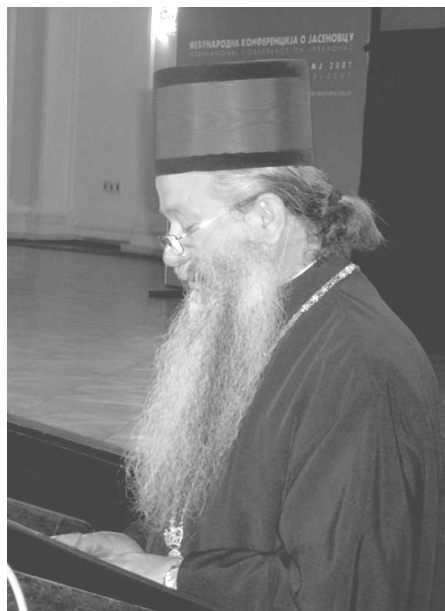
Господине предсједниче Владе Републике Српске, даме и господо,

Част нам је поздравити вас у име Његове Светости Патријарха Српског Господина Павла и чланова Светог архијерејског синода, чији сам представник на овој конференцији. Преносимо молитве и благослове Његове Светости и чланова Светог синода за успјешан рад ове конференције.

Жртве усташког геноцида над српским, јеврејским, ромским и другим народима увијек и изнова изазивају дубоке емоције и осјећања бола због њиховог невиног страдања. Исто тако, усташки злочин геноцида почињен на простору читаве Независне Државе Хрватске увијек отвара исто питање: откуда толики капацитет мржње и зла у појединцима или групама које су наши преци мученици све до 10. априла 1941. године сматрали пријатељима и добрим комшијама? Врло често бивали су у блиским и даљим родбинским везама. Да ли је у питању каиновски синдром или нешто друго?

Историчари ће коријен и генезу усташког геноцида на овим просторима лако пронаћи у политичким, националним и вјерским дубиозама. Једнако ће и други научници дати своје одговоре на ова питања. Цркву, пак, проблем злочина и даље проблематизује, јер се пред нашим очима и свакодневно зло попут пошаста надима. Истовремено свијет поново ћути, мирно посматра како се зло превазноси над добром, како се добро и врлина насилно потискују и убијају.

Наша Света Црква очекује од ове конференције резултате који ће жртве геноцида у Јасеновцу и Доњој Градини извући из све учесталијих омаловажавања и скрнављења. Наиме, свједоци смо релативизације усташког злочина у Јасеновцу и Доњој Градини.

Очекујемо да ова конференција одлучно реагује на овакве и сличне појаве, те квазинаучне шпекулације одређених појединаца и институција из Републике Хрватске.

Сви смо затечени најновијим покушајима изједначавања и довођења у везу Јасеновца и Доње Градине са Блајбургом и тзв. Крижним путем! Кроз програме Блајбурга и Крижног пута потпуно и транспарентно врши се политичка и духовна реafirмација усташтва. Веома је битно, а то и од вас очекујемо, да ова конференција препозна ове и сличне појаве, те да на њих укаже и адекватно реагује, јер оне вријеђају достојанство жртава усташког геноцида у Јасеновцу и Доњој Градини.

Јасеновац и Доња Градина оправдано представљају средиште вашег научног бављења. Међутим, дужност нам је да вас подсетимо и на многа друга масовна стратишта и логоре, а прије свих стратишта Гаравице код Бихаћа, гдје је мученички пострадао преко 15.000 жртава, затим Шушњар у Санском Мосту са 5500 жртава, Госпић и Јадовно у Лици, и многа друга мјеста на овим просторима.

Поздрављајући вас и лично као члан Одбора Српске Православне Цркве за Јасеновац, захваљујем се на вашем великом труду и вашој доброти.

Посебно се захваљујемо покровитељу ове конференције, Влади Републике Српске, за спремност и одлучност да буде покровитељ овако значајног научног скупа.

Хвала и организаторима ове конференције за све што су учинили за њен успјех, ако Бог да. Хвала вам.

Проф. Владимир Лукић: Хвала цијењеном владики.

Г. Џорџ Богданић

Порука Четвртој међународној конференцији о Јасеновцу

Зовем се Џорџ Богданић, Американац сам српског порекла и редитељ документарца *Југославија – рат који се могао избећи*. Позван сам на Четврту међународну конференцију о Јасеновцу у Бањалуци. Нажалост, не могу да дођем, али сам хтео да пожелим све најбоље и да снажно подржим напоре ове организације која говори о нечему што свет треба да чује, о ужасима који су почињени против Срба, Јевреја и Цигана између 1941. и 1945. Ту причу треба испричати и разумети, а она одјекује у нашем народу и одјекиваће док је света и века. Дакле, надам се да ћу наредних година радити за вас, и желим вам најбоље.

ПРВИ ДАН КОНФЕРЕНЦИЈЕ, БАНСКИ ДВОР, КОНЦЕРТНА ДВОРАНА

Г. Бранислав Дукић

Даме и господо, поштовани учесници скупа и гости,

Ја сам Бранислав Дукић и предсједник сам Савеза логораша Републике Српске, невладине организације чији је циљ постојања да се злочини над Србима у Републици Српској не наставе и после окончања оружаних сукоба. Јесте да је данас ријеч о Јасеновцу, али је Јасеновац и узрок овог крвопролића које се десило 90-их година. Намјерно кажем послје оружаних сукоба, јер је рат у Босни и Херцеговини настављен другим средствима, настављен од стране снага које настоје да у миру остваре своје ратне циљеве, прије свега централизацију Босне и Херцеговине, у коју треба уклопити Републику Српску. У својим активностима поменуте снаге имају и нескривену подршку челника такозване међународне заједнице, оне исте међународне заједнице која је запалила пожар у бившој СФРЈ како би била у стању да тај исти пожар гаси својим средствима и својим методама, а редовно на штету српског народа, ма гдје се он налазио или живио.

За изузетно важно средство свог дјеловања поменута спрега је одабрала убијање истине о страдањима српског народа на просторима бивше Југославије, а посебно ових дана у Босни и Херцеговини. А истина се убија тако што се са омаловажавањем и потцјењивањем гледа на све историјске чињенице и узроке који су довели до трагичних и крвавих сукоба на овим просторима и што се врши перфидна селекција жртве и целата, а све у циљу формирања неке званичне

истине у служби тренутних политичких циљева. Проблем је у томе што се ради о политичким циљевима који су у директној супротности са интересима српског народа, коме се истрајно настоји приштити етикета геноцидног народа који треба да нестане заједно са својим укупним историјским, националним и културним идентитетом. Циљ свих бајки, и евроатлантских и ко зна каквим све интерграцијама, јесте тај да српски народ једног дана можда и уђе у ту фамозну Европу, али осрамоћен, осакаћен и без права на властито достојанство. Зато смо и свједоци свих монструозних фалсификата, лажи, обмана и других нечасних поступака којима се не убија само истина, већ и претпоставке за наводне закључке који би били супротни неким званичним ставовима по којима српском народу све очигледније додјељују улогу крвожедне хорде, плачкаша, рођених злочинаца и агресора. Као научним радницима, и вама је свакако видљиво да се ради о приступу који игнорише сваку поставку засновану на објективности, историјским чињеницама и предусловима догађаја у XX вијеку. Елиминишу се и под тепих гурају сви ови елементи, чак нам се и цинично саопштава да је такозвана међународна заједница већ уморна од наше историје, а да самој њој је са историјом већ одавно и досадило. Овакав сарказам могу да искажу само они коју ту њихову историју нису претрпјели преко својих леђа, они којима су Срби вијековима увијек служили као топовско месо за стварање њихових сопствених историја.

Сарајево је град у којем сам живио 33 године. Дошао сам из Босанског Петровца, а у стану из којег сам изведен под оптужбама да сам агресор на самог себе и да у XX вијеку користим неко мало огледало и наводим четничку артиљерију на свој стан. Сарајево је мјесто у којем сам као заточеник и логораш наједном пожелио да ми било чија артиљерија скрати муке и звјерске тортуре којима сам био изложен само зато што сам био Србин. Сарајево је сједиште Државног суда Босне и Херцеговине, у којем данас за ратне злочине суде онај исти човјек и исти људи који су судили 5555 Срба у касарни „Виктор Бубањ”. Сарајево је град у којем је живјело 156 хиљада Срба по попису из ’91. године, протјераних зато што у свом огледалу нису хтјели да се препознају као агресори, зликовци, кољачи, или како било што других увреда и понижења којима су засипани. Сарајево је град у којем је било 126 логора. За вријеме два свјетска рата нема града у свијету који је имао 126 логора, са 30 хиљада Срба, од којих је пет хиљада завршило у Казанима и другим јамама само зато што су били Срби, што су посједовали стан и неко мало огледало.

А одговорни из Уједињених нација морали су знати, односно морали су видјети да је рат у БиХ немилосрдан, без икаквих хуманих правила, по принципу „око за око, зуб за зуб”. Рачун за своју срамну неодговорност према српском народу и Републици Српској Крајини, коју су такође требали штитити, нису могли да пришију Србима јер их више није било тамо и јер су захваљујући таквим заштитницима били присиљени на егзодус који није виђен после Другог свјетског рата. Као и жртве овог рата, тако и из Шапца, Лознице, Јасеновца, Крагујевца, Ваљева и свих осталих стратишта српског народа – као никада прије на вама историчарима и научним радницима је одговорност да не поклекнете, да се борите за истину коју дугујемо и жртвама и будућим покољењима, који не смију доживјети исту судбину или барем требају знати шта, зашто и како се може и шта се може њима догодити.

Даме и господо, драги пријатељи, жалосна је чињеница да је тек по окончању процеса пред Међународним судом правде у Хагу отворена прича о геноциду. Још жалосније је то што се због тренутних политичких циљева Јасеновац и даље минимизира и гура под тепих историје као нешто што се давно десило и што, као такво, нема додира са свим оним што се на подручјима бивше СФРЈ издешавало у 90-им годинама. Али ипак, најжалосније од свега је то што се од српског народа тражи да о Јасеновцу и даље ћути, као што се морало ћутати током периода лажног братства и јединства. А од српског народа се ћутња и данас захтијева и од њега се тражи да поново заборави своје жртве да не би повриједио жртве оних других.

А право на ћутање нема нико од нас. Тачно је да треба отворити све процесе којима би се дошло до пуне истине као гаранта мира и стабилности у овој регији. А пут до пуне истине мора кренути од Јасеновца, од највећег ратног злочина и геноцида који је био узрок свих посљедица које смо видјели током прошлог рата. Зато првенствено Јасеновац захтијева пуну истину како бисмо спријечили да се не понови оно што без те истине може да се понови. Нажалост, на нашој политичкој сцени нема искрености као основног предуслова за изградњу трајног мира. Зато се свим жртвама, и Јасеновца и свих осталих логора, манипулише како би се остварили дневни политички циљеви. А тим циљевима се само повећава јаз између народа.

Из наведених разлога овакви скупови и на њима презентовани радови имају изузетну важност, првенствено због тога што се на њима и у њима говори егзактним језиком науке, докумената и чињеница, односно методама које се избегавају у политичким расправама које за

циљ немају истину, правду и хуманост, већ се, напротив, безобзирно политизују ради личних промоција, а на штету народа, и то првенствено српског народа. Из наведених разлога желим да овај скуп допринесе утврђивању пуних јасеновачких истина, и то објективне и непристрасне истине, коју сутра никакве и ничије политичке бравуре и вратоломије неће моћи да оповргну. Савез логораша Републике Српске, који представљам на овом скупу, биће вам увијек и доступан и вољан да помогне на овом нашем заједничком задатку како и сутра наша дјеца не би морала да доживе оно што смо ми преживјели. Хвала вам.

Академик Србољуб Живановић

*Судско-медицински налаз и
ефикасност метода убијања
католичких и муслиманских убица и
мучитеља српских, јеврејских и
ромских жртава*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције о
Јасеновцу, Бања Лука, 2007, стр. 38

Г. Лазар Лукајић²

Најмасовнији једнодневни покољ мирног и лојалног сеоског становништва у целој историји људског рода десио се у селима код Бање Луке – Дракулићу, Шарговцу и Мотикама 7. фебруара 1942. године. Анте Павелић био је планирао Бању Луку за престоницу своје Независне Државе Хрватске, па је вршио етничко чишћење у њој и око ње. У једном дану поклано је око 2500 Срба, од колевке до старца. Тај покољ предводио је фратар фрањевац из самостана Петрићевац код Бање Луке Томислав Филиповић. После тог покоља, за награду, усташке власти поставиле су га за управника логора Јасеновац. Ту се показао као монструм каквог историја не памти и добио надимак „Фра Сатана”.

Ја сам објавио књигу о наведеном покољу под насловом *Фратри и усташе кољу* (Фонд за истраживање геноцида, Београд, 2005. године), а у Зборнику радова са ове конференције објављен је мој рад о Фра Сатани.

Пошто се Четврта међународна конференција одржава у Бањој Луци, поред које је извршен тај грозни покољ, на чијем стратишту је папа Јован Павле Други 22. јуна 2003. године прогласио усташког идеолога Ивана Ханса Мерца за свеца, првог у српским земљама, академик проф. др Србољуб Живановић из Лондона и још неколико учесника ове Конференције изразили су жељу да се на овај скуп доведе бар један преживели сведок тог злочина. Предложио сам да овде сведочи Љубица Вучић из Мотика, која је у време покоља имала 11 година и која и сада по телу носи седам видљивих ожиљака од усташке каме. Љубицу и те ожиљке пре неколика дана снимили су проф. др

² Увод у сведочење гђе Љубице Васић и само сведочење ауторизовао г. Лазар Лукајић

Ванда Шиндли из Тексаса и Владимир Бибић из Њујорка. Ја сам довео Љубицу да нам овде сведочи уживо, али нам овде не може показати ожиљке по телу због деликатности свлачења.

Дајемо реч Љубици Вучић, која се у детињству презивала Васић.

Гђа Љубица Вучић

Хоћете ли ви мени дозволити да ја кажем све што сам проживјела?

Академик Србољуб Живановић:
Само ви говорите.

Гђа Љубица Вучић:

Свима присутнима све најбоље желим. Сада послушајте што ћу вам ја изнијети из свог живота.

Ја сам тада имала 11 година. Ишла сам у школу, у четврти разред. Била сам те суботе код куће до девет сати ујутро. И мајка ме послала мало даље, једно пола километра, до куће Михајла Васића. Послала ме да донесем брашно. Остало јој брашно у тој кући, како га је она носила из млина. И вели она мени: „Ај’, драга, донеси оно брашно”, каже, „субота је, неко ће им доћи, па да не смета комшији.” Ја сам ишла пртином. И када сам изишла из своје куће, погледам овако са раскршћа. Осука се војска и оде у Шарговац. Ал’ ја нисам знала... Домобрани сваки дан код наше куће долазили. Као да смо били слободни. Ал’ такве слободе да ником никад не буде. И ја сам лијепо погледала два-три пут на своју кућу са тог раскршћа и кренула.

Кад сам ја кренула и дошла доље у кућу Михајла Васића, ће треба да дођем за брашно, они сједе. Купа жена дијете мало, мушко, унуче оног Михајла Васића. Стари је имао једно седамдесет година, ако није више. И ја тујка лијепо се огријем. Била зима. Снијег већи од мене, четрдесет друге. И ја сједим и кажем њима да сам за то и то дошла. Они мени упртили торбу и ја кренем од њих. Нисам, ето, десет

метара кренула, кад мени неко вели: „Љубице, врати се!” Ја се обазирем. Нема никог. Само пртна се савила. И ја од једанаест година, онако, и држим ону торбицу што сам упртила. Обазирем се ја. Нема никог. И јопет једанпут: „Љубо, врати се!” Ништа, ја шутим, и стала. Трећи пут кад ми је рек’о, ја се вратих у кућу, ону исту. А они мени веле: „Што се ти врати?” А ја кажем: „Мене је неко вратио.” Тако је било све! Памтим добро... Сад више ми пада на ум. Док сам била млађа, мало друкчије, а сад више ми пада на ум како сам преживила. И ја се ту вратим.

Само што сам се ја вратила и оно брашно збацила, кад два усташа на врата. На њима шљемови и ножови на пушкама, оне бајонете. И дођоше, и кажу: „Стари, ‘вамо доље!” Михајло скидао велики снијег с крова. Била она риглована кућа, као и друге дотадашње. А ја стојим и гледам. Сиђе он. „Ће су ти коњи?” Па да нису комшије, не би знали за коње, да су били Херцеговци, шта ја знам то. „Ће су ти коњи?” Ја само гледам. „Ено их у штали.” „Ће су ти паре?” „Ја пара немам.” „Скидај ‘аљину!” Скиде он ‘аљину. А ја стојим и гледам. Скиде он ‘аљину. Кад онај њега испод врата. Крв... И зграбише га и за ноге и руке и бацише га у цјелац, а он тамо кврчи к’о јање кад се коље. Ја само гледам! Узеше ону ‘аљину и покрише га. А ја успјех улетит у кућу међу чељад. Кад оно дође, па поче чељад гонити. А једна жена била из Павловца, па потекла с дјететом мушким, ‘вако голим на рукама. Потекла доље цести, што је сад мотичка цеста, бјежати. Ја гледам. Стално, само гледам и скачем. А они њу прободоше кроз плећа. Дијете испале тамо на цјелац, а она паде. А они дијете, па на нож.

А крв, да извините, кад је старога убило, узеше ‘вако са бајонета и поједоше. Ја све гледала. Шта ћу! Укочила се, али морам гледати. Кад сам се туј десила. И тако је то било... Е, иду они... Кад је жену уб’ло, дијете уб’ло, старог уб’ло, иду ‘вамо. Има још дјечак, можда био старији од мене једно пет година. Пош’о у средњу школу. Истера њега и уби. Истера бабу ону стару. Била лежала. И одсијече јој главу. Ја гледам пред собом. Оно одсијече јој главу. И оне се жиле на врату сучу...

Г. Лазар Лукајић: Деву?

Гђа Љубица Вучић: Не... Јест, јест, Дева. Одсијече јој главу... И оне се жиле сучу. Оде глава под шпорет, под... тамо, под кревет, а труп оста. Све кад побије, а ондак на мене. Каже...

Г. Лазар Лукајић: А ће си се ти сакрила?

Гђа Љубица Вучић: Ја сам се сакрила... Не могу, нисам се ја могла сакрити. Ја сам само скакала... иза шпорета, скочила, преко бабе. Скочила пет пута, 'наке мртве. Ја не гледам ни ко је ко, ко је дијете. Кад, они кажу: „Деде кажи 'Оче наш' и 'Здраво Маријо'. Читај.”³ А ја ни пет, ни шест, 'вако им велим: „И ја оно што сам знала, ја сам заборавила, кад ја видим шта ви радите.”

Г. Лазар Лукајић: Они су проверавали да ли си ти католикиња.

Гђа Љубица Вучић: Сигурно. Они су имали све написано, кол'ко која кућа има својије чланова. И ја тако њима велим: „Ја не знам”, ја кажем, „кад видим шта радите, и што сам знала, ја сам заборавила.” Каже онај један другоме: „Шта ћемо од ње?” „Боди је!” Ја ћу поћи преко бабе у ћошак. Они мене ударише бајонетом овде у ову жличицу. И ја сам пала у несвијест. Само ми пало на ум – ће су моја браћа. Пало ми на ум све моје, и каменчић ће сам се играла са својом браћом, и... Кад оно – боло ме, боло ме, боло ме. Само сам мало имала то на уму. Изболо ме то на још шест мјеста, осим оног седмог.

Кад ја, у по ноћи, горим ја као жива ватра. Дођох до себе. Вичем: „Мајко! Мајко!” Да ме не забораве ће сам, 'нака малена. „Мајко!” А-а. Кад мени дође ће сам ја – и прозор и врата су отворени цијелу божју ноћ, у дугој оној, зимској. Ја сам тујка прележала 'нака. У мене су баканце биле, како сам ја ишла у школу, пуне крви. Оне су се све след'ле. Само к'о кад би клип метн'о на моје ножице, оне баканце. И ја сам то преживила, 'нако... Кад сам дошла до себе преко ноћи, ја сам се по соби вукла на кољенима и лактовима, к'о на четири ноге. Затворим нос и уста. Знала сам, ишла у школу. Ране кврче. Само – прррр... Ал' срећом, није срце можда дирнуто, па... И ја дођем до онога

³ Усташе су тачно знале колико у свакој српској кући има чељади. То су им казивали комшије католици. Кад су нашли и Љубицу у кући Михајла Васића, знали су да је она ту дошла из комшилука, али нису знали да ли је она Српкиња или католикиња, јер су и католичка деца долазила у српске куће. Зато су јој наредили да чита „Оче наш” и „Здраво Маријо”, што су католичка деца тог узраста знала – опаска Л. Лукајић.

котла ће је жена купала дијете. Из локве донијела воду. И ја сам онај пун котао воде попила преко ноћи.

Сад ја имам ко мало снаге. И свањива. Они дошли да пљачкају. ‘Сује и оног чији су коњи. Да! ‘Сује и оног чије су краве, шта ја знам. Пљачкају, гоне аметице [*све – оп. Л. Лукајића*]. Ја полако. Не смијем никоме да се јавим. Само полако, па уз брвна. Оно брвнара. Па полако, да изиђем на вани. Нисам кадра. Само што сам изишла два корака, а пси што су клали се – ја се бојала њих када сам ишла у школу. Они око мене. Све грабуљају. И оборе ме. Ја устанем на штапићу. Они мене оборе и све ме њушкају и лижу. И кад ће ме... Оканили се. Видим да се умиљавају. И пашчад зна к’о и човјек. Само не мере говорит’. И кад су они, овај, ријешили се пси мене, а ја полако са штапићем. Сунце, звјездице – мени све пред очима. Не видим. Само, сва крвава. Сва смрдим... Идем до прве куће. Ја у кућу. Ручак приставит. Врата отворена. Није живе душе. Ручак стоји, све ‘нако на шпорету, како су сједили. Нису сјели ни да ручају. Даље ја идем, још у једну кућу. Све мислим - неко је жив. Даље не могу. И у другу кућу кад уђем, ја сам само ушла. Све поправит кревет. Ја сам се само оборила на кревет и покрила, ‘нака болесна.

Кад је почело пљачкати, једни дођоше. Пљачкају. Е, не нађоше мене. Шта ћу! Малена, скупила се. И не гледају у кревете. Гледају шта ће узети. Каде дођоше други, не нађоше ме. Трећи ме нађоше. „Ево”, каже, „некога.” Открише они мене. Кад мој друг, што са мнош сједи у школи, католик, Мирко Јосиповић. Он дош’о с неким људима што пљачкају. Почели да пљачкају. И кад он мене угледа, па каже: „Љубице, откуда ти туј?” А ја онаква, сва мокра, ја кажем: „Не знам ништа.” Каже: „Хоћеш ли ићи с нама?” „Хоћу ићи ако знате да ме нећете тамо убит’ код своје стране. Ако ћете ме убијати, убијајте ме овдје, ће су и моји побијени.” Каже он ономе Божи, што је велики човјек, што је пљачкао с њиме: „Упрти је!” Он мене упрти онакву болесну, онакву рањену, онакву краву, онакву жалосну, ништавицу, да ме нема шта видјети.

И покри ме капутом да ја не видим жртве. Он је мене покрио капутом по глави. Ал’ куд ће... Мени дође капут на једно око, ко да је шупаљ. И ја гледам кроз оно једно око. Кад горе на равници, сви јадни, наше село, поклани, потргани. Скр’ани моји. Леш до леша. Леже. Има и живих. Свашта под њима. Покршени, потргани... Не знам шта бих вам рекла, немам шта да кажем, када знате боље него ја како сам преживела. Ја шутим. Не смијем ни писнути. Само гледам. Каже Божо

оном Мирку што је мој школски друг: „Па – ‘ајде, скидај баканце с оног мртвог.” Мотичани били културни, најкултурнији близу Бање Луке. Носили добре ципеле – баканце. Ја све знам. И – скидај баканце. Кажем: „Немој! Смрди нога.” Каже: „Сијечи ноге или скидај баканце!” Шта ћу ја! Само шутим. Шта је радио, шта је скидао...

Онај Божо мене носио. Ја погледах с њихове стране према потоку. Наш је поток. Ми смо овамо православци, а тамо су католици. А ово су њи'ове куће, ће ћу ја туј доћи. До потока има једно триста усташа. Иду. А ја њему рекох, оном Божи што ме носио: „Немој ме носити”, велим, „тамо. Сад ће мене убити са ваше стране.” „Неће они ништа ни питати.” Шта ћу, ја се усудила, па јер видим да од мене нема ништа. ‘Ај, кад он мене тамо пренесе, усташе се одмакну. Овде само иду, пјевају, пиште, пјевају. И ножови им на пушкама. И одоше у наше сеоце.

Однесе он мене горе њиховој кући, ће сам ја ишла с овим Мирком у школу. Ја сам туј пролазила сваки дан, из школе и у школу.

Г. Лазар Лукајић: Кући Јосиповића?

Гђа Љубица Вучић: Јосиповића. Пеје. Старог. А сина је имао Марка и Илију. Један је био жандар, а један је био у руководиоцима, тамо до школе, био усташа, к'о и он. И, драго моје, мило, све да вам кажем, тако је мој живот био. Кад сам ја дошла њи'овој кући, стари онај Пејо сједи, право треба рећи, човјек – ја морам умират – човјек плаче. Каже: „Ко је то?” Каже: „Љубица.” Па, каже: „Је л' Љубица у Милана нашега?” А мој отац пресијецао цесту мотичку. Он је био путар од [...] до Саве воде, и он је пресијецао цесту, и ондак они су с њим радили кад је он пресијецао, и кад је он видио ко сам ја, ондак он мене туј и прими. И питао је мене онај Божо: „Коме ћеш од свих, [мајку ти]?” Ја [кажем да ћу ићи] Марковој и Пејиној кући јер сам сваки дан с дјецом ишла у школу.

Кад су мене донијели, жене... они мене фино скинули су са мене све оно смрзло, све криво, и они мене кад су окупали, ја до ујутро ништа знала нисам, осјетила... само пред зору, каже, да мало овдје да дрхтим, ал' ништа знала нисам. Каже пред зору да сам јој викала: „Мајко, дај ми воде!” Она је мени скочила и залила млијеком. Она је његова снаха, од оног старог. Каже, све је то било тако, и ја мало дођем до себе. Кад дође му онај што је у полицији био, син од оног старог, каже: „Илија, ‘ајде, на ноге, Бањалуци, каже, нашем доктору, кажи да

се дијете пуно посјекло.” Каже: „Да дадне лијек.” Оде човјек, врати се. Како иде то, ја не знам. Кад је дош’о, у... некол’ко времена дош’о, донесе он. Знам ја...онако, сједимо, подбочило ме, алкохол, онај, и маст. Има траке на оној флаши, она мала од алкохола. Кад они мене терат на ране, све измрзле, па се онако, да извинете, испрчиле, па онако, помодриле. Кад су они мене намазали, кад ондак нисам цркла, никад нећу. Ја сам два мјесеца, и ноћ и дан, лежала на кољенима и на челу. Нисам могла од рана док нису прирасле.

И кад је то све прошло, и кад сам то све тако претрпила, онда кад сам мало оздравила, водили ме у цркву. Причешћивали ме, шта ја знам шта су радили, ја нисам... само шутила, нисам смјела ни писнут.

И онда кад је све то се од мене радило и кад су ми... Кад они моју стоку, моје жито, све донијели, доћерали тамо краве... Све оћерали у школу, па да тамо кољу усташама. А оне усташе што сам ја видјела – три ноћи, три дана у нашем селу пјевали. Веселило се. То је клало овце, клало волове, клало је и радило што је хтјело. И веселило се. Да вам кажем све то.

Г. Лазар Лукајић: Сада ти кажи ко је теби у фамилији погинуо.

Гђа Љубица Вучић: Мени је погинуло што су од фамилије осамн’естеро – што браће, што мајка, отац, сестре, стричеви, њи’ова дјеца... Све је то, ето, осамн’естеро изгинуло их.

А кад сам све то претрпила, онда се и ослободило. Све ћу вам казат’. Дођоше мени три милиционера, кад је – 1945. или 1946, не смијем рећи. „Јеси ли ти Вучић Васић Љубица?” „Јесам.” „Никоме немој да кажеш шта си проживила”, каже, „то се не смије казати јер је сад је братство и јединство.” Ја сам шутила.

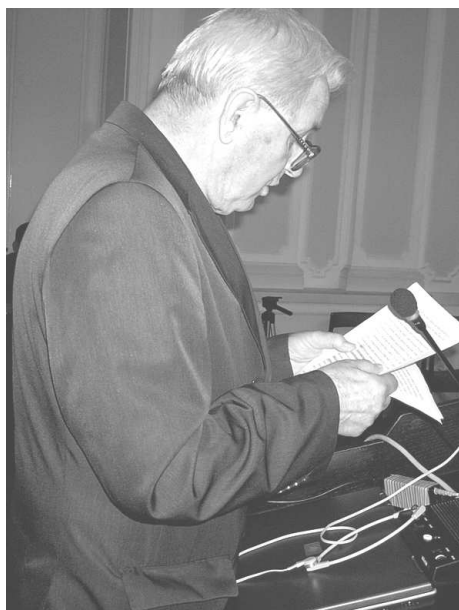
Г. Лазар Лукајић: Само да ја кажем још две речи. Њу су покупили јер у два сата Немци су били забранили убијање. Ко је убијен до два сата 14. фебруара, убијен је, после 14 часова није било убијања, и онда су купили преживеле. Са Љубицом сам ја провео детињство, описао сам све ово у својој књизи *Фратри и усташе кољу* детаљно, и она је само још од неколико, троје-четворо преживелих, а ја сам направио списак од 2300 који су побијени. Љубица је једна од последњих која је то преживела.

Проф. Владимир Лукић: Шта рећи послје ове приче? Заиста, сваки коментар је сувишан. Хвала професору Живановићу, хвала госпођи Љубици. Да би наша конференција била приведена крају, да би сви казали оно због чега су дошли овдје, ја бих молио да се држимо оних наших пропозиција са сајта. Сви који излажу реферате имају времена за излагање свог реферата 10-15 минута. Сви који нису доставили реферате да се одштапају, већ ће сад предати реферате и излагати, могу излагати до 10 минута, а дискусије ће бити по пет минута. Ако на крају остане више времена, то ћемо моћи сигурно и промијенити. Хвала вам лијепа! Ја бих вас молио да најавите сљедећег.

Владимир Умељић

*Танго мортале или балканска верзија
лажи о Аушвицу*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције о
Јасеновцу, Бања Лука, 2007, стр. 127

Др Зоран Лакић

*Паралелно ишчитавање докумената
о злочину (геноциду на тлу претходне
Југославије*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције о
Јасеновцу, Бања Лука, 2007, стр. 59

Драган Цветковић

*Јасенивац у систему страдања у НДХ
–квантитативна анализа (или поново
о бројевима)*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције о
Јасеновцу, Бања Лука, 2007, стр. 69

Пол Мојзеш

*Испитивање геноцида – истина и
правда уместо политичке и
економске добити*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције
о Јасеновцу, Бања Лука, 2007, стр.
83

Др Милан Булајић

Драги пријатељи,

Моје саопштење је објављено на српском и на енглеском. Ја га не намјеравам читати, само да вас подсјетим да су тезе ту „Отворени ревизионизам у Спомен-подручју Јасеновац – оно што је битно – подијељеном државним границама, улога Ватикана и апсолутна нужност и хитност стављања под заштиту Уједињених нација цијелог комплекса Јасеновац, с обије стране ријеке, под институцијом Заједничка баштина, World Heritage”. То је једини пут да се истина не само сазна, него да се спријечи њено уништавање, чему смо данас свједоци.

Непосредно прије мене ви сте чули излагање да у Јасеновцу није било више од... да је у Јасеновцу било 120 хиљада, 122.300 до 130.100. То је гарнирано са многим статистичким подацима, процентима, да се лакше повјерује. То је питање за дискусију и биће прилике о томе да се говори. Ја бих само хтио да кажем да на Првој међународној конференцији, која је одржана у Њујорку, представник Министарства правде Сједињених Америчких Држава, на основу Архива Стејт департмента и Националног архива Сједињених Америчких Држава, дао је мени факсимил документа – мени лично је дао факсимил документа из Стејт департмента – у коме су 6. децембра 1943. године Нијемци процјењивали жртве у Јасеновцу на 120 хиљада, у Старој Градишки на 80 хиљада. Подвлачим – 6. децембра 1943. године у два логора – 200 хиљада. Томе треба додати цијелу крваву 1944. и половину 1945. године.

Жалосно је и тужно и тешко, и сви носимо на себи дио одговорности да се после 62 године играмо бројкама о Јасеновцу, које се крећу од 700 хиљада, како је предсједник Републике Српске ове године говорио у Доњој Градини, и не више од 90 хиљада, како се на другој страни Саве говорило. Оно што је најтеже, што је

најнеприхватљивије, ако то говори Месић и ако то говоре они који представљају неку врсту неоусташтва, може се разумијети, али ако то говори Славко Голдштајн, бивши предсједник Спомен-подручја Јасеновац, то је заиста тешко и неразумљиво прихватити.

Говори се о цифри од 700 хиљада и то се назива српски мит. Ми немамо времена данас, али у мом реферату можете видјети да то уопште није српски мит. Милан Булајић никада није говорио цифре 700 хиљада, поштовани професор Живановић је говорио и више од 700 хиљада, он је много стручнији, јер он је први ископавао те гробнице. Ја сам се задржавао на подацима које сам као стручњак за међународно право могао да браним, а то је оно што је речено у *Енциклопедији геноцида*, америчкој *Енциклопедији геноцида*, у којој је речено стотине хиљада – hundreds of thousands. Да ли је то 300, да ли је то седам стотина, да ли је – ја у то нисам улазио, јер нисам могао. Покушали смо, док сам ја био у Музеју жртава геноцида, да идемо именом и презименом, најсигурнији пут и, као што је претходни говорник рекао, то је дошло на преко 85 хиљада. Међутим, тај број, драги пријатељи, то је минимум, минимум, минимум! Јер у многим крајевима нема свједока, за РOME не зна се ни ко су били, ни шта су били, нису ни улазили у логор Јасеновац, него су преко Саве пребацивани скелама и убијани на истом мјесту.

Ја не бих сада говорио, јер времена немамо, докле та минимизирања иду, да се у Сабору Хрватске говори чак о двије-три хиљаде, да Хрватска академија наука подржава једно мишљење, и да је објављено о томе да у свим логорима, у свим стратиштима, у свим дијеловима Јасеноваца није било – двије-три тисуће – али не више од пет тисућа. Не, о томе нећемо ни разговарати, јер то је злочин, злочин који се не кажњава. Па, ево, сад имате цифре у тој такозваној новој поставци, по којој се говори о 69.842. Не каже се ту ништа шта је то, да је то коначна цифра, и тако даље, али ту, кад се то разбије, има 39.580 Срба, 14.599 Рома, 10.700 Јевреја, и тако даље, и тако даље... Па то су заиста, заиста... Али, како нико не реагује на то? Како се слабо чује глас да је то злочин? Минимизирање, такво минимизирање жртава о којима се говори. Ја бих желио да кажем посебно, ето, такве сад теорије можете чути и у Београду, гдје се сад хрватски повјесничари позивају на српске историчаре минимизирајући жртве геноцида.

Сада је пред нама ревизија, потпуна ревизија: историјска, чињенична, Спомен-подручја Јасеновац, Музеја жртава геноцида, драстична, безочна. Тамо више немате, драги пријатељи, не знам да ли

сте сви обавијештени, нема више Срба. Постоје тамо неке жртве из Славоније, из Лике, са Козаре, али нема нигде Срба. Високо-преосвештени владико, нема православца убијежених тамо. Према томе, ради се оно што се не смије радити, и сви то гледамо и јако слабо реагујемо. Зато оно чиме сам почео, а то ћете видјети и у Декларацији која ће бити [преведена], основно питање, кључно питање је ставити под заштиту Уједињених нација цео комплекс геноцида с обје стране Саве. А имамо преседан у Аушвицу, који је у списку Свјетске баштине укључен под бројем 80. Према томе, имамо... и преседан имамо.

Питање је сад како то остварити. Е, то зависи сад од свих нас. Ја могу да вам кажем да сам у својству директора Музеја жртава геноцида 1995. године, значи, прије 12 година, посјетио Париз, био код директора World Heritage и писмено му предложио да се комплекс Јасеновца стави под Уједињене нације. Са великим задовољством сам био обавијештен и видио докуменат да је Влада Савезне Републике Југославије подржала тај предлог Музеја. На Другој међународној конференцији која је одржана овде у Бањалуци Влада Републике Српске, тадашњи премијер Владе Републике Српске, сада актуелни премијер Републике Српске, подржао је писмо. Сад – ко даље, шта даље? Ја сам мишљења да би морало и требало да то подржи и Босна и Херцеговина, као држава, јер само подршка ентитета није довољна. Ја, оптимиста, као што ме је Бог створио, ја још и сад вјерујем да је могуће, с обзиром на чињеницу да је изашла скоро једна књига о муслиманским жртвама у Јасеновцу. Према томе, свака жртва, без обзира на религију, без обзира на што, заслужује, и ја вјерујем и мислим да би могли апеловати и на муслимане и породице муслиманских жртава да се придруже томе. То мора да учини, по мом мишљењу, и Словенија, јер словеначких жртава је било – не много, али било је значајних жртава. Ја такође мислим и сматрам да држава Израел треба да подржи то с обзиром да је велики број Јевреја страдао у јасеновачким логорима и од усташких клеро-фашиста. Према томе, ми на томе морамо учинити максимум.

Куда тражити ту истину? Ја желим да вас увјерим овде, и то на основу дугогодишњих проучавања – истина се налази у Ватикану. Кад сам ја објавио моју двотомну књигу 1992. у издању *Политике*, *Улога Ватикана у Независној Држави Хрватској*, и научио да послуже сваког објављивања чињеница на рачун Ватикана слиједи распеће, ја сам онда отишао у Ватикан прије него што је моја књига објављена. Први пут нисам могао ни на улаз да уђем, други пут сам био званично

предложен од Савезне Републике Југославије да будем акредитован као званични истраживач у Ватикану. Ватикан је то прихватио, примио ме је шеф Archivio Segreto Vaticano, монсињор Мецлер, и ја сам му дао мој рукопис и казао – овај рукопис није објављен. Ово је оптужница против Ватикана. Али, ја вас молим да је прегледате, и ако ми ишта у тој књизи покажете што није тачно, исцијепаћу пред вама [...]. Нису хтјели ни да разговарају. И, укратко, ја сам на крају рекао – позивао се на Свето писмо – иста нам је Библија, је ли – истина ће вас ослободити – цаба, није ни то вриједило, и ја сам онда то рекао – не остаје ми ништа друго него да активирам овај мој стари компјутер, овај, мислим, тај [показује на своју главу]... и да то објавимо као непланирано поглавље те књиге. И тако је и учињено.

Према томе, ја мислим и предлажем такође да се удруже сви, све жртве, и српске православне, и јеврејске, и све друге жртве, ромске, и да се тражи, инсистира, води једна свјетска кампања да се отворе архиве Јасеновца. Тамо ћемо наћи истину, ја вам гарантујем, а наћи ће вјероватно и злато жртава. Хвала вам.

Рабин Јозеф Атијас

Поштовано радно предсједништво, Ваше високопреосвештенство, часни оци, уважене даме и господа, драги пријатељи,

Говорити о овако једној тегобној, тешкој, бременитој теми и преломити преко уста ријеч Јасеновац, од које се дах леди и уста камене, заиста није ни пријатно ни лако. Ево, ја сам један од потомака који стоји пред вама и који је изгубио, ни мање ни више него – словом и бројем, именом и презименом – 153 члана најближе породице, са очеве стране Атијаса и с мајчине стране Елезара, 153 члана.

Јасеновац је најболније, најсрамније, најтужније, најморбидније мјесто што људски род и историја уопште памте. Тамо су живи

завидјели мртвима. Тамо је људска част и достојанство спуштено на најнижу могућу разину што људски род уопште не памти. Тражити данас, послје 62 године апокалипсе и катаклизме, одговоре колико и шта је тамо убијено и шта се све десило – мислим да је врло тешко и врло незахвално говорити о томе. Моја вјера ме обавезује да кажем нешто што морам рећи. Није лако. Да ли је у Јасеновцу, дјецо, убијено пет људи, педесет или пет стотина, или 50 хиљада или 500 хиљада – истина је да је тамо нечовјек убијао човјека, да се тамо десило најгоре могуће зло. Каква је разлика између ове табле што пише Срба 700.000, или Хрвати – кад смо били прошли пут у Јерусалиму, који сам ја био актер те конференције са рефератом – кренули су од 50 хиљада, сад су дошли до броја од 90 хиљада – шта је разлика ако је неко убио 90 хиљада или је убио 700 хиљада људи? Исти злочин, исти гријех, не може већи да буде. Уз најдужније поштовање и вјеру у човјека који је с нама овдје, драгог ми пријатеља личног, господина професора Булајића, захтијевати и тражити од Хрватске да се Спомен-подручје Јасеновац и с једне и с друге стране прогласи као баштина под заштитом међународног Унеска је... Мислим да је то, видјећете, дирање у осине гнијездо. Хрвати ће одмах казати то је повреда интегритета и суверенитета независне њихове [лијепе]. И, видјећете, великих ће отпора ту бити. Али, требамо бити, што кажу, упорни, и надати се, и истрајати, и тако даље. Како и на који начин те ствари рјешавати – врло ћемо тешко доћи до неких одговора који ће нам макар иоле олакшати ситуацију.

Мој апел је с ове конференције и драго би ми било да макар послје 62 године апокалипсе и катаклизме које су претрпјели народи на овим просторима извучемо поуку да се такве ствари никада, ником и нигдје више не понове. Да наша дјеца, која треба да наставе живот послје нас, треба да уче да, прије свега, извуку поуку да треба да граде живот у међусобном поштовању и уважавању са својим пријатељима, са својим комшијама и са сваким ко хоће да живи с нама. У тој нади, у тој жељи, Боже, дај да истрајемо и, Боже, дај нам да се и жеље и молбе услише. Хвала!

Академик Србољуб Живановић: Захваљујем на овој дискусији. Ја бих узео слободу да кажем неколико речи о једном реферату који је овде поднео господин Драган Цветковић. Господине Цветковићу, када радите радове ове врсте, ви морате да их заснивате на правилном узорку. Ако не користите правилан узорак, добићете погрешне

закључке. Ако хоћете, после овога можемо о томе продискутовати, али ваши закључци су потпуно погрешни. Они не стоје на научној основи. Извињавам се! Хвала! Изволите!

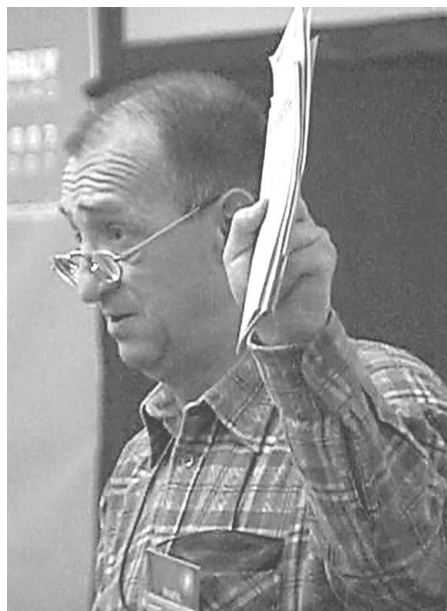
Г. Милосав Кнежевић

Ваше преосвештенство, екселенцијо рабине, драги пријатељи српског народа, уважени професоре Булајићу, уважени професоре Живановићу.

Ја ћу прво да се извиним свима онима који су овде присутни ради тога што сам реаговао са мјеста на онакве гнусне подвале свима нама. Мораћу упозорити господина [*Драгана Цветковића*] да се не игра са највећим злочином на тлу Балкана. Ради ваше информације и да то више никада не превалите преко својих уста, мораћу да вам кажем... [*председништво захтијева да се говорник представи*]

Моја маленкост је Милосав Кнежевић, ортодоксни Бањалучанин. Ради вашег знања, држим овдје у књизи моју реликвију коју сам наслиједио од свога оца. Ова реликвија за мене, за [једног] преживелог [...] народа, направљена је 1946. године. Ово је Комисија земаљска Социјалистичке Републике Хрватске, која је била дужна да установи жртве геноцида који је спроведен у Јасеновцу. Председник те Комисије је доктор Венцјеслав [...], секретар те Комисије је Анте Стошић.

А сада ћу, ради једне гнусне подвале коју сте овдје изrekli о мојим пријатељима – јер сам био иницијатор организовања друштва у Бањалуци српско-јеврејског пријатељства – нанијели сте једну гнусну лаж и рекли сте да на нашим просторима Јевејри нису убијани јер су, молим вас, по вама, депортовани у Њемачку. [*прекид траке*] „...Раније, и по наређењу Матијевић Јосе, двије до три хиљаде Жидовки.” Стидите се за оно што сте овдје изнијели. Ви сте изнијели један гнусан фалсификат, направили сте пресјек пописа који је учињен 1964. Ради ваше информације, ако мислите да будете озбиљан човјек и да не

служите фалсификаторима историје, један попис у Југославији је радити '47 и '48.

А сад ћу, ради вас и ради ваших цифара које сте ви изнијели, које су изузетно гнусне, морати да кажем шта је установила прва Земаљска комисија, која је била задужена да установи колики број жртава је побијен у Јасеновцу. Та цифра, по њима, се креће од 500 до 600 хиљада. Да вам не кажем да сам прије три мјесеца посјетио Музеј холокауста у Берлину у којем је моје срце плакало, зато што се усташки фашисти крију иза Њемачке, и ни у једном слову не стоји да су хрватски усташки фашисти побили не само Јевреје на нашим просторима, не само Србе, већ и Роме. И ради ваше информације, ниједан честит човјек не смије да дозволи нову подвалу која нам долази од мислилаца муслиманске провенијенције. За моје дугогодишње праћење свих жртава у Јасеновцу нигдје не нађох ниједног имена Муслимана који је страдао у Јасеновцу као жртва те НДХ-зије. Али, ради ваше информације и ради оних који су вас послали да се бавите, то, радо, морам да вас обавијестим: [Хацић Осман], један од злогласних кољача у Јасеновцу, [Хацић ...], дужносник, Јусић Мујо, поручник, Јусић Шабан, дочасник, [Капетанли Ахмет], натпоручник, [Скочибушички Ирфан], часник, [Ужичанин Рашид], дужносник, Дукић Алага, водник. Замислите, Муслимани – кољачи, а ви хоћете нама, жртвама, да подвалите да су са нама у истом строју клања, Јеврејима, Србима и Ромима, стајали и Муслимани. Знамо да фалсификујете историју, али немојте нама! Још смо свјесни да одбранимо своје жртве. Ми нећемо дозволити такве подвале!

Ја се вама извињавам што говорим са својим емоцијама, али тотално сам разуман, тотално сам бистар, и желим овој двојници светионика у српском народу, господину Србољубу и господину Булајићу, да дам моју малу подршку, а моје Бањалучане и све остале Србе ћу да критикујем – изузетно нас је мало данас овдје, да видимо ове великане који се боре против вјетрењача да докажу најкрвавије злочине који су се десили од стања фашизма, који је [преливен] на наше просторе. Ја се надам да ћете ви имати снаге да склоните шарлатане који покушавају профитирати на овим злочинима које су претрпели јеврејски, српски и ромски народ, и да уз вас сједе они исконски људи и зналци који ће одрадити оно што им ви кажете. Молим вас, не дозволите, јер појединци су почели да праве и бизнис од оваквог злочина. Ја вам се искрено захваљујем што сте ми дали оволико простора!

Гђа Иванка Клинцов

Ја ћу прво да се захвалим, да поздравим прво све вас као своје пријатеље. Нећу вас ословљавати, али ћу да вам се захвалим што сте ми приуштили овако један важан догађај у мом животу, у мојим годинама, које су већ поодмакле, да могу јавно да проговорим о својим прецима који су од Првог – ја ћу споменути солунске добровољце – од мог деде, па до Другог светског рата сви у једном рату страдали. У последњем од десет

мојих првих – скратићу, немојте, нећу... [*председајући је прекида да би се представила*] Иванка Клинцов, рођена Васиљевић. Рођена под Козаром, живим у Бањалуци. Мајка двоје дјеце и петоро унучади. И да вам сад... да наставим тамо гдје сам стала. Значи, ово је прва прилика да проговорим о њима: о десет жртава из Другог свјетског рата, мојих најближих – мог оца, два стрица, три ујака, и да не набрајам – седамнаесторо је нас дјеце који смо остали.

Ја бих само хтјела да својом дискусијом, односно својим присуством на неки начин допринесем, помогнем неким излагањима појединаца, односно да се једна спознаја, једно сазнање, да мало проширимо наше видике – ја сам успјела у моје мајке која је умрла пронаћи, оставила ми је то, двије дописнице мог покојног оца које је писао из Јасеновца, а нашла сам и дописницу коју јој је слао као војник док се још нису били узели. Упоређујући та два рукописа, ја сам случајно дошла до сазнања да то није писао мој тата, да је то писао неко други. Те идући даље трагом тога, пронашла сам да је то, пише – клаузула – писање награда за добар рад и примјерно владање. Мој тата пише свом брату који је већ био мртав – он не зна да је мртав – пише и пита за нас дјecu, да му је добро, да му паре не требају – да не читам дописнице – да пошаље само цигара – мој отац није никад пушио прије тога, да се зна. Значи, неко је у његово име, у име толико жртава

блефирао, и данас блефира. Ми морамо сазнати истину и морамо сви скупа да радимо на том да та истина заиста буде истина, без обзира на то каква она била, али да се зна, да не идемо више погнуте главе.

Још један податак кога се ја добро сјећам. Некад као мала, ја сам рођена '39, али за рата су нас скупили пред земљорадничком сељачком задругом у селу, сву ратну сирочад, јер је то био велик број, па су нас распоређивали. Па, гле случајности – сви дечкићи, сви мушкарци су отишли пут Загреба, Вараждина, а ми, дјевојчице, пут Вишеграда, и да вам не набрајам куд још, на школовање. Сва моја браћа од ујака, а њих је пет, данас су држављани Хрватске, ожењени Хрватицама, са дјецом ожењеном, поудатом – они су сад Хрвати. Хоћу да вам кажем да је и то био један од – ми тад то нисмо знали, нисмо се смјели опирати, нисмо смјели проговарати, ни моја мајка, ни моја стрина, ни моје двије ујне, оне су биле удовице и оне су биле увијек у првим редовима – а то је још један доказ колико су нас година лагали.

Мени је драго, још једном вам се захваљујем што сам први пут једина ја из моје велике породице Васиљевића и Хрваћана, у којој је моја мајка рођена, Хрваћанин, успјела да јавно кажем неколико ријечи, и хвала вам још једном!

Мр Александар Савановић

Добар дан, поздрављам све овдје присутне. Ја сам Александар Савановић, професор филозофије и социологије, и управо сам сад у фази завршетка једног истраживања које се у битној мјери, мада није ми то основна тема, односи и на – ако је тако нешто уопште примјерено рећи – догађаје попут Јасеновца. Дакле, како је могуће да се тако нешто догоди? Прво питање када размишљамо о том догађају Јасеновца је заправо питање које је владика Хризостом данас овдје поставио на самом почетку ове конференције када је запитао – шта се заправо десило? Како је уопште Јасеновац могућ као догађај? Јер ми

ипак тражимо одговор, мада је господин Ливне прије тога рекао да ми никад нећемо сазнати одговор на то питање, ја бих, ипак, из перспективе једне генерације која је удаљена од Јасеновца и може дискурзивно да промисли о том догађају, вратио се на то питање и поставио, дакле, питање како је Јасеновац могућ и шта, заправо, може да се устврди да се десило?

Дакле, узимајући у обзир све ово што су претходници за овом говорницом рекли, сав значај политичких импликација Јасеновца, скривања или умањивања злочина, и све оно што може бити подведено под политичку конотацију тог догађаја, ипак главно питање, чини ми се, да је питање, заправо, како је Јасеновац могућ? Ако погледамо ову фотографију, наиме, овдје и свједочење ове госпође, заборавио сам како се зове, данас, која је преживјела, Тања [Сакун], ми напосто заиста долазимо у позицију да морамо себи поставити питање како је такво нешто могуће?

Мислити о том питању могуће је на трагу једне обимне саморефлексије коју је мисао писана на њемачком језику извршила након Другог свјетског рата. Дакле, њемачки, односно писци на њемачком језику, заиста су дали обимну литературу на ту тему. Нема потребе сад да их све именујем, вјероватно то знате можда и боље него ја, имена попут Фрома, комплетне франкфуртске школе итд. су размишљали у том правцу.

Ја бих овдје подсетио на два мислиоца која су писала и предвиђала догађања типа холокауста, какав је у том смислу и јасеновачки геноцид, прије самог тог догађања. Дакле, један од њих је општепознат у том контексту. То је Фројд и његово именовање нагона за самодеструкцијом у људском бићу. А други је мање познат. Ради се о – мислим, наравно, ради се о славном филозофу, али је мање познат у тој конотацији – а то је Ниче, који је можда први човјек који је именовао ту звијер у човјеку и устврдио да је та звијер, дакле, као и Фројд, устврдио да је та звијер нешто што је суштина човјека и, дакле, неискорјењиво. И један и други мислилац, дакле, мени су интересантни у том смислу што тврде да се не ради о неким политичким, социолошким или неким другим аспектима који доводе до геноцида типа Јасеновца – опет кажем, ако је ово „типа” уопште примјерено рећи – већ, напосто, говоре да се ради о људској природи која усљед одређених спољних случајности, историјских, пробија у први план и доводи до тога што се десило. Дакле, и један и други мислилац полазе од оне хришћанске премисе о наслијеђеној грешности

и тумаче је на начин да је човјек, како Хајдегер, чини ми се, каже, бачен у егзистенцију; та је егзистенција болна за човјека, и бијег од те болности може да се изведе на два начина: први од њих је – дакле, логички размишљајући – први од тих начина је деструкција самог себе као трпиоца бола. Ту ми имамо у виду разне врсте сублимација типа аскетизма, испосништва и тако даље, а у крајњој инстанци то је оно камијевско питање самоубиства. Дакле, ми можемо побјећи од бола тако што ћемо деструирати себе као предмет бола.

Друга је опција заправо оно што је предмет ове Конференције и ове расправе, мада и ова прва, заправо, она много говори о самим жртвама, чије је понашање веома често необјашњиво. Ја сам, рецимо, припремајући се за ову конференцију, прочитао исповијест Ервина Милера, и морам признати да ме је у многим тачкама његова исповијест – да не користим сад прејаке термине – шокирала. Навешћу само један од тих примјера: наиме, он је – то је већ, вјероватно, класична прича из логора – дакле, преживио је стријељање. Оно, одведен је на стријељање; његов је брат, између осталог, у том стријељању настрадао, али он је, стицајем околности, преживио тако што су пали преко њега, ови, мртви и, занимљиво, он није размишљао како ће побјећи, дакле, рецимо, да ли ће препливати Саву или тако даље, већ је цијело вријеме био, заправо, у размишљању како да се врати у логор, а да не буде примијећен. И он се заиста вратио у логор. Била је срећа што је – мислим, под наводницима срећа – што је у том стријељању он посиједио са осамнаест година, па га послје тога нису препознали, и на крају је заиста и преживио онај јуриш и ослобађање из логора, и на тај начин, заправо, говори у смислу овог што се, дакле, у теорији данас именује као тај нагон самодеструкције.

Међутим, овде је ипак примарна ова друга опција, дакле, сублимацијско или неко симболичко деструирање свијета као узрока оног што изазива патњу у човјеку. Дакле, оба ова мислиоца, и, наравно, многи послје њих, говоре у том правцу, и ја ћу овдје сад – не бих превише ишао у ширину – прочитати дио свог реферата који говори на ту тему, и истовремено даје можда неке натукнице за које ја нисам био баш превише храбар, довољно компетентан да бих се усудио да их изложим овдје, али су натукнице везане за ово што се сада збива у Босни и Херцеговини.

Дакле, за тему која се овдје узима у разматрање као интерес фигурира друга опција, односно деструкција окренута споља. Та деструкција мора да заогрне неки плашт сублимацијског разарања

начела индивидуализације и спајање у колективитет. Мора, јер тек укидање начела индивидуализације омогућава ослобађање од одговорности и уклањање баријера које су процесом социјализације постављене пред звијер у човјеку. Утапање индивидуе у колективно биће ослобађа индивидуу од одговорности личности, која се пребацује на виши идентитет, групу, нацију или идеологију. Осим тога, стапање са надличним, до краја промишљено, јесте симболички дата жеља за спајањем са свијетом које би било укинуће стања бола. Механизам који се овдје скицира убједљиво илуструју ситуације типа инквизицијског лова на вјештице или оргије у светковинама старог вијека. Оне представљају друштвено допуштено пробијање звијери у насиљу типа жртвовања или спаљивања, а носиоце звјерства ослобађа санкције суперега тиме што их идентификује са надличном институцијом цркве или светковине.

Тим сазнањем, заправо, стиже се у подручје аргумента који је предмет ове конференције, јер свјетски ратови, масовни масакри, геноцид и концентрациони логори само су предњеплански мишљени ако се виде као дјела лудила појединаца, као историјске случајности или као посљедице манипулације, незнања и идеологије. У својој бити они су манифестација пробијања несвјесне потиснуте силе изворне природе човјека кроз баријере успостављене вијековима подјармљивања нагонског, а који сада имају на располагању средства техничке рационалности модерног доба у садејству са једним укидањем индивидуе у пољу масе. Овде бих, дакле, указао на оно што се на студијама филозофије често расправља, а то је Хајдегеров појам технике, који показује да техника или, рецимо – Макс Хоркхајмер и други су писали о томе – који показује да та техника може бити употребљена – то је оно, циклон Б или камиони смрти, о којима смо сви толико слушали – дакле, може бити употребљена у овом другом контексту бијега од болности.

Ја морам признати да је ова интерпретација коју сам ја у реферату дао у извесном смислу дискурзивна и апстрактно-теоријска, и у одређеном смислу она је непримјерена оваквим догађајима. Зато када слушам исповијест ове госпође данас која је преживјела тај масакр и када нешто слично тог типа свједочимо, ми заиста долазимо у позицију да је теоријски говор о том, о таквом једном догађају, у одређеном смислу непримјерен, и изазива, иако сам се ја овдје одважио, заиста, на један теоријски говор о Јасеновцу, ипак то у одређеном смислу, заиста, када се види конкретна жртва, дјелује

непримјерено и оставља неки опор укус, бар код мене, не знам какав је код других тај осјећај. У том смислу, ја бих завршио ово што сам хтио рећи тиме да се на тај начин заправо поставља питање на који се начин може научно приступити Јасеновцу. Ми сигурно зато и можемо, односно ја сам увјерен да можемо да говоримо о овим конкретним бројевима жртава, у мањој или већој сигурности, о прикривањима, о политичким импликацијама и тако даље, али о самој суштини геноцида у Јасеновцу који је извршен, у смислу оног како је владика напоменуо – дакле, шта се заправо десило и како је могуће такво звјерство – врло је тешко, заправо, ако је уопште и могуће, говорити на дискурзиван, научни начин. Толико од мене.

Др Младенко Кумовић

До пре десет година у Војводини постоји Историјски музеј, да би се ујединио са Војвођанским музејем, тако да је настао Музеј Војводине. Ја сам професионално запослен, професионално радим на овим и сличним пословима. Музеј Војводине у својим фондовима има картотеку жртава рата на подручју Војводине коју ради већ више деценија, са око 40 хиљада имена. У последњих неколико година радимо ревизију те картотеке и, између осталог, мој посао је био да радим на утврђивању жртава Јевреја на подручју Срема, укључујући... мислећи при томе на појам Срема у географском смислу, тј. значи онај део који се данас налази на територији Војводине, као и онај део који се налази на територији Хрватске. Резултат тог мог рада у последње две-три године јесте једна студија која је управо изишла из штампе. Она сад носи назив управо тако, *Страдање сремских Јевреја у холокаусту*, и у себи садржи, између осталог, и спискове жртава, којих има 2084 за сада – никада нећемо утврдити тачан број – од отприлике 2200 домицилних Јевреја који су живели у Срему пре рата. Значи, страдало је неких 90% у

холокаусту. А осим жртава, у овој књизи се налазе и документа, оригинална усташка документа из тог периода, налазе се исечци из усташке штампе која говори о томе, као и низ других података који се односе на ову тему.

Али, моје данашње излагање неће се односити на ово, јер, као што рекох, књига је објављена, и сви они који буду желели имаће те податке, моћи ће до њих да дођу. Моје излагање је објављено у Зборнику и, наравно, нећу га читати, с обзиром на то да је објављено и на српском и на енглеском језику, него ћу само прокоментарисати неколико података који се налазе, а тема се односи на то колико је попис жртва рата који је у последње време јако актуелан, 1964. обављен, поуздан као извор за процењивање или за доношење закључака о броју жртава, с тим што сам, наравно, узео као узорак овај материјал, као што рекох, ову студију, коју радим већ више година, страдање сремских Јевреја. Дакле, поред осталог реченог, у излагању се говори о томе колико је стварно страдалих Јевреја у Срему и колико је пописано 1964. У том попису, и на основу тога, наравно, може се можда закључивати и о Јасеновцу, с обзиром на то да је највећи део сремских Јевреја страдао у Јасеновцу.

Дакле, овде је дат извештај Комисије за утврђивање злочина против Јевреја у Војводини 1945. године који је рађен, као што вам је познато – неко је данас овде такође говорио о тој Комисији која је радила на утврђивању злочина окупатора у Јасеновцу, врло озбиљно се радило 1945, 1946, 1947 и 1948. године на утврђивању злочина. Међутим, изгледа да су ти подаци једноставно заборављени, или намерно заборављени, а ја тврдим на основу овога да су врло поуздани – на основу овога, наравно, примера.

У Војводини је постојала посебна комисија за утврђивање злочина окупатора против Јевреја. Њу је сачињавало пет врло одговорних личности. На челу те комисије се налазио Јулиј Дохњи, један угледни војвођански адвокат, Јевреј, са још четири члана који су врло прецизно, пре свега, водећи се неком судском методологијом, позивањем сведока, утврђивањем колико је живело Јевреја пре рата, колико је [затечено], колико се вратило из логора, и тако даље, утврдила, као што видите, да је укупно страдало у Срему 1811 Јевреја. Они тада нису имали потпуне податке, јер је број Јевреја у Срему било врло тешко утврдити пре рата због тога што су они били врло покретљиви, тако да су се почетком рата многи досељавали на подручје Срема из других крајева, тако да је стварни број Јевреја био

негде око 2200, а као што рекох, именом и презименом смо утврдили да је страдало 2084. Комисија је тада утврдила 1811 страдалих. Дакле, врло веродостојан податак који је утврђен већ 1945. године.

То је тај број који смо ми утврдили у овој студији, именом и презименом, са њиховим местима рођења, углавном се налази са њиховим занимањима, са њиховом старосном структуром, и тако даље. По местима – као што видите, они су углавном живели у градовима, већим градовима, од тога највише у Земуну, затим у Вуковару, Сремској Митровици, и тако даље. Ево сада поређења података између стварног стања, значи, стварно страдалих, и пописа 1964. године. Видећете да је у појединим местима пописана свега трећина или чак само десетина – значи, сваки десети само је пописан пописом 1964. године. То се драстично односи на, рецимо, ево, Земун – погледајте, 33,35% је само пописано 1964. од стварно убијених, или, рецимо, у Шиду – 21% од стварно убијених, и тако даље.

Колико је тај попис не само био погрешан и на основу њега колико је немогуће доносити било какве закључке, нарочито на националној основи, о чему је такође данас овде било речи, ја сам вам, ево, извадио један примерак, неколико копија из тог пописа, из тог списка, на коме ћете видети да је било заиста злонамерно, и онда није уопште чудно што је, рецимо, тамо наведена бројка коју је колега изнео од тридесетак и нешто посто Хрвата, кад видите да је Хрват, рецимо, Демајо инг. Леон, рођен 1975, Хрват; затим, Дојч Бела, такође Хрват, Дојч Ото, и тако даље. Ево, даље, видите Фархи Леон, Фархи Ерих... Свакоме је јасно, овај, ко је бар имало, бар хтео да разуме имена, да није могао да напише да су они Хрвати. Следећа страница, ево, погледајте и даље, колико је злонамерно, премда бих сада ипак рекао злонамерних грешака направљено у том попису.

Дакле, мој закључак из свега овога јесте: уколико бисмо желели да тај попис из 1964. године према овом узорку Јевреја из Срема узмемо као валидни, онда бисмо морали цифру до које су дошли тим пописом колеге у Музеју жртава геноцида, и на који се нарочито сада позивају и Хрвати, помножити бар са пет пута да бисмо дошли до тачне, отприлике, цифре, ако се овај узорак узме као узорак за упоређивање. Наравно, ја не могу да тврдим да је овај узорак добар, али јесте узорак са једног региона, на једној, ето, специфичној националности.

Ален Будај

*Смањивање жидовских жртава
Јасеновца у служби злочина*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције
о Јасеновцу, Бања Лука, 2007,
стр. 178

Мр Милорад Буква

*Најлонска гробница Гробница у
Главинцу – ПолојЦвијете Драгељеве,
Депонија или Савске гробнице
(истраживање аутора) – реферерат
г. Симе Брдара*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције о
Јасеновцу, Бања Лука, 2007, стр. 195

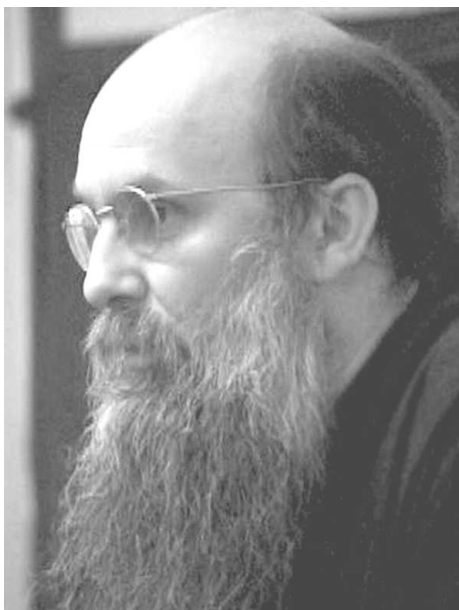

Протосинђел Јован Ћулибрк⁴

Благодарим!

Рад који ћу излагати имате објављен и у српској и енглеској верзији, те ћу га онда изложити са малим варијацијама. Наиме, везаћу се за оно што је данас овдје говорио Арије Ливне, а то је питање, на одређени начин, данашњег идентитета српског народа. Јер, господин Ливне је говорио о проблему који њега, наравно, највише погађа – а то је појава антисемитизма међу Србима. Наравно, антисемитизма је било у Другом светском рату, љотићевски покрет је имао изузетно јаку црту антисемитизма, али зато ми морамо бити објективни и рећи да љотићевски покрет никада није био озбиљно прихваћен у српском народу, јер је очигледно доносио нешто што је већини Срба било страно. Упркос томе што се то можда неком неће свидети, ред је и јавно да кажемо да је Дража Михаиловић у свом познатом документу из 1944. рекао све оно што треба о овој димензији Љотићеве „проповиједи” и о ономе што су Љотићеви слједбеници радили. Није баш сваки Србин свет, без обзира на то колико се он позивао на православље, и ово је морало да се каже: на крају, Апостол Павле је рекао да се „срцем вјерује за праведност, а ријечима исповиједа за спасење”.

Да се вратим на питање српског идентитета. Било је очито да оно постаје средишње питање оног септембра 1984. године када је освешћена обновљена црква Светог Јована Крститеља у Јасеновцу. Онај који је био тамо, видео је окупљено неколико десетина хиљада људи и био је присутан почетку духовне и националне обнове Срба, ако не са обе стране Дрине, а оно макар за ову западну страну можемо гарантовати да јесте. О чему се ту ради у суштини? О томе да је тај нови догађај који се збио између 1941. и 1945. године, геноцид над

⁴ Аутор редиговао и ауторизовао своје излагање реферата и накнадно учествовање у дискусији

српским народом, сигурно догађај од највећег значења од Косовске битке па на овамо. Ради се о крупном, огромном историјском догађају који мијења народно биће једнако као што је народно биће измијенила Косовска битка. Као што српски народ није био исти после Видовдана 1389. године, тако исто није био исти после 22. априла 1945. године, ако узмемо датум пробоја последњих логораша као датум када Јасеновац престаје да постоји.

Током четрдесетак година које су услиједиле по затварању Јасеновца знамо да је самодетерминација тог идентитета у најширијим народним слојевима било заустављено, занемарено и осујећено. У својој суштини је, наравно, ова нова димензија идентитета била чувана од Српске Православне Цркве, онолико колико је она у датим условима живота могла или није могла да то чини. У сваком случају, важно је да је управо догађај везан за цркву, храм, означио народни преображај и поновно окретање ка налажењу националног идентитета.

Овде ћу говорити о једном аспектима идентитета који је изазвао велике реакције у западној научној мисли, па и код нас. Ради се о такозваној „јеврејској метафори“.

Хиљаду деветсто осамдесет пете године Вук Драшковић, аутор тада много читаног *Ножа*, за који ћемо тек видјети шта ће од њега остати у историји књижевности, написао је „Писмо израелском пријатељу“. Радило се о писму српског писца имагинарном израелском писцу, гдје је српски народ представио као тринаесто, најнесрећније и најтрагичније племе Израљево, које се дуготрајној страдалној природи јеврејског народа уподобило такође својим дуготрајањем и дуготрпљењем. Да бисмо разумели значај ове метафоре морам се позвати на Косту Николића, који је рекао да је велики проблем Србије и српског народа у другој половини преломних осамдесетих година у томе што његово историјско јавно мњење нису обликовали историчари, него публицисти. Онај који је читао рецимо *Дугу* осамдесетих врло добро зна о чему говорим. Нажалост, нама су многи обликовали и мњење и историјску свијест – не само публицисти, а исто је тако са духовним и националним идентитетом. То је тужна чињеница, али је чињеница.

Но, шта се дешава са „јеврејском метафором“? Та метафора – кроз Матију Бећковића и његове ријечи уз „Кажу“, али и кроз многе друге – постаје не можда доминантна, али јака и јасна метафора, утемељена на српској сличности са јеврејским народом. Наравно, као и свака добра метафора, тешко јој је наћи замјерку. Заиста, два

многострадална народа не само да су живјела заједно, не само да је Краљевина Србија била прва земља у свијету која је подржала Балфурову декларацију о стварању „јеврејског националног дома” – државе Израел децембра 1917. године, него смо заједно били у логорима и заједно се борили – у једном тренутку је од свих партизанских љекара у Босни 1942. године било скоро три четвртине Јевреја. У тој заједничкој борби врло је мало било инцидентата, а Дража Михаиловић је априла 1944. године упутио то своје поменуто писмо, у коме он изричито забрањује било какво чињење зла Јевреја, јер су, да парафразирам, „у овом рату Јевреји страдали више чак и од нас Срба”. У сваком случају, основе за „израелску” метафору биле су велике.

Међутим, пошто су националне историје народа бивше Југославије осамдесетих година функционисале – а и сада је слично – као одрази у кривим огледалима, тако су се, наравно, одмах усљедиле реакције на Драшковићеву метафору. Прва врста реакција била је негирање, са хрватске стране, права Србима да се позивају на Јевреје; њу су пратили покушаји, нарочито током прве половине деведесетих, да се покаже како не само да Срби немају права на поређење са Јеврејима, него су они уствари много гори антисемити од Хрвата. У исто вријеме, доказивало се да Хрвати, па чак и усташе, уопште нису били антисемити, али су, нажалост, били натјерани од Нијемаца да се тако ружно понашају према Јеврејима. Банализујем, али ако узмете књигу љекара Филипа Коена *Тајни рат Србије*, која се појавила 1997. године, отприлике – то је то.

Та књига је исте године доживјела катастрофалну рецензију у водећем научном часопису који се бави овом темом, *Holocaust and Genocide Studies*, који излази у Вашингтону – кога занима, може да погледа код мене у раду – гдје је речено да та књига можда покреће права питања, али је далеко од било какве науке. Наравно, у балканској средини о научном приступу није било говора. О томе ко је и какав антисемита се у јавности увелико расправљало, расправља се још увијек, и вјероватно ће још. Штавише, услиједила је друга врста реакција, додуше ријетка, а то је да се страдање Хрвата – највише на Блајбургу – назива холокаустом.

Осамдесетих, једини покушај кориштења јеврејске метафоре који је привукао општу пажњу било је оно чувено стављање кечића са јеврејском звијездом у Цанкарјевом дому у време када је Словенија подржала албанске рударе у Трепчи – то је већ 1989. година – и већ је то изазвало, наравно, реакцију јеврејске заједнице.

Од 1991. па до 1999, како то показује Марко Живковић у свом одличном тексту „A Wish To Be a Jew: the Power of the Jewish Trope in the Yugoslav Conflict” (да преведемо – „Жеља да се буде Јеврејин: моћ јеврејске метафоре у југословенском конфликту”), није било ниједног народа на подручју бивше Југославије који није за себе на неки начин користио „јеврејску метафору”. Ја сам лично имао искуство да у Јад вашему чујем од једне Македонке да су „Јевреји и Македонци два библијска народа”: наиме, у Новом Завјету се Апостолу Павлу јавља житељ ондашње Македоније и каже му да не иде у Азију, него да дође у Европу. Наравно, за неког ко је индоктриниран, то је предак данашњих Македонаца, једнако као и Александар Македонски. Али то је оно што Роберт Хејден, један озбиљан и смион човјек, антрополог из Питсбурга, за кога би било лијепо да смо га видјели на овој конференцији, каже да тај пад историјске свијести одражава катастрофу историјске науке која се десила током осамдесетих а поготово деведесетих година на простору бивше Југославије.

Вратио бих се сада на „јеврејску метафору” у њеној сљедећој трансформацији: књига Дејвида Бруса Мекдоналда која се зове *Balkan Holocausts: Serbian and Croatian Victim Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*, која се на својих три стотине страница бави тиме како су Срби и Хрвати злоупотребили „јеврејску метафору” током осамдесетих и деведесетих година прошлог вијека. Ту долазимо до једне важне тезе коју треба рећи: заиста долази до злоупотребе, у већој или мањој мјери, код свих југословенских народа, укључујући и Србе, те „јеврејске метафоре”, прво, у потрази за идентитетом, а друго, сматрајући да се таквим поређењем могу задобити одређени политички поени и Израелци привући на своју страну – или макар одагнати од оне друге стране, јер се по дефиницији сматрало да од свих народа на свијету макар Израелци имају разлога да буду на српској страни. За илустрацију ове друге тежње треба видјети како се Балканом деведесетих бавио Игор Приморац, некадашњи београдски професор с Филозофског факултета, који се одселио у Израел и тамо борио са израелским „просрпским” ставом, како га он доживљава – ако „просрпством” сматрамо чињеницу да у Израелу има разумијевања балканске ситуације које је много утемељеније и дубље него у другим земљама свијета.

„Јеврејска метафора” доживљава свој наредни преображај у Сједињеним Америчким Државама. Постоје двије књиге, једну је писала Саманта Пауер, другу је написао Питер Новик, које говоре о

томе како је током деведесетих година дошло до наглог успона свијести – awareness, како они кажу – о холокаусту у Сједињеним Америчким Државама. И једни и други кажу да је управо употреба холокауст-дискурса, што је млади колега овде малоприје говорио (да будемо мало наратолошки старомодни), у вези са ратом у Босни довела до успона свијести о холокаусту. Значи, Дејвид Брус Мекдоналдс је у својој синтези, говорећи о српској и хрватској злоупотреби холокауста, прећутао да су двије стране које су уствари директно имале највећу корист од употребе термина холокауст примењујући га на своје страдање, били босански муслимани и косовски Албанци.

Мајкл С. Деш, иначе човјек који предаје на катедри коју је основао бивши шеф СИА-а а садашњи секретар за одбрану у Бушовој влади, Роберт Гејтс, размишља унеколико другим путем. Док Пауерова и Новик кажу да, иако је холокауст (читај „јеврејска метафора“) био злоупотријебљен и у босанском и у албанском случају, ипак је он можда спасао десетине хиљада људи тиме што је помогао да дође до америчке војне интервенције. Притом треба, наравно, водити рачуна о томе да је кључни момент за ову употребу „јеврејске метафоре“ био када је Ели Визел на отварању Холокауст музеја у Вашингтону (22. априла 1993, да буде ствар прегнантнија за сваку теорију завјере – на дан пробоја јасеновачких логораша), позвао Клинтона да интервенише у Босни. С обзиром на то на које су све начине САД до тада биле ангажоване у Босни и Херцеговини, преостало је била само активна војна интервенција која је уследила априла 1994, када су НАТО авиони оборили неколико авиона Војске Републике Српске. Сада да се вратимо даље. Међутим, Мајкл С. Деш каже да се „јеврејска метафора“ показала контрапродуктивном, јер је уљуљкивала босанске муслимане и косовске Албанце у нади на војну интервенцију и да их је директно тјерала на акције које су доводиле до њихове сопствене пропасти и до сопствених жртава.

Да закључим: „јеврејска метафора“, колико год она била злоупотребљена, неупотребљена или позитивно употребљена, чини један мали дио дискурса о српском идентитету током осамдесетих, а није другачије ни код других југословенских народа. Овај мали дио дискурса је несумњиво значајан, али је сигурно да је дошло до инфлације писања о том дискурсу, и да је том малом дијелу идентитета или расправе о идентитету дат неумјерено огроман значај, а све у

потрази за „светим гралом” историје деведесетих, а то је – каузалним разлогом распада Југославије.

За неке од аутора који су се бавили овим дискурсом управо је расправа о геноциду која се десила током осамдесетих и деведесетих година распалила мржњу међу југословенским народима (а које иначе није било или барем не би избила на површину), те су југословенски народи изманипулисани и гурнути у рат. Наравно, ово што излажем је поједностављено, понегде и намјерно банализовано. Постоје различите нијансе у тумачењу значаја „јеврејске метафоре” и огромна литература: само да напоменем да списак књига које су се 2000. године налазиле у Британској библиотеци а бавиле се Балканом деведесетих има седамдесет осам страница, и да се огроман дио тих радова бавио расправом о геноциду као уводу у рат!

Наредна посљедица бављења „јеврејском метафором”, расправом о геноциду и њеној кривици за рат, је то да је оно скоро угушило само истраживање холокауста и геноцида. Док на једној страни имамо планину радова који се баве расправом о геноциду, значи секундарне и терцијарне литературе, на другој страни тренутно имамо можда један или два активна пројекта на истраживању јасеновачких жртава.

То је катастрофа за коју смо и сами криви. Но, макар можемо да смогнемо снаге и да се ослобођени бесплодних расправа окренемо томе да нам је на крају, шездест и двије године послје престанка рада Јасеновца, још увијек потребно да започнемо са озбиљним истраживањем. То јесте катастрофа, али и шанса. Хвала вам!

Др Животије Ђорђевић

Живели смо у уверењу да су силе Велике антанте у знак признања за жртве које је поднела у Првом светском рату помогле Србији да 1. септембра 1918. године буде створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и да се на тај начин оствари сан свих Јужних Словена, како се онда веровало. Показало се, међутим, убрзо да је та помоћ дошла као потреба да се створи једна држава која би била кадра да се супротстави надирању Немачке и Аустрије према истоку, да онемогући евентуално ослањање Русије на балканске Словене, а у крајњој линији, и да се више никада испод зидина Беча не чује „Алаху екбер”.

Стварање те државе нису, међутим, сви ти југословенски народи једнако дочекали. Загреб и католичка Хрватска, која се дотле била легитимисала као ударна песница Ватикана, већ шести дан после проглашења уједињења демонстрирали су против те државе. Против њеног стварања били су свакако Немачка, Аустрија, Мађарска, Бугарска, Албанија. Прикључили су им се Ватикан и Коминтерна, на чијем Петом конгресу 1924. године је проглашено, односно усвојено као обавеза да се помогну напори како би се Македонија, Хрватска и Словенија одвојиле из државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

Нажалост, ту политику је прихватила и Комунистичка партија Југославије, која је за све време постојања Југославије сарађивала са свим покретима који су имали за циљ рушење Краљевине Југославије, без обзира на њихово политичко опредељење. Стварање Краљевине Југославије није поздравила ни Италија, јер је сматрала да није добила довољно велики део Далмације, па је због тога пружала пуну подршку др Анти Павелићу и његовим усташама, који су се у то време борили за уједињење Хрватске са Славонијом, Далмацијом и за стварање „Троједнице”, која би онда била одвојена од Краљевине Србије.

Није много требало, у моменту када је немачки Рајх напао Совјетски Савез, да Стаљин позове све комунисте да помогну „првој земљи социјализма”. То је добро дошло, као изговор, и Јосипу Брозу, који је са знањем Диде Кватерника, министра унутрашњих послова Независне Државе Хрватске, кренуо за Србију да тамо ради исто оно што и др Анте Павелић у Независној Држави Хрватској, да сатире српски народ и његову елиту, замењујући сто српских за једну немачку главу. Грешака није могло да буде. Тридесета немачка дивизија је само три дана после потписивања Одредаба о извршењу примирја између немачке и југословенске војне силе сравнила са земљом село Доњи Добрић, јер се претходница 60. немачке дивизије сукобила са четничким одредом из тог села. Командант Друге немачке армије

фелдмаршал фон Вајкс једанаестог дана окупације издао је наређење да се због учесталих подмуклих напада на немачку војску, против српског живља морају да примене најоштрије противмере. И масакри су почели.

Од септембра 1941. до јула месеца 1942. у Србији је поубијано 37.477 особа. Масовна стрељања талаца настављена су током читаве окупације. Бројке су биле застрашујуће, али је још страшније било оно што се догађало у Независној Држави Хрватској. У Јасеновцу су на најзверскији начин поубијане стотине хиљада невиних људи. Ернст Фик, генерал-мајор СС трупа, свом команданту Хајнриху Химлеру јављао је 16. марта 1944 (тај извештај се не пише било коме, него Химлеру, и пише га генерал-мајор) и каже да су Хрвати, како је он то рекао, „на балкански начин поклали шест до седам стотина хиљада невиних жртава”. То кажу Немци као окупатори, то кажу њихови функционери који знају да су окупациона сила и да они као окупатори имају само старатељство над том територијом, а и да сnose сваку одговорност за све оно што се почини на тој територији.

Усташки капетан бојнога брода Андрић, који је био официр за везу код опуномоћеног генерала и команданта Србије са седиштем у Београду, извештава 15. септембра 1942. године да је фелдмаршал Лер био у Београду 27. и 28. августа и да се на састанку који је он одржао „врховни заповедник немачке жандармерије” Мајснер најгрубље изражавао о крволоштву усташа над православним живљем (ово је цитат), а онда Андрићу није дозволио да прича о броју жртава него му је одговорио: „Ми врло добро знамо, на основу проверених чињеница и сасвим поуздано, да је до сада у Независној Држави Хрватској побијено седам стотина хиљада људи.” То је речено 28. августа 1942. године.

Нојбахер је, пак, извештавао Хитлера, био је његов и лични пријатељ, и изасланик за овај део Балкана, и он је у својим мемоарима јасно рекао да челници усташког покрета имају обичај да се размећу тиме како су поклали милион Срба, „међутим ја то сматрам самохвалисањем, јер на основу докумената који су мени стизали (њему, Хитлеровом изасланику! – оп. аутора) поклано је око три четврти милиона”.

Анкетна комисија коју је основала Хрватска објавила је сведочење Милана Дуземлића, који је пред Комисијом изјавио да је, у својству секретара општине Јасеновац, имао у својим рукама званичне

спискове око девет стотина хиљада убијених људи у Јасеновцу до 21. децембра 1943. године.

Године 1964. формирана је комисија о којој је професор Живановић говорио. Његово излагање допунио бих само са неколико детаља. Професор је у документарном филму, који је снимио режисер-документариста Милорад Бајић, између осталог изјавио и да они, имајући у виду да онда када су вршили испитивања пребројавали су само откопане, нису могли да проверавају колико је жртава месецима кувано у дванаест великих казана, запремине сваки од по 2200 литара, а кости су вагонетима одвожене и бацане у Саву. Тада они нису могли да истражују колико је жртава спаљено, од којих неке и живе, у крематоријуму који је инжењер Пичили саградио адаптацијом пећи у циглани. Нису могли да истражују ни колико је оних који су маљевима, чекићима или челичним штанглама непосредно са Граница обарани у Саву и тако слани као „месо за Јованову пијацу у Београду”. Имајући све ове чињенице у виду, Живановић је изјавио да је у логору Јасеновац сигурно настрадало више од милион жртава, а да је званична бројка 1.706.000, коју Фрањо Туђман чак назива санкросантном, нетачна, чак ју је назвао злочиначком, јер је по њему број стварних, а не демографских, жртава негде око два милиона.

Међутим све ове чињенице нису биле довољне да смире врло јаке снаге које су биле спремне да униште сва документа, све доказе о злочинима геноцида који су извршени над српским народом, а и да се број жртава колико може више лажно смањи. Колоплет лажи је започет још за време рата. Фебруара 1942. године Јосип Броз је из Фоче јављао Москви да је Анте Павелић стрпао у Јасеновачки логор преко десет хиљада „најбољих хрватских синова”. После тога орган Централног комитета Комунистичке партије Хрватске у марту 1944. године износи податак да је у Лици, на Банији и Кордуну до марта 1944. године укупно страдало 18.914 особа, што је била више него ординарна лаж. После ослобођења јавља се Фрањо Туђман, са сведочењем да је у Јасеновцу страдало свега тридесет до четрдесет хиљада. Чак је Туђман себи дозволио да за главног сведока позове Паршић Јуру, који је за све време био као католички свештеник у Јасеновцу, а због свог убеђења, како то Туђман каже, био унапређен у чин усташког капетана. За овакво му сведочење бољи сведок није ни био потребан.

У новије време све више слушамо приче – нови агитпроповци проповедају – о некој српској митоманији и погибелњоманији и машу памфлетом Богољуба Кочовића и његовим непотврђеним и нетачним

претпоставкама. Ради се о следећем. Богољуб Кочовић је у својој књизи написао да насељавања на Косову и Метохији – он, додуше, тој покрајини одузима Метохију, прихватајући терминологију шиптарских сепаратиста – није уопште било за време, а посебно не после рата. Даље Кочовић тврди да су се они који су за време рата протерани са Космета вратили на своја имања. И једна и друга тврдња су у директној супротности са оним што се стварно догодило. Опште је познато да је њима законом био забрањен повратак, а чињеница је и то да су статистичари који су се бавили имиграцијама дошли до тога да се око три стотине хиљада Шиптара из Албаније од 1941. до 1948. године настанило на Космету. Врло добро упућени тврде да их се најмање сто двадесет хиљада населило за време рата. Нека их је коликогод, а било их је сигурно преко две стотине хиљада, они су затечени у Југославији и пописани 1948. године и на тај начин је привидно смањен број жртава у Југославији. Даље, Кочовић је, не зна се одакле, пошао од податка да је Југославија 1941. године имала 15.810.000 становника, што није тачно, а онда је усвојио за коефицијент природног прираштаја становништва 1,25, што нема никаквог ослонаца са оним што се у Југославији дотле догађало. Полазећи са тако нетачним елементима, он је дошао до погрешне бројке од 1.014.000 стварних жртава у Југославији.

Научници, међутим, говоре другачије. Тасић, који је тада био директор демографског центра Савезног завода за статистику, својим рачуном је пронашао да је Југославија имала 2.438.000 демографских жртава, а стварних 1.400.000. Г. Фрумкин је нашао 2.120.000 демографских, а 1.500.000 стварних жртава. Велимир Терзић, начелник Генералштаба Југословенске армије, тврди да је Југославија у Другом светском рату имала 1.650.000 стварних жртава, а када ово каже он се позива на документ који је архивиран и постоји у архиву Војно-историјског института. На крају Адолф – Долфе Вогелник, директор Савезног завода за статистику, као и Тасић, а њих двојица су били најпознатији статистичари у Краљевини Југославији, па и у послератним годинама, пошао је од званичног податка да је Југославија 1941. године имала 16.413.000 становника. Пратећи демографска кретања у Југославији од 1921. до 1941. израчунао је да је коефицијент природног прираштаја становништва Југославије за период 1941-1948 био 1,84, а не 1,25 (како је то израчунао Кочовић), па је на основу утврђених полазних показатеља дошао до тога да је

Југославија имала 2.824.000 демографских и 1.824.000 стварних жртава, а не 1.014.000, како је то „утврдио” Кочовић.

Но, и поред тога, ми све више слушамо причу о погибелџоманији, нажалост, усред Београда, а – још жалосније – од оних који би требало да воде рачуна какве изјаве дају. Да ли је погибелџоманија списак од двадесет хиљада српске деце која су поубијана у јасеновачком логору, а бар она са Козаре, њих 11.194, била су у просеку стара 6,5 година. Је ли то погибелџоманија? Је ли митоманија чињеница да је, по свој прилици, сваки осми-девети грађанин за време рата послан у смрт? Биће пре да у позадини стоји страх да та испитивања не доведу до врло логичног и врло важног питања која су стратишта остала да то буду и после повлачења Немаца? Ко је, на пример у Крагујевцу, у наставку Шумарица формирао ново стратиште – Ердоглијски поток, а онда Метино брдо, Капислану у кругу Војно-техничког завода? На тим стратиштима је покопано много више жртава него у Шумарицама. А таквих стратишта има много по Србији. Она нису забележена, а званичници о њима и данас ћуте.

Коликогод да ми покушавамо да прихватимо било коју бројку, хтели ми то, или не, ако хоћемо истину, ми морамо да учинимо напор да се жртве поименично попишу. Велика је заблуда људи којима неки обећавају да је могуће геофизичким методама да се изброје жртве. Да се открију гробишта то и некако, али да се жртве изброје то никако. А жртве и њихове убице треба пописати по имену и презимену. Владе ДФЈ, ФНРЈ, СФРЈ, СРЈ, па ако хоћете и Србије, пропустиле су да то учине – свакако не случајно. Оне су врло добро знале да је истина за светску јавност оно што она прими као истину на основу информација којима располаже. Наше владе су пропустиле да пред светску јавност изађу са чињеницама, на основу којих би светска јавност стекла представу о истини, односно сазнала истину која би била одраз чињеничног стања, а не наших погађања и препогађања.

И, на крају, жртве сасвим сигурно тај напор од нас заслужују. Биће теже него што је могло да буде онда када је требало то да се ради, али није немогуће. Млађа покољења то од нас очекују, како би бар она нешто научила из историје свога народа, ако то већ ми, очигледно, нисмо умели. Не кријмо се иза тога „немогуће”. Познато је и да су уништена читава села и насеља, али није непознато да се, ипак, могу да изнађу и преживели сведоци, који знају ко је у ком селу страдао. Свесни смо тога да ни тако нећемо добити апсолутно тачну бројку, али смо сигурни да ће то бити у границама толерантних одступања, па

нећемо морати да се погађамо да ли је у Јасеновцу страдало три или седам стотина хиљада људи.

На крају, време је да неке подсетимо на мисао из 14. века, која каже: „Обуздајте ваше језике, ви који никада не размишљате о последицама.”

Академик Здравко Антонић

*Јасеновац у свијетлу записа
др Николе Николића*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције о
Јасеновцу, Бања Лука, 2007, стр. 230

Професор др Остоја Ђукић

Драге колеге, поштовано председништво и сви присутни на овој конференцији, желим све да вас поздравим. Ја сам Остоја Ђукић, професор етике на Филозофском факултету. Ја ћу нешто рећи о некажњеном злочину геноцида у Јасеновцу са етичког аспекта. Давно је речено – још је Џон Дон, велики ренесансни пјесник, рекао да треба пазити, све што се дешава у свијету дешава се сваком човјеку, и стога је

изрекао оне чувене стихове: „И стога никад не питај коме звоно звони, теби звони!” Све оно што се дешава једном народу или једном човјеку може се десити сваком народу и сваком човјеку, а талмудска мисао нас опомиње да спасити једног човјека значи спасити човјечанство. Написао сам књигу *Сфинга цивилизација*, гдје сам пропутовао најтамнијим дијелом људске душе кроз историју, душу краљева, царева, олигарха, тирана, освајача, психопата, рушитеља, осиионих владара, генерала и заповједника без стида и људскости, кајања, те мучитеља, побјесњелих хорди зликоваца, паликућа, затим моритеља, разних тирана, окорјелих злочинаца, садиста, осветника, напасника, инквизитора и свих других, и могу вам рећи да они који су чинили злочине кроз историју, чинили су те ужасе, оставили су трагове безумља, нечовјештва, мржње, прогона, погрома, дивљачких убијања, оргијања, освета, помрачених, можемо рећи, психа, и духовне и моралне и физичке декаденције и пустоши.

Један дио тих злочина објаснио је и Фјодор Михајлович Достојевски у својим дјелима, али је остало тога много за вријеме које је дошло, односно наше које је прошло, и ово будуће вријеме, гдје је тешко све ухватити и објаснити шта се десило, злочине најгнусније у историји човјечанства. Међутим, злочин геноцида који су починиле помахнитале усташке звијери у злогласном логору Јасеновац превазилази све дотле [*ишо*] поремећени људски ум, патолошка психа, власт над крвљу и духом човјека могу досегнути. Значи, то је нешто највише што се могло достићи. Оно што се десило у Јасеновцу, у нашем „зиду плача”, почињени су најгнуснији злочини у историји људске цивилизације. Има још неких злочина које су чинили Монголи, они који су чињени у Индији, на Блиском истоку, још код неких цивилизација, а ови злочини превазилазе све злочине у цивилизацији, и оно што су чинили Турци, па и Албанци. Такође, ови злочини су масовнији и, можемо рећи, [...].

Због тога је Земаљска комисија Хрватске, која је, свакако, утврђивала злочине и окупатора и њиховиих помагача, рекла да је беспримјерним мучеништвом и по тежини и свирепости Јасеновац био један од најкрвавијих од свих нацистичких логора у Европи. Коментар није потребан кад се зна да су се згражали и Нијемци и Италијани над оним што су усташе чиниле. А то су разне врсте и арсенали убијања. Да се овдје не наводе, они су наведени; ја само хоћу да кажем да је то чињено уз садизам, сарказам, цинизам, уз поругу, иживљавање, пркос и гажење свих љуских норми и вриједности. Даље, добро је рекао

Вардић, да оно што се дешавало премашује сваку људску фантазију и имагинацију. Усташки кољачи убили су више људи у Другом свјетском рату него што је кроз читаву историју на овом дијелу или ширем дијелу Европе страдало од Османлија. Према томе, види се какви су то злочини били. Многа, можемо рећи, козарска и поткозарска села остала су потпуно без становништва, ту има мајки које црне мараме никад нису скинуле. Према томе, зна се шта се ту десило.

Звјерски су и на варварски начин убијани немоћни, а то су жене, дјеца и старци, да се не говори о другим људима, патриотима и свима онима који су страдали у том логору. Усташко-домобранске снаге су ликвидирале документа, свједоке, публикације и хтјеле да униште истину. Њу не могу. Истина и правда се дижу испод бетонских јама и хоће да проговоре, прилично касно; али нека истина и правда побиједе, па макар било кад. Дошло је вријеме да проговори и друга страна. Што је истина и правда више потискивана, све више је излазила на свјетлост дана и била је све јача, рјечитија и убједљивија. Трајала је невиђена голгота у усташким казаматима и логорима. Са моралног аспекта могу рећи да су то морални преседани, суноврати, све је то водило у моралну провалију из које нема изласка ни спаса. Можемо рећи да се ту обистинило оно што је Јован Богослов у својој Апокалипси предвиђао, и још више од тога.

Ми видимо да су Срби стално кажњавани кроз историју, од Османлија, преко Албанаца, у Првом свјетском рату од Аустроугарске, фашистичке Њемачке и свих других освајача. Можда је у питању било оно да су имали кућу на сред пута, па су морали многи за њу да запну. А оно за шта се борила Православна црква, да свијет сазна – свијет је нешто сазнао, али је свијет био глув и нијем. Срби су увијек били ти који су били поткусуривани. Бога има, истина и правда су стигле; јест касно. Свијет треба да их препозна и предузме мјере да се злочин расвијетли и да свијет једном сазна праву истину, јер је то био један мистериозни мит који се провлачио кроз читаву нашу историју, а циљ је да се он освијетли.

Што се тиче броја жртава, да ли петсто, шестсто хиљада, седамсто, милион, милион и по или милион и двјеста, тешко је то утврдити. Овдје, што се тиче пописа, можда 82 хиљаде, 88 хиљада, оно што је Музеј геноцида утврдио именом и презименом, али може се наставити и може се стићи и до већг броја. У том смислу свакако треба да се предузму мјере и сматрам да ће наша историја и јавност сазнати не праву истину до краја, али бар 90 одсто те истине.

Друго, оно што је Туђман на конференцији изјавио, да је то 20-30 хиљада – то је за сваку осуду. То нема везе са правдом и истином. Циљ је да се злочини минимизирају и да се изједначе жртве и злочинци, што је био и циљ те спекулације око пописа. Свакако да Нирнбершки суд овдје, ни судови ФНРЈ, ДФЈ, СФРЈ, Републике Хрватске и Србије нису учинили ништа значајније да се расвијетле ове прљаве работе и да се попишу жртве. Ми знамо да суђења која је изводила Хрватска, да су то биле фарсе, да су то биле лакрдије, вјешто изведене трагикомедије, и више су уживали они који су дошли да се ту сахране него што се права истина чула, јер се ту судило за злочине против цивила и тако даље, никако за злочине геноцида, што је свакако у Јасеновцу било.

Ја бих као човјек и као филозоф поставио питање: читав је рат трајао, били су најодговорнији људи, Јасеновац није ни нападнут; друго, није ни посјећен касније. Можда су га браниле тешке, велике снаге, па се и није могло, али све то оставља сумњу и недоумицу. Требало би написати нову историју и јасеновологију, посебно да се зна гдје смо страдали и колико нас је ту нестало, а овдје би требало расвијетлити један чвор, [Крајачић]-Бакарић, а свакако не може се заобићи ни личност Јосипа Броза у свим овим збивањима, без обзира на то како ми то гледали. Овдје се придружујем и Герману и Визенталу, да треба тражити, али заборављати не смијемо. Ми праштамо, па видите, оно што се опростило, а није се казнило, у Другом свјетском рату овај геноцид је био у Јасеновцу, поновио се и етноцид, поновили су се и други, можемо рећи, злочини над српским народом. Српски народ је сатанизован на овим просторима и због тога би истина о Јасеновцу била огледало онога шта су Срби претрпјели у Другом свјетском рату, а и у најновијем рату, онда би се могле многе ствари, свакако, лакше разумијети.

Можда би дјела Иве Андрића дала одговор на оно што се дешава овдје и на мржњу која траје, али овдје су дупли аршини и дупле истине. Једнима се диктира, уцјењује, путем силе наређује, а други се позивају да сарађују, да буду кооперативни. Једнима се суди у Хагу, а други се пуштају да им се суди у властитим земљама. Према српском народу је учињен преседан у овом најновијем рату, и то доказују дупли аршини, и питање је гдје је истина и правда, јер је кроје они који имају силу и моћ.

Ја бих свакако рекао да је добро узети и хрватске документе који говоре о том периоду, јер су изнесена и многа чињенична знања

која могу бити базична и полазна основа за даља истраживања. А овом приликом ја бих се захвалио оним људима који су дали допринос, између осталог Милану Булајићу, који је дао неизмјеран допринос, и свима осталима који су учинили да јасеновологија остане у центру и да одговоримо на многе непознанице савремене историје.

Дискусија

Протосинђел Јован Ћулибрк: Имамо још нешто времена, па је, ево, дозволило радно председништво да се отвори простор за краћу дискусију, ако ко шта има да каже. А ја бих кратко одмах нешто додао уз ово предавање, уствари уз питање зашто није ослобођен Јасеновац. Има књига, недавно се појавила (иако је она старија, с почетка деведесетих), Славка Одића и Славка Комарице, гдје се указује на неке од аспеката тог проблема. Књига није одговорила тачно на питање, али поменула је важног трећег човјека, а то је Андрија Хебранг, као мјесто гдје су застajали предлози и идеје о ослобођењу логора.

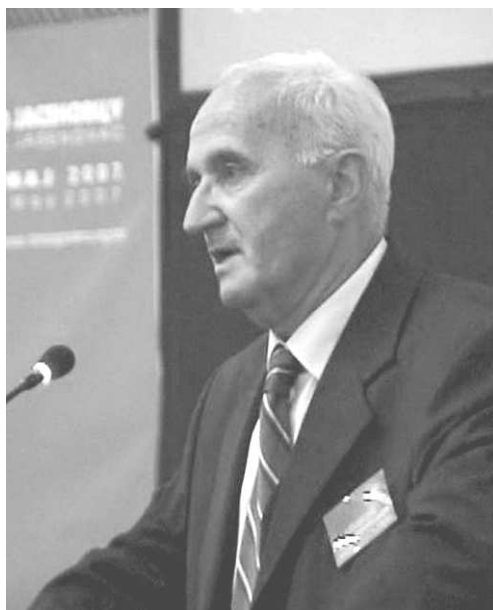
Коментар из публике: Читао сам књигу.

Протосинђел Јован Ћулибрк: Толико. Молим вас само да се представите.

Г. Илија Лукић:

Пружила ми се прилика да се обратим, и хвала вам. Прије свега, мислим да је велика штета и срамота што ова свечана дворана, односно концертна дворана, није јутрос била, па ни сада није пуна. Зашто нема омладине, зашто нема студената – велико је питање. Ја сам сигурно један од – или, боље речено – моја генерација, која је живјела у тоталној заблуди.

Испричаћу вам догађај који је везан за Јасеновац. Мислим, и ове констатације које су сада чују – помиње се Хебранг, па се помиње, не знам, ко било. Па, господо, зна се ко је био главкомандујући. Добро је то познато. Шта значи борити се на туђој територији док твој град и твоја околина

мирно спава, ја сам спознао у 1727 дана прошлога рата. Човјек, мислим да је из Прњавора, негдје приликом обиљежавања 60-огодишњице холокауста, пробоја јасеновачких логораша, побједе над фашизмом, обратио ми се у једној од канцеларија, јер сам био у служби претходног предсједника Републике Српске, Драгана Чавића. Желио је да једно двије странице из тог свог казивања на одређен начин нађу мјеста у контексту обиљежавања поменуте 60-огодишњице. Причао ми је управо детаље када се у одређеној партизанској формацији нашао у селу Рајић, а то село налази се између Окучана и Новске – дакле, онај стари пут, не овај ауто-пут, он је нешто, боље речено, сјевернији, паралелан путу Београд-Загреб – и каже: „Ми смо кренули на Јасеновац. Блато, мочвара...”

Протосинђел Јован Ћулибрк: Извињавам се, која је година у питању?

Г. Илија Лукић: Управо година када је извршен пробој јасеновачких логораша. Добићете одговор из следећег казивања... И каже: „Туку нас митраљезима са торњева, покушали смо некакав минобацач” – мало сам прије био исправљен, ја сам мислио да је осамдесет двојка, познати су ти калибри, али отац Јован рече да је то ипак 81 мм. Ово чисто овако, мала дигресија. Због блата нису могли то да поставе, у два-три наврата покушали су и нису успјели. А затим, истог дана кад је извршен пробој логораша, нашли су се у повлачењу у сусрету са дјецом обученом у усташке униформе, са великим словом „U”, и они су их, шта би друго, него разоружали. Дјеца су била врло арогантна и пријетила су како ће им њихови челници... како ће их казнити. Та су дјеца одведена у команду, ја не знам шта се с њима збило, претпостављам да су пуштена, а дјеца су била ангажована да по тим мочварама трагају за тим јадницима који су успјели да се пробију из логора.

То је прича тог човјека, надам се да ће можда негдје доспјети до њега. Овог момента не могу се сјетити имена и презимена, могуће да има негде у мом роковнику, али ево, нисам ни био спреман, нити сам знао да ће ми се указати ова прилика. Међутим, њемачке хорде и остало прошле су мирно кроз Словенију, прошле су кроз Хрватску, дошле су у Босну и под његовом командом којекуда у суноврат по којекаквој Сутјесци, Неретви итд. гинули су, и те како гинули. Искључиво кад се тај дотични човјек чију сам причу испричао... стао на врата, ја сам рекао: „Могло се ту организовати много штошта.”

Кажем ја: „Па, господине, а ко је крив за то?” Каже: „Зна се.” Питам: „Ко?” „Јосип Броз.” „О!”

Протосинђел Јован Ђулибрк: Господине Лукићу, ово је снимио господин Бибић, тако да сте се ви одужили човјеку који вам је био извор за ову причу, јер ће она остати заувјек.

Академик Здравко Антонић:

Пошто имамо мало времена, ја бих питање које је покренуо наш професор Булајић, оставио за сутра, и да се изјаснимо у вези с тим кад се вратимо. Мислим да је занимљиво питање – да ли се и на који начин може да степенује ово и подигне на степен међународне заштите?

Оно што бих хтио овом приликом да кажем јесте да смо ми данас у оквиру ове редакције представили ове књиге у српској и енглеској верзији, и ја бих вас подсетио на предговор, који има шест страница, нашег колеге академика Екмечића... Професор Владо Лукић, Милан Булајић и ја смо се нашли у Београду, и једва је, једва је... јер је био исцрпљен писањем књиге *Дуго кретање између клања и орања*, али се прихватио да ово напише, а ја сам... ја имам изворе, документе из 1941. године када је његов отац Илија одведен и заклан у Херцеговини, и кад сам му то показао, онда није могао одбити... Мислим, сматрао је својом моралном обавезом да то учини.

Оно што бих ја хтио још да кажем, наш колега Животије Ђорђевић је потегао једно питање које је за мене врло голицава, и без обзира на то колико се овим бавим, стално ме поново изазива, а то је питање да је 1915. Лондонским уговором Србији нуђено да се она може ујединити у саставу Србије, БиХ и Црне Горе. Тај предлог није прихваћен тада од господина Пашића и краља Александра, јер се сматрало да се иде на уједињење свих Јужних Словена. Ја сматрам да је то управо, што је то сматрао и Дучић, и послије о чему је говорио професор Крестић, то је као у саобраћају – ако направиш грешку, нема поправке. Према томе, тада је се развила једна шира, како да кажем, духовна концепција уједињења Јужних Словена, и тада се, дакле, није ишло на оно да се прво створи једно чисто, мање гувно, па ко хоће да иде у вршај, нека се оно мало шири, него се хоће одмах да захвати више, и онда је то толико разводњено... Србија је изгубила у Првом

свјетском рату милион и триста хиљада, то значи изгубила је критичну масу. У Парламенту 1918. па до 1928. нашли су се [...] из Загреба и Љубљане, бечки и пештански и тако даље универзитети, и кад је почела да се води дискусија, она је довела до тога да је Пуниша Рачић изгубио живце и потегла пиштољ. А онда је, по мом мишљењу, био крај оне Југославије. Дакле, сложена су то питања, али стварно, занимљива су за разговор и за даља истраживања. Хвала!

Др Животије Ђорђевић:

Позната ми је дискусија и познато ми је тврђење да су инжењер Никола Пашић и ЊКВ Александар I из грандоманије ишли за тим да створе што већу државу, па ето тако је, на крају, унесрећен српски народ. Чињенице су сасвим другачије. Пашић је крајем 1918. године позван са Крфа у Лондон и када је стигао морао је да сачека, ваљда зато да би се знало ко коси а ко воду носи, да га председник Британске владе прими. Прво питање Лојда Џорџа је било: „Зашто сте ви, господине Пашићу, против уједињења Хрватске и Словеније са Србијом?” Пашић, мудра глава, лепо му је одговорио: „Опростите, Ваша информација није тачна. Ми хоћемо, пре свега, да знамо шта ће да припадне Србији после рата, а онда ћемо да позовемо нашу браћу и да пустимо да њихов народ одлучи хоће ли са нама или не.” Сигурно је да ни Александар није имао нимало другачије мишљење, јер отац његов, који је ратовао у овим крајевима и имао врло лоше искуство са Хрватима, није се одушевљавао њима. Према томе, они сигурно нису из грандоманских разлога ишли на стварање некакве велике државе. Стварање те и толике државе производ је тога што је Енглеској и Француској требала на Балкану нешто јача држава која би била у стању да се супротстави Немачкој и Аустрији, а и, са друге стране, да „Бели медвед” не би спустио шапу на Балкан. То је велика истина.

Г. Драган Цветковић:

Јавио сам се овде поводом једног излагања, колеге Кумовића, које носи назив „Колико је попис жртава рата 1941-1945. (обављен 1964. године) поуздан показатељ броја жртава у Јасеновцу”. Јавио сам се због тога што се слажем у многим стварима са колегом Кумовићем,

нарочито око броја Јевреја страдалих из сремске области, који износи у броју 2083. Слажем се са њиме да у попису 1964. године постоји много грешака, да су појединци Јевреји делом... била им је промењена националност, да се воде као Хрвати, углавном, као Срби или Мађари. Проблем који он овде износи, да није пописан тим пописом адекватан број Јевреја страдалих у местима или општинама из Срема, делом је проузрокован тиме што је господин Кумовић користио књиге пописа жртава рата које су штампане по месту рођења, а не по месту пребивалишта, дакле, месту становања почетком рата, дакле, у периоду који је обрађен. Пошто је сам господин Кумовић рекао, како је приметио, а што је познато у историјској науци, да су Јевреји у периоду од 1918. до 1941. године били популација која је била најмобилнија популација, не само у Србији него уопште у читавој Европи, и да су мењали место боравка, тиме, значи, аутоматски није ни могуће да буду пописани у Срему као жртве рата, јер су, кажем, пописани по оним местима где су рођени. Тако, на пример, имамо за Босну већи број страдалих Јевреја него што их је у Босни живело пописано. Такође и за Македонију, имамо чак две хиљаде више страдалих Јевреја пописаних у Македонији него што их је у Македонији живело. И пошто знамо тачну цифру, 7731 страдалих, има... постоји читав списак Немци који су урадили, који су одведени у октобру 43. године, дакле, имамо неке две хиљаде који су настањивали, нарочито битолски Јевреји, који су се после 1918. године одселили из Битоља и настанили у Београду, Срему, Војводини, као и део босанских Јевреја из Босне, који су се преселили у Хрватску [...] једним мањим делом.

Е, сад, једна ствар која ми је овде засметала – уствари, није ми засметала, него пошто господин Кумовић критикује тај попис као невалидан и на основу њега не може да се дође до тачних података, као што сам рекао, господин Кумовић је дошао до броја од 2083 страдалих. Ако из тог броја одузмемо оне који припадају Хрватској, дакле 358 из Илока и из Вуковара 404, нећу да рачунам ова мања места која су овде наведена, дакле, само ту имамо 762 страдалих Јевреја. Ако њих одузмемо од ових 2083, долазимо, значи, да је из Срема заједно са Земунском страдала 1321 особа. Пошто унапред знамо да су земунски Јевреји одведени директно у Јасеновац и тамо страдали, а да су Јевреји из осталих сремских места прво били затворени на стадиону Цибалије у Винковцима, у винковачком пролазном логору, а затим пребачени, транспортовани за Загреб, где је, како каже Јаша Романо, мањи део послат у Јасеновац, а већи за Аушвиц, значи долазимо до тих 1320 и

нешто Јевреја, где каже да их је 200 пребачено за Аушвиц, значи остаје број од 1100 страдалих Јевреја. На основу пописа 1964. године, као што сам вам малопре излагао, што сам видео у књизи коју сте објавили, у овом зборнику са ове конференције на страни 78, лако се може видети да сам изучавајући, дакле, ово страдање Јевреја написао да је из Срема са Земуном страдало између 1094 и 1152, ако се не варам, Јевреја. Према томе, господин Кумовић и ја смо дошли до апсолутно истог податка, да је у Јасеновцу страдало, дакле, око 1100 Јевреја из Срема, рачунајући ту и земунске Јевреје. Према томе, не видим како смо могли да дођемо до истог податка ако овај попис 1964. није валидан. Хвала!

Академик Србољуб Живановић:

Ево о чему се ради: мене би интересовало како је тај, је ли се то зове Институт за истраживање геноцида где ви радите...? (**Г. Драган Цветковић:** Музеј жртава геноцида.) Музеј, добро, без обзира како се зове та институција — да ли та институција има податке о оним лешевима који су пловили низ Саву и Дунав и да ли зна њихово порекло, старост, пол и начин на који су погинули? Да ли се тај институт потрудио да прошетају, рецимо, његови сарадници, до земунског гробља, на коме се налазе споменици са именом и презименом јасеновачких жртава? Да ли се тај институт икада потрудио да утврди имена, рецимо, четрнаест чланова моје породице који су погинули, а којима ни ја не знам имена? Према томе, како ви можете да заснивате своје радове на једном толико лоше урађеном попису и да нам, рецимо, приказујете овде на вашим дијапозитивима неке статистичке податке и говорите — страдало је толико Муслимана, страдало је толико Хрвата, толико Срба и тако даље. На основу чега кад је ваш узорак убиј га боже лош? Он уопште није обухватио оно што је требало да обухвати. Јако је корисно сакупити што више имена, али, рецимо, задњих дана сам ја добио читав низ књига и читав низ радова за које нисам знао, где су људи навели имена и презимена по појединим местима. Јер и у мањим местима нађе се увек неко ко је писмен, па седне и забележи све што се дешавало. Да ли сте ви успели уопште да прикупите све те папире да бисте могли да кажете да вам је узорак био 80, 100 или 200 хиљада, или већ колики год да тврдите.

Према томе, уместо шта губите време, да правите велике студије на основу лошега узорка, можда би боље било да се потруди тај ваш музеј да прикупи оне податке који су још увек доступни. Хвала!

Др Младенко Кумовић:

Жао ми је што поново немамо времена да вратимо то што сам ја показао. Ја сам говорио о чињеницама, о стварно постојећим чињеницама које се налазе у попису жртава рата 1964. и стварно страдалима из Срема. Према попису је – ја ћу сада још једанпут само укратко поновити – према попису из 1964. у Срему, значи оном географском, значи и у оном делу који се налази у Војводини и у оном делу који се налази у Хрватској, према попису из 1964. године страдало је 668 Јевреја, који су вођени као Јевреји. А стварно је страдало, ми смо дошли до, именом и презименом, 2084. То значи само је 35 посто пописаних. Али и овде има још један проблем; заправо, није проблем, него је тај проценат још мањи, где је у Вуковару у попису из 1964. године грешком уписано више Јевреја него што је стварно страдало у Вуковару, тако да се добија и ова крива слика, тако да је, по свему судећи, а то би се могло и прецизно извести, само 20 одсто пописаних пописом 1964. године, и зато ја кажем да се та цифра, ако се сада сматра да је то 120 хиљада, према попису у Јасеновцу страдалих, према попису до којег је дошао Музеј жртава геноцида, може комотно према овом узорку помножити са 5, јер је само сваки двадесети пописани Јевреј 1964. из Срема, сваки, значи, пети, само 20 процената. Дакле, цифра би била тачна како је Земаљска комисија Хрватске рекла, негде око 600 хиљада, значи између 500 и 600 хиљада. То су егзактни подаци и то нема шта, мислим, можемо се [...] колико год хоћемо, али ја вам говорим оно што је тачно, како је у попису и како су ствари [...]. Уосталом, видели сте, и Земаљска комисија, односно Комисија за утврђивање жртава Јевреја у Срему је дошла до цифре од 1800 још 1945. године.

ДРУГИ ДАН КОНФЕРЕНЦИЈЕ, БАНСКИ ДВОР, КОНЦЕРТНА ДВОРАНА

Дискусија

Др Милан Булајић:

Пошто данас идемо у Јасеновац, ја бих желио нешто да кажем о овим актуелним питањима која су везана за Јасеновац [...]

На прослави Дана нове хрватске државности у спортском центру Homebush у Сиднеју, гдје је био главни говорник сад актуелни предсједник Хрватске Стјепан Месић, речено је – према хрватским изворима: „Ми смо створили државу након 900 година, али нису тих 900 година Хрвати мировали. Упорно су увијек били за хрватску ствар и за хрватску државу. У Другом свјетском рату Хрвати су два пута побиједили, и то морамо рећи свима, нашим пријатељима и нашим непријатељима. Хрвати су побиједили 1941. године, када су 10. травња прогласили хрватску државу. Јер Хрвати нису ту државу прогласили зато што су фашисти, него зато што су имали природно и повијесно право на државу. Али резултати Другог свјетског рата су познати, али познато је и то да су Хрвати други пут побиједили у том рату јер су се нашли заједно са савезницама за побједничким столом.” Затим је рекао што се Јасеноваца тиче: „Ово што траже од Хрвата, хајде, идите клекнути на Јасеновац, клекните овдје – ми немамо пред ким што клечати. Ми смо два пута побиједили, а сви други само једном. Ми смо побиједили 10. травња кад су Силе осовине признале хрватску државу, и побиједили смо јер смо се нашли после рата опет за побједничким столом.”

Стипе Месић, ја сам био присутан у Јасеновцу, на комеморацији, када је изрекао јако значајне ријечи: „Јасеновац је био поприште геноцида, холокауста и ратног злочина. Али,” он објашњава одмах то на један заиста вјешт начин, „злочин нема националност. Ко су починиоци ужаса који су прије 60 година почињени?” Као што „жртве фашистичког терора” имају националност – Нијемци, Талијани и други

– тако и усташе имају националност – хрватску. Према томе, не може се говорити да злочинци немају националност. Али оно што је за мене најважније данас рећи, да се то зна прије него што идемо да посјетимо Јасеновац, у својству председника Предсједништва СФРЈ, на питање како тумачи чињеницу што се Срби који живе у овим просторима плаше појављивања симбола и иконографије која у великој мјери подсјећа на иконографију усташке идеологије и усташког покрета, с обзиром на то да је то и иконографија под којом је извршен стравичан геноцид над Србима, Стипе Месић одговара, јер ово је јако значајно: „Па нису они доживјели геноцид на овом простору од Хрвата, они су доживјели геноцид од окупатора увезених. То је заблуда у коју су Срби доведени и страх је сад код њих, код тих људи, због тога што су Нијемци извршили геноцид” – што су Нијемци, којих није било у Јасеновцу, извршили геноцид над Србима.

То је, мислим, битно да знамо, јер ако се говори за јавност, свјетску јавност, која не зна шта се десило у Јасеновцу, ми морамо то имати у виду, јер ту је тај најжешћи ревизионизам. И мене је јуче један високоугледни учесник ове конференције увјеравао да је Стипе Месић велики антифашиста. Ја мислим да није. Хвала!

Рабин Јозеф Атијас:

Уважене даме и господо, драга браћо и сестре, ево полако ова Четврта међународна конференција ближи се свом крају. Емоције се заиста не могу стишати и полако, док се то све охлади, стећи ћемо један закључак, свако ће отићи са ове конференције, Боже дај, са својим убјеђењима и својим мислима. Али ипак да кажем, јасеновачке жртве нас опомињу, јасеновачке жртве нас позивају да оно што се тамо десило никад не смије пасти у заборав. Велика је грешка и велика је кривица још давно направљена што неко није пописао те жртве, јер свака жртва заслужује име и презиме. Поучен оном библијском сентенцом из старозавјетног о Нојевој барци, пише: „Онај ко спаси једну жртву, спасио је цијели свијет, онај ко је убио чак и једног, као да је поморио цијело човјечанство.” Јасеновац мора бит опомена, Јасеновац мора бит поука да се више такве ствари, не дај Боже, никада, ником и нигдје не понове.

Желим да кажем пред вама овдје још једну ствар од које ће се вјероватно неким чак овдје сад и памет заљуљати. Надомак Власенице, на путу ка Хан Пијеску, постоји мјесто које се зове Хан Поглед. Сазнавши то још отприлике прије неких... ја мислим 1991. године, значи, прије неких, отприлике, двадесетак година, од мог старијег брата владике Качавенде, тузланско-зворничког – на том мјесту, Хан Поглед, драги моји пријатељи, постоји мјесто у једној шуми, на једној ливади, три јаме, гдје су довођени Јевреји из Рогатице, Власенице, Вишеграда, Тузле, па чак и из Сарајева, гдје су побијени, међу њима и највиђенији Срби тога краја. Отприлике, у те три јаме, по причању људи тога краја, ја сам већ неколико пута тамо ишао и обишао то мјесто, уморено је, нек Бог опрости, ни један мање ни више, али отприлике неких 2100 људи, 2100 жртава, чак и жена и дјеце. Постоји чак и један живи свједок, неки инжењер шумарства који је из тог краја, који је то као дијете ваљда игром случаја преживио. Ја молим ову конференцију да ово некако нотира, да се ступи у везу са начелником општине у Власеници и актуелним властима ове земље... То су жртве холокауста и геноцида, и свако такво стратиште треба да има своје обиљежје, свако такво стратиште треба да буде евидентирано и да се [хумке] страдалих на достојанствен начин обиљеже и памте.

У нади да ће у будућности овакви скупови давати заиста већи ефекат, прије свега да се ово не заборави, а да се памти, желим вам свако добро, од Бога мир и благослов. Хвала вам!

Г. Лазар Лукајић:

Пошто је ово дискусија, дозволите ми да изнесем неколико опсервација. Најважније питање српског народа у целини у овом тренутку је скидање хипотеке геноцидности са тог народа, који није геноцидан народ, али му је приписана геноцидност више него иједном народу на свету у овом тренутку. Да напоменем, Алија Изетбеговић и Фрањо Туђман и Месић, што је говорио господин Булајић, су се борили грчевито за свој народ да скину у вези са Јасеновцом хипотеку геноцидности са хрватског народа, јер... [*прекид траке*] ... не заслужује то поштовање. Хвала вам!

Г. Драган Цветковић:

Поштоване даме и господо, пошто је ово дискусија, а јуче ми је била ускраћена могућност да учествујем у дискусији након излагања, искористићу сад то своје право.

Ослонићу се на један текст презентације коју је имао господин Милан Булајић овде, који је мој рад и моје излагање назвао чистим манипулантством. Ево, показашу вам један пример шта је манипулантство. У свом тексту који је објављен овде у зборнику са ове конференције господин Булајић на 97. страни каже... преносећи, анализирајући један чланак *Вјесника* који се бави мојом књигом, и ту каже да је Драган Цветковић након десетогодишњег рада утврдио да је у јасеновачким логорима убијено 80.022 особе. Видите, ту господин Булајић нигде не наводи да је то тренутни резултат до кога смо дошли у ревизији пописа жртава рата 1941-1945. године. Чак и хрватски новинар преноси коректно и каже да је то тренутни достигнути резултат и да укупан резултат, процењен број страдалих у Јасеновцу, износи 120-130 хиљада, што господин Булајић, дакле, не чини. Штавише, господин Булајић даље каже да пошто сам ја израчунао да је 60 посто страдалих у Јасеновцу да чине Срби, господин Булајић каже: „Значи, у јасеновачким логорима је према Цветковићевим истраживањима страдало 32 хиљаде Срба.” Извините, 60 процената од 80 хиљада је 48 хиљада, а не 32 хиљаде, што значи да сте промашили само за половину.

Е сад, пошто господин Булајић овде очигледно не зна математику – или је ово намерно урађено, не знам, стварно – показашу вам још неке ствари прилично тенденциозно написане. Књига господина Булајића која се односи на Јасеновац, дакле, да не одступамо од теме, *Jasenovac – Jewish-Serbian Holocaust and the Role of the Vatican in Nazi Ustasha Croatia 1941-1945* године. Јуче смо чули од господина... оца Јована Ћулибрка о употреби термина холокауст тамо где му није место. Друга ствар која смета у наслову је „Nazi Ustasha”. У идеологији усташког покрета није било готово ничег од националсоцијализма, како се овде имплицира, већ се идеологија усташког покрета ослањала на корпоративни фашизам италијанског типа. Но, важнија ствар је карта. (**Рабин Јозеф Атијас:** [...] ни случајно, господине. Талијани клали нису.) Нису клали, господине, али идеологија покрета заснована је на корпоративном фашизму, а не на

националсоцијализму. Ту је разлика. У науци постоји јасна, да кажем, дефиниција између италијанског и немачког фашизма. О томе су писали [...] у иностранству, писали су код нас Тодор Куљић, који је чак једну читаву главу своје књиге *Фашизам* посветио усташком покрету анализирајући га, његове идеолошке основе, писао је и академик Андреј Митровић и многи.

Дакле, да се вратимо на књигу и на карту. Та карта постоји и у књизи, нешто већа, ја ћу да вам је прикажем – дакле, карта која се зове „Suffering of the Jews in the Independent State of Croatia”. Дакле, даље у овој књизи каже: „The places from which Jewish people were deported to the places of execution of the system of liquidation Ustasha camps of genocide Jasenovac.” Дакле, да преведем онима који не знају енглески, дакле: места из којих су Јевреји депортовани у логор Јасеновац. Између осталог, ту видимо и сва места из НДХ, али постоје и стрелице које кажу „From Germany and Austria”, дакле, из Немачке и Аустрије; из Чехословачке и Пољске; из Румуније; са Косова и Метохије. Не постоји ниједан документ до сада у историји који нам показује да су Јевреји депортовани из Немачке и Аустрије, из Чешке и Пољске, из Румуније у концентрациони логор Јасеновац. Ја не кажем да није било страдања Јевреја из Немачке, Аустрије, Чешке, Пољске и Румуније у Јасеновцу – било их је. Али, они нису депортовани. Они нису депортовани у логор Јасеновац, већ су се по три основа се нашли у логору. Први је био – пошто је предвидео део Јевреја шта ће се десити, они су емигрирали за Југославију. Део њих је добио било држављанство Краљевине Југославије, било да су добили боравишну дозволу у Југославији, па су након окупације Југославије завршили у логору Јасеновац. Други део су као избеглице, дакле, већ у времену кад су Немци окупирали њихове земље или непосредно пре тога бежећи од Немаца дошли у Југославију, ту се затекли и завршили део њих у Јасеновцу [...] и осталим логорима. Трећи основ је био – као што знате, Јевреји су били најмобилнија група у Европи, па су се многи од оних који су рођени у иностранству због брачних и пословних веза налазили на територији Југославије, па су завршили у Јасеновцу. Али, као што рекох, нико од њих није депортован за Јасеновац. **(Рабин Јозеф Атијас: Депортован у Опатију... у Ровињ.)**

Још једна ствар која [ми смета] овде на овој карти, то је да су у оквиру НДХ уврштени Барања...

Проф. Владимир Лукић: Господине Драгане, ви овдје говорите о рецензији књиге.

Г. Драган Цветковић: Само говорим о манипулацијама.

Проф. Владимир Лукић: Вас су јуче критиковали због приступа једном другом проблему.

Г. Драган Цветковић: Извините, назвали су ме манипулатором, ја само хоћу да покажем шта је манипулација. Барању и Међумурје су укључили у границе НДХ, молим лепо; то зна сваки ученик који заврши осми разред, да су Барања и Међумурје окупирани, а касније и анкетирани од стране Мађарске. Према томе, господин Булајић овде или увећава жртве НДХ или смањује број убијених који су починили мађарски фашисти, дакле, убијени Јевреји и Срби из Барање и нешто из Међумурја. Толико.

Рабин Јозеф Атијас: Дубокопоштовани скупе, немам, заиста, обичај пуно да говорим; и ово што сам рекао, рекао сам превише. Али, ево, да нешто кажем о себи, ко ме зна – зна, ко не зна, нек зна – овим послом, јудеизмом, бавим се ни мање ни више 40 година. Од 1966. сам почео [темељно да проучавам] [...].

Ја бих уваженог колегу претходног дискусанта само [опоменуо]: да ли ви, господине, знате шта се десило 10. децембра 1941. године у Брчком? Знате или не знате, реците, знате или не знате?

Г. Драган Цветковић: Не знам. А, знам.

Рабин Јозеф Атијас: Е, ако знаш, да те подсетим ја шта је било. На превару комплетна јеврејска општина, од најмањег дјетета у колијевци до најстаријег старца, чувана је цијели дан као да су доведени у регистрацију у општину Брчко. Чувани су без воде, без хране; у осам сати навече скинули су се боси на минус двадесет степени, одведени су на брчански мост, по налогу Монтане Ксантинија поклани до једног, бачени у Саву. Шеснаестог децембра, шест дана послје тога, у граду Брчком је била конфинирана једна група Јевреја из Аустрије, Пољске и Чешке, који су нашли свој спас [прелазом] у Брчко. Све до једног су побијени на гробљу Јове Хацића. Господине драги, то није манипулација. То... знате ли ви шта је било у Шапцу?

Г. Драган Цветковић: Не знам.

Рабин Јозеф Атијас: Знате ли ви шта је било у Кладову? Пошто ја до сутра могу те ствари да вам причам, знате шта – врло је ружно и дегумантно и безобразно, и не знам више који бих термин овдје употребио, кад нас неко учи нашим мукама, како то нас боли. Ја сам због таквих ствари на прошлој конференцији у Јерусалиму... било је непријатности и мало је фалило, пошто сам, да вам кажем, кратког фитиља, а то није добро, не ваља. Мене је Славко Голдштајн, жао ми је што није ту Арије Ливне, увриједио – како сам ја дошао до броја да су 153 члана моје породице убијена? Знате како – извадио сам родне листове, па сам рекао – ево их, господине Голдштајн. Немојте, заиста, отворати неке теме о ономе што ми сви већ знамо како је било. Ако сам ја 153 родна листа жртава извадио, а знам да се нису вратили 1945, никад их нисам ја ни видио, онда не знам шта је са њима било. Није то манипулација. Манипулација је, што ме је научио један човек који сједи овдје, минимизирање сваког злочина је злочин; ако га умањујеш, онда си саучесник у њему. Ако увеличаваш злочин, онда вршиш дупли злочин, убијаш онда убијене. Хајде сад, крај.

Г. Миле Имеровски:

Ја сам Миле Имеровски. Мало ми је глас лош, али надам се да ћете ме разумети. По струци сам теолог-историчар; бавим се овим питањем од дана... Имам једну срећу и једну несрећу. Срећу да сам без обзира на то што нисам знао које ми је тачно порекло живео врло прихватљиво, али сам се увек интересовао зашто осим мог брата и његове фамилије која се зове Имеровски, и само моје фамилије и моје деце Имеровски, нема других, пожа-

лим се једном свештенику и кажем, вероватно се нешто за време рата десило. Он каже, па то ти је лако, провери јасеновачки списак. Остатак моје фамилије сам нашао у Јасеновцу пре годину и по дана. Према томе, има Имеровских у Јасеновцу, ја нисам знао да су тамо. Не бих хтео да будем патетичан, али видите, поприлично сам остварио свој живот, никад нисам ни помишљао да у мени има јеврејског порекла. Завршио сам комплетно текст Старог и Новог завета и увек имао велики интерес за то, да бих после завршеног посла схватио – можда је то само један интуитиван дуг мом пореклу. Хвала вам!

Гђа Иванка Клинцов:

Ја сам Иванка Клинцов, рођена Васиљевић. За оне који не знају, јуче сам се обраћала, и намјера ми је само да вас замолим, односно да захвалим организаторима што су позвали студенте, ако сам у праву, на улазу сам их примијетила, и то ми је необично драго, то је врло важно за њих, а и за нас, да чују истину. Ја се нисам бавила никаквим ни стручним ни научним радом, цијеним све који су се бавили и који пишу књиге и који су их написали. Али, вас молим, ова конференција мислим да нема за циљ да се ми овдје убјеђујемо колико је и како било. Овдје треба слушати глас оних који су преживјели, који су доживјели, који су морали да броје жртве у својој породици, и да се првенствено окренемо тим подацима, а не некаквим бројкама које ја не знам ко је, кад, гдје написао и пребројао. Нарочито ми није јасно за људе који чак нису ни живјели на овим просторима, нису никакви свјedoци збивања. Кажем опет – уз све уважавање свих научника и писаца и стручних радника и сарадника. Према томе, још једном вас молим да ова конференција пође у смјеру договора, разговора, да усвојимо декларацију која нам је овдје предочена, а не да се свађамо и да се убјеђујемо пред овим студентима, који су сад вјероватно у недоумици, јер нису јуче присуствовали конференцији и не знају какво мишљење да формирају, једноставно какав закључак да изведу. Молим вас, још једном, у том правцу да се одредимо, без тога да се неко увриједи, ја кажем поново, важно је и врло важно да се овдје саслушају људи чија сјећања датирају из тог периода, која не можете занемарити, мада неко рече: то је све испричано и препричано. Није тачно. Да знате, кад дођете у неке зреле године, како вам се врате она права, оригинална

сјећања. Свега се више сјећате. Ви врло добро знате да смо ми провели један дуг период да ништа нисмо о томе ни слушали, ни читали ни видјели. Још једном, на крају вас молим, без обзира на ово што сам вас замолила, везано за протекли рат, да нам се не деси шездесет година па да се поново окупљате ви који ћете тад живјети, млади, и да тад, у том периоду, нешто се присјећамо овог рата. Искористите моменат да док смо ми који смо још живи овдје напишемо о овом рату истину. А знамо је. Много тога се крије, да знате, данас. Исто као што се крило 1945. па надаље о Јасеновцу. Хвала лијепо!

Др Милан Булајић: Ја бих само хтио да кажем, кад сам јуче дискутовао и кад сам говорио о манипулацијама, ја сам мислио о овоме говорнику који се јавља сад за дискусију. Како је дошао до 122.300-130.100 страдалих, и позивајући се на реалност хрватских извора. То је било моје упозорење на манипулацију. А што се тиче спискова од 80 хиљада које смо радили, ја сам и лоцирао тај списак, и увијек тврдио да је минимум, минимум, минимум.

Г. Драган Цветковић: Прво, господине Булајићу, не знам на које то хрватске изворе мислите, ја сам користио искључиво грађу београдског Архива Југославије и осталих – Војноисторијског архива и осталих архива. Друго, господину Атијасу бих рекао: хвала што сте поменули примере Брчког, затим кладовског транспорта који је страдао у Шапцу и на Сајмишту делом. Али, то је управо оно што сам ја рекао. Ради се о емигрантима који су се нашли на територији Југославије. Кад су Немци окупирали Југославију, настала је НДХ, део је завршио у оним логорима које смо поменули, део у комунистичким, део их је остао у Јасеновцу. Али господин Булајић тврди да су они депортовани из Немачке, Аустрије, Чешке, Пољске и Румуније. Ви као Јеврејин врло добро знате шта то значи депортовати – ставити људе у воз и отерати их директно у концентрациони логор. Не постоји ниједан документ који нам указује да су вршене депортације из Немачке, Чешке, Пољске, Аустрије и Румуније директно за Јасеновац. Ни један једини документ. То је чист фалсификат. Или крајње незнање. Е сад, нека господин Булајић каже шта је од то двоје, да ли фалсификат или је незнање. Или можда господин Булајић има неке нове документе за које ми не знамо. Али их у књизи није поменуо. Нити их је анализирао, нити их је приложио. Јер бих стварно волео да видим та документа, то

је нешто сасвим нормално у историјској науци. Јасно, али да видим тако нешто. Хвала!

Рабин Јозеф Атијас: Само чињеница је да ти људи нису завршили на пакет-љетовањима, него су завршили у Јасеновцу.

Г. Драган Цветковић: Апсолутно се слажем.

Гђа Смиља Тишма:

Још јуче сам била испровоцирана излагањем господина Цветковића у односу на бројке и остале податке које је дао у свом излагању. Ја нећу о свему да говорим, само кратку информацију због осталих који то не знају, а то је веома битно. Мислим да је то злоупотреба извршеног пописа 1964. године, које је извршило Савезно министарство за рад, здравство и социјалну политику. Том попису 1964. године приступило се на предлог борачких организација Југославије и осталих институција заинтересованих за извршени геноцид у Југославији 1941-1945. и општег збира жртава у Југославији. Међутим, тај попис није дао жељене резултате. Пристигло је материјала са читаве Југославије негде испод 40 одсто. Дакле, то је ни 50 одсто. Нарочито да вам кажем, а то нико не говори, то је фалсификат, као што су ове цифре фалсификат – из крајева где су нарочито страдале жртве у геноциду није пристигао ниједан пописни материјал. Из мог краја, на пример. Ја сам радила у том министарству. Данима сам пратила да видим да ли ће стићи пописни материјал – није стигао. То је Грубишно Поље, Бјеловар, Дарувар, Глина, Лика и тако даље, да не помињем. То је такав попис био. Савезни завод за статистику је обрадио материјал. Ово о чему говори господин Цветковић, а и господин Булајић, пре тога као директор тог Музеја, то су цифре, тих осамдесет и нешто хиљада, из тог пописног материјала

који је пристигао. Савезно извршно веће је ставило ембарго на тај материјал. Тај је ембарго Музеј скинуо – зашто, не знам. Господин Фрањо Туђман се послужио тим фалсификатом и сад разрађују: компанија Сорош, разни курсеви, течајеви споразумевања, договарања, са знанственицима Хрватске и Србије... (**Рабин Јозеф Атијас:** Голдштајн, помените и њега.) Голдштајн, итд, итд. Молим вас – то је све фалсификат. Али нико не каже да је то попис који је дао минимум минимума, што малочас рече доктор Булајић. И служите се тим материјалом који није тачан. А нико не каже да тај попис није дао жељене резултате. То нису истраживања Музеја, молим вас, да се разумемо. Ви преписујете и дописујете тамо некакве бројке и некакве рачунице правите. То је штур попис који није дао никакве резултате, и не треба се служити њим. Осим тога, треба рећи да је то попис који није задовољио жељене потребе, оне идеје које су биле, због којих се приступило попису, и то је чињеница.

Рабин Јозеф Атијас: А кад би вам, опростите, неко сад поставио питање, зашто је то тако, ако сте радили на тако значајном мјесту, зашто то није, рецимо, тачно? Реците, смијете ли? Ја примам бланко хипотеку на себе за вашу кривицу, реците, слободно.

Гђа Смиља Тишма: Не, ово... Даће... Иначе... Добро, дајте, молим вас...

Рабин Јозеф Атијас: Реците, зашто? Пуно сте рекли...

Гђа Смиља Тишма: Сигурно је потребно за некога да се овако ради, као што је много штошта потребно да се ради.

Рабин Јозеф Атијас: Да не бисте изгубили посао, нећете изгубити пензију, реците зашто је то тако. Реците, реците.

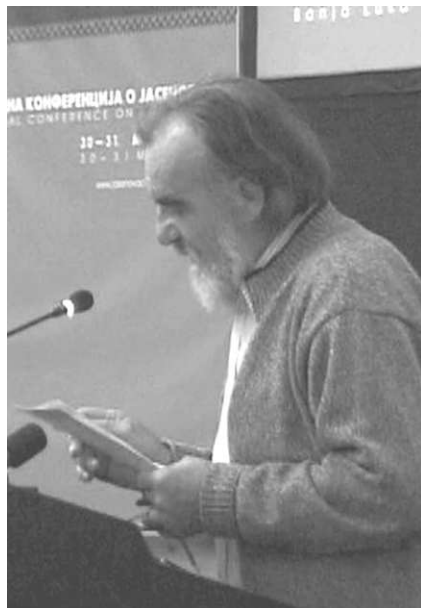
Гђа Смиља Тишма: Ја се захваљујем.

Г. Недељко Гога:

За оне који ме не знају, ја сам један од најмлађих, ако не и најмлађи преживели логораш Старе Градишке, Јасеновца и Сиска, и

жртва сам, тешки инвалид, и тако даље. Међутим, овде сам хтео да скренем пажњу на једну круцијалну ствар, а то је – не знам да ли се ово бележи што ја изјављујем, да ли се бележи, снима, јер важно је да остане трага.

Деведесет седме у децембру је основан међународни округли сто, као што је овде, отприлике, а да се оснује из опљачканог блага, злата које је у свету – Британија је иницирала оснивање компензационог фонда и уложила је одмах милион фунти, с тим што је и амерички секретар обећао да ће он уложити 25 милиона долара у тај компензациони фонд за обештећење жртава нацистичког терора.

Према томе, поставља се питање, шта радимо ми на томе – кад кажем ми, зна се на шта се мисли – али шта радимо ми на томе да продремо у те фондове, да продремо у те институције, да дођемо до тих средстава која су намењена? Овде се углавном помиње благо отето од Јевреја и осталих. Међутим, нека буде и тако, јер знам док сам живео у Берну да су Јевреји у доброј мери успели да добију компензације из тог фонда, али кад сам се појавио са еминентним адвокатом у Берну, Швајцарска, да заступа нас, српску децу, пре свега децу – инсистирао сам на сентиш, што оно кажу у жаргону, на сентименталност да бих пробио – и онда сам их упознао и они су били врло мотивисани да не иде све за Јевреје, јер су имали неки отпор према томе што је уцењивала Америка – то је већ политика, не бих ишао у то, међутим, врло добро познајем материју – него су рекли да ће испитати то. Речено је да је сав тај новац који је дат за ту компензацију легао у фонд Јевреја. Међутим, од њих не може један динар бог отац извући. И остало је на томе да се ради на томе. Отишао сам код Американаца у амбасаду и они су ме примили, нормално смо... врло лепо сам им изложио, они су били изненађени, јер нису познавали материју.

Значи, практично, ради се о томе да морамо ићи на неки начин да оснујемо неко тело које ће нас представљати у свету и на том пољу.

Ја бих вас замолио да овом на неки начин остане траг, ја верујем да нисам могао краће, али то је изузетно богата област. Хвала вам. Не сећам се да ли сам се представио. Ја сам Недељко Гога са Козаре.

Професор др Марија Ђурић

Поштована господо, на стратишту Доња Градина постоји један део гробница који се налази изван насипа уз обалу Саве и изложен је плављењу. Из тог разлога, пре свега, а и из многих других разлога, постоји иницијатива да се обави ископавање овог дела стратишта и да се скелетни остаци сахране у безбедном делу овог спомен-парка. Лабораторија за антропологију Медицинског факултета у Београду је господину Лукићу доставила план и предлог обима и начина овог ископавања.

Ја бих овом приликом говорила о научним дисциплинама које су укључене у овај поступак и о могућностима које се са становишта науке овим подухватом пружају.

Значи, реч је, пре свега, о форензичној антропологији, која је релативно нова научна дисциплина, установљена као научна дисциплина; међутим, као што смо видели на примеру Јасеновца, истраживања из домена форензичне антропологије обављана су још 60-их година. Значи, данас се форензична антропологија бави, пре свега, идентификацијом жртава или непознатих особа, и укључена је у истраживање ратних злочина, што је оно што је везано за нашу сферу интересовања данас.

Протоколи Женевске конвенције који су 1977. године наметнули просто једно правило да се идентификују жртве пре сахрањивања учинили су много на томе да се ова дисциплина развије и да се све

масовне гробнице од тог времена третирају и са становишта форензичне антропологије.

Ја ћу прескочити један део који се односи на лоцирање, одређивање обима и почетак ископавања масовних гробница зато што сам видела да следи реферат из геофизике, који ће сигурно о томе говорити, али ево, кад је већ на слајду, да вам покажем ову шуму. То је једно истраживање које смо обавили ове и прошле године на Опленцу. Реч је о стрељаном једном воду војника, од 32 војника, који су припадали краљевој војсци на Опленцу. На Опленцу је 1942. године била немачка команда, стрељали су ове војнике. Ево, видите овај крст на дрвету. Значи, постојали су очевици из тог периода који су тврдили да се то налази у том делу шуме, а неко се сетио у то доба и урезао један мали крст на дрвету који је у међувремену ево оволико порастао. Ево, погледајте где се налази та гробница. Наравно, уз помоћ археолога успели смо да је пронађемо и сва та тела су ископана, обрађена антрополошки и тренутно се ради идентификација поређењем ДНК узорка узетих са костију са крвним узорцима живих сродника тих умрлих особа.

Значи, први тим који треба ангажовати на ископавању једне масовне гробнице после геофизичара који је лоцирају су археолози. Значи, без пажљивог археолошког поступног ископавања, са добром документацијом, фотографисањем, цртањем скица, лоцирањем скелета *in situ*, одређивањем позиција, не могу се скупити праве и тачне информације које доводе до прецизних и несумњивих научних података о сахрањеним телима и артефактима која се уз та тела налазе. Затим, оно што се данас тражи на судовима је „chain of evidence”, а када су у питању ратни злочини, они би се тражили и у случају оваквог истраживања, уколико би оно дошло на суд. То значи да је потребно да се фотографише сваки налаз, да се обележи одређеним бројем, да се пакује на одређени начин, да све то носи исте ознаке од почетка до краја итд. Просто, и о том делу треба водити рачуна.

Ја бих прескочила цео један део који се односи на промене које се дешавају на телу после закопавања, али бих скренула пажњу на једно питање, једно од главних питања које се поставља пред форензичног антрополога, а то је да ли су повреде, да ли су оштећења, тачније, која се нађу на костима, да ли су она последица заживотног повређивања или су у питању постморталне манипулације лешом, оштећење од хемијских састојака земље, оштећење од животиња итд. На пример, активност животиња на људским остацима може оставити

ево овакве трагове, који могу потпуно личити на заживотне трауме. Значи, за ово питање треба консултовати стручњаке, форензичне антропологе и судске лекаре, и то је једно веома деликатно питање којим се бавимо кад испитујемо сваку масовну гробницу. И имамо овде пример постмортално, рецимо, насталих оштећења заживотно насталог оштећења – ово је са Опленца, ево погледајте на лопатици отвор који је настао рањавањем метком, тако је, и ево једног... заживотни преломи костију подлакти који су несумњиво заживотни зато што имају трагове зарастања. Међутим, не само животиње, већ и само лежање у земљи и корење биљака може да остави трагове на костима који симулирају заживотне повреде.

Шта практично решава форензични антрополог? Прво, питање да ли су сви скелетни остаци који се нађу људски. Наравно да је у неким ситуацијама то потпуно јасно, међутим, у неким није. Ево, погледајте овде. Ради се о једној кости потколенице новорођенчета и о пилећим костима. Просто, пример да то није увек... и да то заиста захтева стручњака који се тиме бави. Ове слике су са Косова, са стратишта Глођани код Радоњићког језера; ако се сећате, непосредно пре бомбардовања нађена је ова група лешева који нису били закопани, већ су на површини земље, и то су лешеви Срба које су на једном пољопривредном добру убили Шиптари непосредно пре бомбардовања. Значи, ево, један траг рањавања, ово је нека шипка која је ту убачена да покаже правац метка, али значи прецизан попис костију и прецизан стадијум распадања остатака.

Онда, питање сада о коме се и овде доста говори, и у свакој масовној гробници се о том питању пуно говори – то је колики је број сахрањених индивидуа? Дакле, антропологија може да одговори на једно, у свакој масовној гробници, на следеће питање: колики је минималан број сахрањених особа. Не колики је број, него колики је минималан број. То се одређује тако што се утврди која кост је најчешћа. У масовној гробници немамо одвојене, појединачне скелете, него имамо масу помешаних костију које нису одвојене по индивидуама. Значи, бројањем кости која је најчешћа – нека је то лева петна кост – значи, најчешћа кост, утврђује се најмањи број индивидуа, наравно, уз корекцију – значи, да ли се ради евентуално о деци или одраслима, значи, то можемо... Тако је, то је питање на које може антропологија... значи, не може да одговори колико је особа ту сахрањено, него колики је минималан број особа.

Даље, може да нам каже нешто, зависно од тога како су очувани скелетни остаци, о демографским подацима. Прво, старост особе у моменту смрти. Када су у питању одрасле особе овај метод је релативно прецизан. На основу препонског дела карличне кости – један метод; други – ево, овде видимо на основу предњег крајка ребара. То су методе којима располажемо данас, где можемо прилично сигурно да одредимо старост особе у моменту смрти, уколико је млађа особа; ако је особа старија, рецимо, преко педесет година – овде имамо један распад обично од 20 година, па кажемо између 60 и 80 – то је, отприлике, данашња прецизност тих метода.

Међутим, уколико се ради о скелетима неодраслих индивидуа, онда можемо да будемо сасвим прецизни – значи, да имамо прецизност плус-минус годину дана, или чак плус-минус 6 месеци. Када су у питању дечији скелети, онда најпрецизнији метод је степен ерупције, израстања зуба и формирања зубних круница. Други метод када су деца у питању је срастање крајака дугих костију са њиховим телима и то је такође један прилично прецизан метод.

Друго питање на које може да да одговор антропологија јесте пол особа, пол индивидуа којима припадају скелетни остаци. Уколико имамо сачуван цео скелет, а нарочито карлични појас, онда је та разлика веома очигледна, и наша искуства у свим овим масовним гробницама у којима смо радили протеклих година је да уколико имамо сачувану карлицу, онда имамо тачну процену пола у 100% случајева. Ако је скелет слабије сачуван па имамо само лобању, наша успешност протеклих година била је негде свега око 60-70%. Значи, ја говорим о нашем искуству и, отприлике, таква су и сва светска искуства која говоре о поузданости појединих метода за утврђивање пола.

Даље, можемо да кажемо приближну висину, заживотну висину тела особе са релативно добром прецизношћу од плус-минус 5 цм. Можемо да кажемо нешто о морфо... уколико имамо сачувану лобању, као што је, ово су лобање из Батајнице – можемо да кажемо нешто о морфолошким карактеристикама лица тих особа и евентуално, значи, нешто о расној припадности, уз сву опрезност оваквих закључивања с обзиром на индивидуалне варијације.

Коначно, антропологија је веома укључена у саму идентификацију и идентификација, без обзира на метод којим се служимо, своди се на поређење антемортем и постмортем података. Значи, заживотних података о особи и онога што смо ми нашли анализом

испитујући скелет. Наравно да је данас најсуверенија ДНК метода, међутим, само уколико имамо живе блиске сроднике. Не треба занемарити ни остале податке, као што је дентални налаз типичне златне крунице, мислим, нарочито данас, уколико то можемо да поредимо са неком актуелном стоматолошком документацијом. Коначно, [радиографски] налази, ситни налази, заживотна патологија, некакве претходне фрактуре, све су то ствари које су битне за идентификацију.

И, коначно, цео тај један тим мора да буде мултидисциплинаран. Значи, може да се састоји од археолога, може да се састоји од антрополога, мора да се састоји од судских лекара који би били увршћени у вештачење повреда и евентуалног узрока смрти. И, оно што је битно, требало би да има посматраче, независне посматраче, који би просто, ето, ту обезбедили непристрасност овог анализирања. Хвала!

Академик Србољуб Живановић: Ја захваљујем професорки Ђурић на овом веома инструктивном и лепом излагању, те мислим да је ово предавање отворило очи појединим људима који су слушали о антрополошким налазима, а нису уствари били свесни о чему се ту ради.

Г. Царед Израел

СМАЊИВАЊЕМ БРОЈА ЖРТАВА У ЈАСЕНОВЦУ „УТИРЕ СЕ ПУТ НОВИМ УСТАШАМА”⁵

Године 1993, тражећи некакву равнотежу у чланку који је иначе по свему глорификовао хрватског сецесионистичког вођу Фрању Туђмана, *Вашингтон пост* је од покојног Симона Визентала (Simon Wiesenthal) затражио супротно мишљење.

Како *Пост* наводи, Визентал је напао Туђманову изјаву да је на десетине, а не стотине хиљада људи убијено у Јасеновцу, који је по Туђману био строг радни логор, а не логор смрти. Овде дословно преносимо Визенталове коментаре. (Текст у загради и елипса потичу из оригинала.)

„Смањено је број жртава, слично онима који га негирају [холокауст]”, рекао је у телефонском интервјуу Симон Визентал, познати ловац на нацисте. ***Визентал каже да његово истраживање указује на то да је само у Јасеновцу убијено ‘неколико стотина хиљада’ за време Другог светског рата. По Визенталу, стварна опасност Туђмановог учинка не лежи у таквим и таквим цифрама, ‘већ у обезначавању проблема. ... Оно што је стварно опасно је то што он утире пут новим [фашистима] усташама.’***” [Подвукао аутор Ц. И.] [1]

Као што је наведено, Визентал говори о „неколико стотина хиљада” јасеновачких жртава. Пошто је реч „неколико” неодређена, вреди поменути стварну цифру коју је дао Визенталов Документациони центар у Бечу:

„Још увек постоји неслагање у вези са укупним бројем умрлих у јасеновачком логору. ***Документациони центар Симон Визентал у Бечу, који истражује ратне злочине нациста, верује да је у питању бројка од 500.000.***” [Подвукао аутор Ц. И.] [2]

⁵ Интернет чланак г. Цареда Израела је стигао са закашњењем да би био објављен у Зборнику Четврте конференције о Јасеновцу, те се овде објављује у целости. Сажетак чланка на Конференцији прочитала је др Ванда Шиндли.

Визентал је упозорио да смањење броја јасеновачких жртава значи „утирање пута новим усташама” отприлике две године пре убилачког протеривања готово укупног српског становништва из области Крајине од стране Хрватске 1995 године. Акцијом протеривања Туђман и његови сарадници су остварили контролу над Великом Хрватском готово очишћеном од Срба, која укључује ужу Хрватску, Далмацију и Крајину. Тако је две године после Визенталовог упозорења Хрватска далеко одмакла у смислу испуњења старих усташких циљева.

Уместо директног гушења дискусија о холокаусту у Хрватској, хрватска влада и њени помагачи/покровитељи признали су Јасеновац да би га тривијализовали.

Њихов идеални извештај којим се рехабилитује Јасеновац приказује га као радни логор где су поједини Хрвати заиста извршили неке злочине мотивисани „фанатичним патриотизмом”, како се о томе недавно изразио Ефраим Зуроф (Ephraim Zuroff), шеф јерусалимске канцеларије Центра Визентал. [3]

Ово имамо уместо праве истине – да је јасеновачки систем логора био механизам за убијање осмишљен са циљем да се елиминише православно српско становништво у Независној Држави Хрватској, али и Јевреји и Роми; да идеолошка мотивисаност није почивала на патриотизму, фанатичном или било каквом другом, већ да се радило о фузији нацистичког расизма „крви и тла” и католичког фанатизма; коначно, да су убијање у знатној мери предводили католички свештеници.

Ништа у животу није лако. Чак је и у Хрватској било отпора против оних који промовишу ревизионизам везано за холокауст у Хрватској, али не и од стране хрватског председника Месића, како то неки тврде. Тако је пре и након отварања изложбе Хрватске у Јасеновцу 27. новембра 2006. *Слободна Далмација* цитирала госпођу Јулију Кош, аутора књиге *Алеф бет жидовства* [4] и стручног члана Извршне комисије Савјета Спомен–подручја Јасеновац:

„‘То је скандалозна срамота. Међу 136 редака текста [у брошури о поставци – Ц. И.] о жртвама нема ни једног који није увредљив за жртве. Јасеновац се назива радним логором, пише се да је међу притвореницама било проститутки и криминалки што је страшно.’” [5]

Непосредно након отварања поставке, 27. новембра, интернет издање листа *Jutarnji.hr* је известило следеће:

„Инцидент је јучер изазвала Јулијана Кош, чланица Савјета, која је новинарима из Републике Српске [република босанских Срба – Ц. И.] рекла како је Музеј скандалозна срамота за Хрватску те да би оваквим поставом ‘ушаше биле задовољне’.” [6]

Jutarnji.hr је саркастично прокоментарисао следеће, тиме јасно стављајући до знања да не одобрава критику госпође Кош:

„Многобројни новинари из РС том су изјавом задовољиле своју знатижељу доласка у Јасеновац.” – Видети фусноту [6]

Томе насупрот, *Jutarnji.hr* се у свом чланку приклања изјави хрватског писца Иве Голдштајна (кога медији на енглеском рутински наводе као „независног” истраживача који је, наводно, утврдио да у Јасеновцу није убијено више од 85.000 људи):

„...док је Иво Голдштајн напоменуо да су то изјаве којима се денунцира држава и да нема основа за оно што Кош говори. Напоменуо је још како су те изјаве у служби сукоба унутар жидовске заједнице у Хрватској.” – Видети фусноту [6]

Неколико дана пре отварања, Радио Слободна Европа је објавио да Кошева критикује планове за изложбу, а да јој се Голдштајн супротставио на састанку Извршне комисије Савјета Јасеновац. Ево РСЕ:

„Треба додати да др Иво Голдштајн и Јулија Кош припадају различитим струјама у расцијепљеној Жидовској заједници у Хрватској, па су, према његовом мишљењу, ставови Јулије Кош заправо и ставови Жидовске опћине у Загребу, с којом се Голдштајн разишао :

„Водство Жидовске опћине сада већ неколико мјесеци оптужује хрватски државни врх за државни антисемитизам. Наравно, таква теза, као и тезе госпође Кош [поводом изложбе – Ц. И.], посве су бесмислене и неоправдане.” [7]

Ако одемо мало у будућност, *Jutarnji.hr* је 29. новембра, дан након отварања, објавио деманти госпође Кош везано за њихову причу од 27. новембра:

„Нисам, како наводите, ‘новинарима из Републике Српске’ него трима телевизијама, од којих је једна била и ХРТ [хрватска радио–телевизија – Ц. И.] (која је то у Дневнику и објавила), рекла да би ‘усташе биле задовољне’, него да **би усташе, да су остали до данас на власти, начинили управо такав постав (при чему остајем).**” [Подвукао аутор Ц. И.] [8]

При прављењу „управо таквог постава” какав би начинили усташе, хрватске власти су имале помоћ у виду саветника из Америчког спомен–музеја холокауста, кога контролише амерички Стејт департамент.

Како медији извештавају, саветници из Музеја холокауста заложили су се да се број јасеновачких жртава израчуна пребројавањем имена жртава. Пошто највећим делом хрватске усташе нису бележили имена жртава, а пошто су збрисали читаво становништво многих српских села, тако да није преостао нико ко би се сећао њихових имена, пребројавање имена би засигурно драстично умањило обим злочина.

Новинска агенција Асошијетед прес је објавила да као одговор на оптужбу да бројање имена мора неизоставно да доведе до драстичног смањења броја жртава:

„Директорка Спомен–подручја Наташа Јовичић инсистира да ће листа [жртава – Ц. И.] бити ажурирана са приспећем нових информација. [Могли би се запитати, одакле би могле да искрсну ове „нове информације” везано за имена жртава? Хоће ли усташе побити још људи, али овај пут то и протоколисати? – Ц. И.]

Јовичићева, која је такође изгубила родбину у Јасеновцу, рекла је да је ‘злочин геноцида извршен овде **над десетинама хиљада људи** који су имали имена’. Циљ списка је био да ‘представи жртве приказујући њихове појединачне судбине, колективно и индивидуално страдање, њихове планове и наде који су уништени када су им одузети животи’.

„Дајен Л. Солцман из Америчког музеја холокауста се сложила, рекавши да је ‘важно представити појединачне жртве. **Ради се о мени, о вама, о свакоме. Ради се о људским бићима.**’” [Све подвукао аутор Ц. И.] [9]

Не, госпођо Солцман, овде се не ради „о” генеричком људском страдању. Клеро-фашисти нису убили „вас, мене и свакога”; били су селективни. Заиста, пошто им је циљ био да ликвидирају људе које су представљали као расне и верске непријатеље, чије је присуство прљало Хрватску, селективност је за њих била кључна.

У међувремену, они који се противе цифри од 69.000 жртава побројаних овом хрватском поставком доживели су нападе са неочекиваних страна. Ефраим Зуроф из јерусалимске канцеларије Центра Визентал је 5. децембра 2006. објавио један чланак о Јасеновцу. (У овом тексту помињем канцеларије Центра Симон Визентал и у Јерусалиму и у Лос Анђелесу. Колико схватам, оне су организационо одвојене. У сваком случају, ниједна од тих канцеларија није била организационо повезана са покојним Симоном Визенталом или његовим Документационим центром у Бечу.)

Чланак др Зурофа се појавио на веб страници Јеврејске телеграфске агенције, чији су читаоци Јевреји који говоре енглески, људи од којих би се могло очекивати да ће се побунити у случају негирања холокауста, ако би схватили да се управо то дешава.

Овим чланком је др Зуроф демагошки напао оне који заступају тезу да је 700.000 људи убијено у Јасеновцу.

Да бисте разумели његов напад, треба да знате да је главни део система јасеновачких логора подељен на две локације, од којих је једна на северној обали реке Саве, близу места Јасеновац у Западној Славонији, коју је Хрватска напала и заузела у мају 1995, а друга на јужној обали, која припада Републици Српској.

Зуроф почиње свој чланак похвалом локације која је под Хрватима, чији је „невероватно нов, ултрамодеран историјски музеј” отворен „импресивном церемонијом” којој су присуствовали највиши хрватски званичници.

Ово упоређује са локацијом на српској страни, „где се налази само пустопољина прекривена масовним гробницама, без икакве изложбе и без иједног посетиоца на видуку.”

С обзиром да господин Зуроф нигде не објашњава шта се десило у Јасеновцу, необавештени читалац може једино да закључи да се у тим „масовним гробницама” налазе жртве које су побили Срби, а не да су ту највећим делом управо Срби, али и друге жртве хрватског фашизма.

Повевши читаоце у овом правцу – да заузму позитивни став према Хрватима, а негативни према Србима – Зуроф о бројкама пише следеће:

„На северној обали нови музеј износи прецизни статистички податак од 69.842 Срба, Јевреја, Цигана или Рома, и антифашиста убијених у Јасеновцу. На јужној обали застарели, минималистички споменик у облику дрвене оgrade стоји у знак сећања на невероватну цифру од 700.000 жртава убијених у најзлогласнијем концентрационом логору којег су подигли и њиме управљали хрватски фашисти-усташе. Треба поменути да су ту цифру званично признавале југословенске комунистичке власти, које су као и друге комунистичке владе олако манипулисале бројкама из пропагандних разлога.” [10]

Хрвати располажу „прецизним статистичким подацима”, док Срби износе „невероватну цифру” која потиче из комунистичке пропаганде.

Нема везе што се прецизност Хрвата заснива на пребројавању имена жртава у комплексу логора смрти *где је највећи број жртава убијан пре него што би уствари и доспели у логоре* – тако да им имена нису могла бити забележена чак и да су усташе хтели да забележе имена својих жртава, што нису.

Хрватски „прецизни статистички подаци” реда су величине мање од цифре од 700.000 које се Зуроф гнуша. Пошто хвали једну (која се мери десетинама хиљада), а одбацује другу (која се мери стотинама хиљада), мораће да одбаци из разлога невероватности и следећи текст који се појавио у *Церузалеџ посту* јуна 1998, а који се тичао предстојећег суђења јасеновачком заповеднику Динку Шакићу:

„Шакић, који је последњи заповедао злогласним хрватским концентрационим логором Јасеновац, у којем *је убијено на стотине хиљада затвореника (претежно Срба, али и Јевреја и Цигана)*, један је од многобројних Хрвата који су се прикључили фашистичком усташком покрету и активно учествовали у масовном убијању Срба, Јевреја и Цигана у независној Хрватској.” [Подвукао аутор Џ. И.] [11]

Исто тако би морао да се гнуша особе која се помиње у допису Француске новинске агенције априла 1998, можда као лаковерне жртве комунистичке пропаганде:

„...[који] је рекао да је *‘око 600.000 људи’ изгубило живот у логору*, али није прецизирао је ли то било током Шакићевог командовања.” [Подвукао аутор Џ. И.] [12]

Проблематично је то што је управо Зуроф написао чланак објављен 1998. у *Церузалеם посту*, и баш је Зурофа 1998. цитирала Француска новинска агенција АФП:

„Зуроф је рекао да је ‘око 600.000 људи’ изгубило живот у логору, али није прецизирао је ли то било током Шакићевог командовања.” [Подвукао аутор Џ. И.] – Видети фусноту [12]

Како је Зурофов исказ од 1998. до 2006. постао нешто „невероватно” и „комунистичка пропаганда”?

Док хрватска влада агресивно тврди да је између 69.000 и 85.000 људи убијено у Јасеновцу, Музеј холокауста у Вашингтону, кога контролише амерички Стејт департмент, заузео је супериорно неутрални став и као горњу границу поставља цифру од 100.000 мртвих. Како су успели да а) не знају колико је људи убијено, али да б) ипак знају која је горња граница – ја заиста не унем да кажем.

На страну све ово: 1. маја 1998. током конференције за штампу Стејт департамента поводом предстојећег суђења јасеновачком заповеднику Динку Шакићу портпарол Џејмс Фоли (James Foley) је рекао да америчке власти имају:

„...копију заплећеног нацистичког документа којег је Канцеларија за специјалне истраге Министарства правде САД пронашла у Националној архиви САД, а који указује – овај документ – да је *до 6. децембра 1943. око 120.000 људи убијено у Јасеновцу*, месту одигравања масакра, *поред 80.000 људи у Старој Градишци и 20.000 у другим логорима* у Хрватској. Сједињене Државе праве копију овог документа која ће бити доступна хрватским и аргентинским тужиоцима. [Подвукао аутор Џ. И.] [13]

Пошто јасеновачки комплекс логора смрти укључује Јасеновац и Стару Градишку, дакле, према овом извештају америчког Стејт департамента 200.000 је убијено у јасеновачком комплексу до децембра 1943. Јасеновац је отворен августа 1941, тако да је у то време постојао већ 28 месеци. Ако број од 200.000 сразмерно прерачунамо за свих 44 месеци колико је Јасеновац функционисао, добићемо грубу цифру од

укупно 314.000 убијених људи. Ово је свакако умањена цифра, али очигледно не и довољно умањена, што показује чињеница да никакви медији никада нису тачно пренели оно што је Фоли рекао, при чему Музеј холокауста, кога контролише управо Фолијев Стејт департамент, износи као *максималну* бројку од 100.000 жртава.

Док хрватска, америчка, а требало би да додам и немачка врхушка и медији, чак и неке особе које се, наводно, боре за истину, сви заједно врше притисак да се прихвати број жртава умањен за 90%, постоје притисци и од стране неких личности из српских православних и јеврејских верских кругова.

Узмите случај рабина Котела Да Дона и митрополита загребачког и љубљанског Јована из Српске православне цркве. (Котел Да Дон је ангажован 1998. из иностранства да у Хрватској служи као рабин при Јеврејској општини у Загребу. Уговор му драматично *није* продужен од стране загребачке Општине 2005, али је он ипак остао у Хрватској и даље је политички активан.)

На веб страницама Одбора за Јасеновац Српске православне цркве наводе се речи Котела Да Дона и митрополита Јована без икакве критике; они одобравају напоре Католичке цркве да се омогући свакоме да „саучествује” у верском доживљају Јасеновца:

„Након сусрета римокатоличког бискупа пожешког Шкворчевића и рабина Котела Да Дона у петак, 5. новембра [2006], пренета је иницијатива за заједничку молитву у Јасеновцу. Православни митрополит загребачки и љубљански Јован подржао је [ову] иницијативу ‘ако ће она водити ка општем разумевању и превазилажењу петпарачких политика.’” [14]

Проблем је у томе што се не ради о петпарачким политикама. У Јасеновцу су убијени Јевреји, Срби и Роми, док Католичка црква то никада није признала, што се наводи у *Енциклопедији холокауста* Јад вашема:

„*Многи католички свештеници, углавном нижег ранга, активно су учествовали у [хрватским] убилачким операцијама.*” [Подвукао аутор Џ. И.] [15]

Моћ Католичке цркве је толика да чак и при саопштавању овако ужасног податка, *Енциклопедија* Јад вашема покушава да ублажи своју критику наглашавајући да су убице из редова цркве били

„углавном нижег ранга”, као да тиме жели да сугерише да је обично свештенство било ван контроле.

Међутим, пошто је католичко свештенство у Хрватској по природи ствари знатно већински нижег ранга, произилази да а) *Енциклопедија* саопштава да убице потичу из онога што би мање-више било просечно католичко свештенство, и б) *неки* су припадали вишим редовима, тј. било је и бискупа. Дакле, било би могуће ову реченицу парафразирати на следећи начин:

„Многи католички свештеници активно су учествовали у [хрватским] убилачким операцијама. Усташке убице из редова цркве су већином били нижи свештеници, али је било и бискупа.”

Уз сав притисак да се опрости и заборави, има ли уопште места чуђењу што су чак и они који знају шта се десило у Јасеновцу у искушењу да се подлегну виђењу да је „препирка око бројева ружна; да ако је убијена макар и једна особа, да се ради о холокаусту”?

Било она ружна или не, инсистирам да је кључно да спречимо покушај да се задрже лажи о Јасеновацу, посебно оне које се тичу бројева. Не само зато што обезначавање броја жртава значи убијање онога што је преостало од тих Срба, Јевреја и Рома које су усташе убили на такав начин да су им чак и имена избрисана. Не само зато што се умањењем бројки утире пут новим усташама, као што је рекао господин Визентал. Већ такође зато што је број жртава кључан да би се утврдило шта се десило четрдесетих година двадесетог века, а има великог утицаја и на садашњост, нарочито у вези са политичком улогом Ватикана.

Ево зашто.

Нацистима у Немачкој је скоро десет година требало да дођу на власт 1933, и још осам након тога да припреме тло за своје „коначно решење” – сламањем снажне опозиције комуниста, социјалиста и дела Католичке партије центра, индоктринисањем становништва, посебно младих, „расном културом”, и постепеним појачавањем прогона Јевреја пре него што су кренули са кампањом масовних ликвидација на почетку Другог светског рата. Али језгро хрватске усташке организације било је у егзилу у Италији до самог априла 1941, када су им окупационе Силе осовине предале управу над Великом Хрватском. У року од неколико дана почело је масовно убијање Срба.

Ако је у Јасеновцу у периоду од 1941. и 1945. убијено тек на десетине хиљада људи, онда је злочин *могао* бити дело маргиналног чиниоца кога су на власт поставили нацисти – радикалних усташа, а уз помоћ релативно мале групе социопата, немилосрдника који жуде за моћи и фанатичних расиста. Такви се могу наћи свуда.

Али:

— ако је убијено између 600.000 и 700.000 људи, или више – углавном Срба – у јасеновачком комплексу логора смрта, поред стотина хиљада које је хрватска Црна легија SS убила тамо где су живели;

— ако је ово урађено на територији Велике Хрватске, чије је становништво бројало 6,3 милиона, од чега су скоро 2 милиона чинили Јевреји, Роми и (већински) Срби; [16]

— ако су Хрвати извршили ово масовно убијање без много непосредне помоћи од стране Немаца, користећи притом најпримитивније оружје – дрвене маљеве, ножеве, цигларску пећ у којој су спаљивали људе и реке у којима су их давили;

— ако је убијање почело одмах након стварања усташке државе;

— ако (а ово јесте било тако, а тако је и данас) Срби и Хрвати не само да говоре исти језик (српскохрватски), већ имају акценте који су условљени регионално, а не етнички, тако да ће Србин и Хрват који су одрасли у Загребу звучати истоветно, а обојица ће се разликовати од Мађара који је одрастао у Београду; ако је Србе и Хрвате такође немогуће разлучити према изгледу, па чак не сасвим поуздано ни према њиховим именима;

— ако су, дакле, брза диференцијација јужних Словена православаца од јужних Словена католика, тј. Срба од Хрвата, те заробљавање, транспорт и ликвидација стотина хиљада православних Словена изискивали не само дисциплинован усташки кадар за извршавање убистава у Јасеновцу и на терену, већ и активно учешће великог броја, ако не и већине Словена католика, као испомоћ у усташком расистичко–верском крсташком походу, који су одбили да заштите своју православну браћу и уместо тога их проказивали усташама и помагали усташама да их пронађу и ухвате ако би покушали да се сакрију;

— ако је све ово било тако, тада се морамо запитати: како је неколико стотина усташа–емиграната доведених на власт у Великој

Хрватској добило тако масовну подршку *одмах пошто су се након година прогонства вратили у Загреб априла 1941?*

Хрватска новинска агенција ХИНА је 1998. цитирала хрватског председника Фрању Туђмана који је рекао репортерима да је Хрватска „земља која подржава принципе које проповедају и заступају Католичка црква и Ватикан”, те да су Хрвати „**народ у којем она** [тј. Католичка црква – Ц. И.] **живи**”. [Подвукао аутор Ц. И.] [17]

Ако је Туђманов опис тачан – ако Католичка црква данас „живи у” Хрватима, упркос пола века комунистичког образовања – замислите онда степен католичког утицаја *пре* Другог светског рата.

Заиста, Немачка и Италија су довеле усташе на власт, али немачки нацисти нису војно окупирали усташку Независну Државу Хрватску у својству непријатељске армије, а управо тако су окупирали Србију.

Усташки фашисти не би могли да владају без такве војне окупације, а камоли да збришу готово пола српског становништва, као и већину Јевреја и Рома, без снажне подршке клера. Нико други до Католичка црква није био у стању да олакша савест Хрвата католика, проповедавши како насилно покрштавање, а чешће и убијање Срба, нису смртни грех, већ верска дужност.

Размислите о следећем:

Ако је *знатно пре немачке инвазије 1941*. Католичка црква почела да индоктринише Хрвате клеро–фашистичким убеђењима, на основу чега би већина Хрвата активно или пасивно подржала масовно убијање када буду позвани да то ураде;

Ако је свештенство агитовало за рачун усташке владавине током тих кључних месеци пре освојења од стране Сила осовине;

Ако је свештенство учествовало у масовном убијању Срба, Јевреја и Рома и у масовном присилном покрштавању Срба *по* формирању усташке државе;

Онда је, пошто је Католичка црква хијерархијска и дисциплинована организација, Ватикан морао бити уплетен, што оповргава данашње изјаве Ватикана да су се у време пре и током Другог светског рата противили масовном убијању од стране фашиста.

Чак и у медијима на енглеском језику има документујућих доказа да је Црква учествовала у фашистичкој индоктринацији, присиљавању Срба да пређу у католичанство и убијању.

Ево примера: чланак у *Њујорк тајмсу* од 2. октобра 1946. о суђењу хрватском надбискупу Степинцу, који преносимо у целости:

„Данас је надбискуп Алојзије Степинац одбио да говори у своју одбрану пошто је тужилац започео други дан суђења прелату доказима о колаборацији и насилном покатоличавању Срба.

Током испитивања надбискуп је признао да ‘није било разлога да се супротставља’ раду трочлане комисије која се бавила питањима покрштавања, а тужилац га је оптужио да је био њен председник. Доказ је узет од велечасног Ђуре Маритића, бившег усташког капетана који је признао да су га слали у села ради насилног покрштавања. Рекао је да су сељаци деловали уплашено, али да није приметио стварног угњетавања.

Циљајући на велики број случајева преобраћења, тужилац је након овог доказа рекао монсињор Степинцу: ‘Зар вас није зачудило то што је неколико стотина хиљада Срба прешло на католичанство пошто су тек тако, преко ноћи спознали вечно живућу, највишу веру?’ Прелат је одговорио: ‘Услови су били несвакидашњи.’

Наставио је своје обраћање суду: ‘Господине председниче, нећу се бранити, а на крају суђења ћу одржати свој говор, на шта имам право. Савест ми је чиста и о томе нећу више ништа рећи.’

Током два сата испитивања прочитана су многа документа као доказ против надбискупа, а тужилац је указао на усташка одликовања која је прелат примио. ‘Да нисам пристао, ствари би биле још горе’, одговорио је монсињор Степинац.

Судница је била препуна, а присуствовао је и бискуп Џозеф П. Херли, папски нунције.” [18]

Обратите пажњу на следеће:

а) Наводи се да је Степинац казао да *неће* сведочити, а уствари јесте сведочио;

б) Приликом сведочења није био понизан (чак је понекад био саркастичан) и није признао кривицу. Дакле, ни на који начин се није понашао у складу са нечим што бисмо повезали – премда не

искључиво – са лажним суђењем (тј. суђењем где је оптужени приморан да учествује у унапред изрежираној представи).

Дакле, пошто суђење није било лажно, Степинчево сведочење је документацијски занимљиво. Погледајте како није негирао те одређене оптужбе. Заиста, што се тиче насилног преобраћивања, оптужбу је признао, донекле уз подсмех, али је изјавио да му је савест чиста.

Рекао бих да Степинчево понашање има смисла ако је Црква желела да код обичног народа сачува жар усташких убеђења после пораза усташа 1945. С обзиром да је био челни човек Цркве у Хрватској и у жижи католичке политичке пропаганде широм света, Степинчево негирање онога што је починио, или још горе – признање да је погрешно, деморалисало би обичне људе, те је тако одабрао овакав презирни тон, поручујући обичним људима: стрпите се. Усташе ће се вратити.

Што се тиче улоге Цркве у периоду *који је претходио* формирању усташке државе, о овоме се наводи у *Њујорк тајмсу* од 17. фебруара 1941. Период мање од два месеца пре немачке инвазије Југославије карактерисале су интензивне фашистичке субверзивне активности у Хрватској.

Чланак у *Тајмсу* из фебруара 1941. насловљен „Ватикан потражио помоћ за хрватске *патриоте*” (подвукао аутор) особито је ремек-дело обмањивачке конструкције.

„Патриоте” су католички свештеници који су подржавали усташе, који су у то време били гости италијанског фашистичког диктатора Мусолинија. (У Југославији су били оптужени за тероризам, укључујући атентат на југословенског краља и француског министра иностраних послова, те им је отуд требало Мусолинијево гостопримство.)

Пошто се из *Тајмсовог* чланка може закључити да хрватски католички свештеници служе као усташки агитатори, а пошто већина људи чита тек почетак неког чланка и још понешто, *Тајмс* у наслову користи термин „патриоте” уместо „усташе”, чиме помаже необавештеним читаоцима да не доживе вест која би их узнемирила.

Простудирао сам пуно чланака из *Тајмса* из тридесетих и за време Другог светског рата који се односе на Католичку цркву, и закључујем да изгледа да је *Тајмс* често радио за Ватикан, објављујући извештаје из „поузданих извора” везано за позиције цркве, те тиме информишући обичне католике из нижих слојева које је становиште

Цркве поводом кључних питања, а да Ватикан притом није морао нигде да се помиње. Али услови се мењају, јучерашње политичке инструкције обичном пуку данас могу бити срамна ствар коју би Ватикан можда више волео да избрише. Међутим, за разлику од архива самог Ватикана, које могу бити запечаћене или селективно злоупотребљене, архиве медија су доступне истраживачима. Тако ови извештаји који су процурили из Ватикана сада чине историјски извор.

У свом чланку од 17. фебруара 1941. *Тајмс* обавештава католике о ставу Ватикана према Југославији: уништити је и основати фашистичку хрватску државу (баш као што је Ватикан подржао фашистичке снаге у Шпанији, Италији, Словачкој, Немачкој, оца Кофлина у САД, и тако даље). Ова новост није била сензационална 1941, јер усташе још увек нису били побили стотине хиљада људи – али сада јесте срамота, јер Ватикан тврди да је Хрватска црква била *приморана* да сарађује са овим суперфашистима, те да су то чинили тек *након* стварања усташке државе. Не пре тога. Али ево супротног доказа: Степинац, човек у врху Католичке цркве, два месеца пре нацистичке инвазије Југославије је ишао у Рим да разговара о проблему помоћи свештеницима ухапшеним због растурања проусташке литературе.

Ево првог пасуса чланка:

„Загребачки надбискуп интервенише у Ватикану тражећи слободу [обратите пажњу на позитиван термин ‘слобода’ – Џ. И.] за католичке свештенике затворене у Хрватској у вези са кружењем политичке литературе [ах, ‘политичка литература’ – како се фино описује усташка пропаганда која позива на ‘расну’ ликвидацију – Џ. И.], а према вечерашњим информацијама обично добро обавештених хрватских политичких кругова.

Надбискуп Алојз Степинац отпутовао је из Загреба у Рим почетком недеље и већ је отпочео састанке у Ватикану.” [19]

Упркос помињања „састанака” – обратите пажњу на множину, што указује да је било више сусрета везано за одбрану усташких свештеника – *Тајмс* у наставку објашњава да црквене вође умањују политичку важност Степинчевог путовања; али нам *Тајмс* потом у трећем пасусу каже:

„Ипак, познато је да се надбискуп заинтересовао за *случајеве неколицине католичких свештеника затворених ради испитивања* у Осијеку, Загребу и другим градовима у Хрватској *због појављивања памфлета ‘Слободна Хрватска!’ који се приписују Анти Павелићу, хрватском сепаратистичком вођи у прогонству у Италији.*” [Подвукао аутор Џ. И.] — Видети фусноту [19]

Видите како су до трећег пасуса усташе од „патриота” спали на „сепаратисте”. Усташки вођа је Павелић, а приметићете како *Тајмс* избегава да га именује. У последњем, четвртом пасусу, *Тајмс* (који из неког разлога повремено на почетку свог писања о иностраним дешавањима протури пропаганду, да би на крају елегантно саопштио и део истине) тачно описује усташе, али их још увек не помиње по имену:

„Упркос раширеним говоркањима да су памфлети и недавни бомбашки напади у Загребу [*бомбашки напади!* – Џ. И.] део исте субверзивне кампање да се подрије хрватско јединство, полицијски подаци везано за недавна дешавања у случају бомбашких напада указују да је бомбе направила и поставила *друга фашистичка организација* [другим речима, засебно од Павелићевих усташа – подвукао аутор Џ. И.], чији су неки од чланова сада у затвору у хрватској престоници.” — Видети фусноту [19]

Да преведемо, допунимо и резимирамо: надбискуп Степинац је одржао вишеструке састанке са званичницима Ватикана (вероватно из Државног секретаријата) како да до ситних детаља организује одбрану профашистички оријентисаних свештеника ухапшених због хушкања Хрвата да подрже преузимање власти од стране фашиста, након чега би уследила елиминација „страних елемената”, тј. Срба, Јевреја и Рома такође. Црква није подржавала тек било које бомбаше; фаворизовали су усташе, који су у то време били одметници од правде и штићеници господина Мусолинија.

Пошто усташе не би покушали да ликвидирају стотине хиљада Срба, уствари, не би били у стању ни да руководе Великом Хрватском без идеолошке припреме обичних Хрвата од стране Католичке цркве и њеног организационог учешћа у управљању државом; пошто је, дакле, Католичка црква била кључна потпора усташком масовном убијању,

умањивањем броја жртава прикрива се значајна криминална одговорност католичке свештене заједнице, укључујући ту и Ватикан.

Цифра од 700.000: креација Титових комуниста? Или просто истина?

Као што смо навели раније, Ефраим Зуроф из Центра Визентал тврди да су цифру од 700.000 измислили југословенски комунисти „манипулишући бројкама из пропагандних разлога”. — Видети фусноту [10]

Уствари, бројке овог реда величине нису ничија измишљотина. Биле су (и остају) истина.

Године 1946, у време када су усташки злочини били горуће питање у Југославији и уз огроман притисак на комунистичко вођство да учини нешто, власти у Републици Хрватској, која је била део југословенске државе, спровеле су истраживање и објавиле извештај о минималном броју жртава у Јасеновцу:

„У наставку ћемо навести неких педесет масовних злочина које су усташе извршили у Јасеновцу, а ако броју жртава масовних егзекуција додамо број затвореника који су убијени појединачно, долазимо до цифре од отприлике 500.000 до 600.000.” [20]

Из извештаја је јасно да је ово био *минимум* јер а) нико није знао колико су људи, већином Срба, усташе бацили у реке, нпр. Саву, мртве или на умору, и б) по доласу у Јасеновац групе затвореника су често ликвидирани до последњег мушкарца, жене и детета, а да нису никако ни ушли у јасеновачки логор, те стога није ни било сведока.

Извештај Хрватске земаљске комисије *није* био пропагандни напад на Католичку цркву; уствари, потпуно је занемарио организациону и идеолошку улогу Католичке цркве, фабрикујући једну имагинарну Хрватску у којој је мали број људи подржао усташе, из чега се логично могло закључити да, као што сам већ приметио, фашисти нису уживали подршку Цркве:

„Вође усташког покрета су знали пре уласка у Југославију да немају подршку народа и могли су да сачувају своју власт само служећи се терором.” – Видети фусноту [21]

Авај, маштарија.

Интересантно је да су хрватски лидери, попут као бајаги антифашисте Стјепана Месића, те Фрањо Туђман пре њега, понављали комунистички мит да се већина Хрвата противила клеро-фашизму у Другом светском рату. [22]

Да парафразирамо господина Визентала, сваки труд да се незнатнијим учини степен до којег је хрватски клеро-фашизам продро у размишљање хрватског становништва олакшава поновну појаву усташких снага у новом руху.

У сваком случају, године 1946. југословенски комунисти су објавили да је 500.000 до 600.000 или више убијено у Јасеновцу. Шта је објављено на некомунистичком Западу? Следе одломци из чланака које је *Њујорк тајмс* објавио 1948, 1961, 1972, 1984. и 1991, у години када се десила прекретница.

12. јул 1948: У чланку који се подсмевао обема странама у сукобу Стаљин-Тито – тј. био је скроз-наскроз антикомунистички – *Тајмс* успут помиње Јасеновац док извештава да је Југославија ухапсила агенте поражених хрватских усташа:

„Трећи [ухапшени усташа] је био Љубо Милош [sic!], описан као командант усташког концентрационог логора у Јасеници [Јасеновцу], где је током рата умрло **више од 800.000 људи.**” [23]

Дакле, југословенски комунисти су објавили да је убијено барем 500.000 до 600.000 људи, док две године касније *Тајмс* извештава да је број мртвих био већи од 800.000.

20. мај 1961: Извештавајући о суђењу Адолфу Ајхману, *Њујорк тајмс* је пренео сведочење „Александра Арнона, секретара Јеврејске општине у Загребу за време рата”:

„Господин Арнон је рекао да су хрватски фашисти управљали већином концентрационих логора у Хрватској и убили ‘стотине хиљада’ нејевреја Срба. **Само у Јасеновцу је убијено 600.000 особа, укључујући 2000 Јевреја, рекао је.**” [24]

Обратите пажњу да господин Арнон говори „само о Јасеновцу”. Јасеновац је био комплекс логора смрти, чија се централна локација такође звала Јасеновац. Дакле, очигледно говори да док је 600.000 умрло само у том једном логору, Јасеновцу, пуно више људи је умрло у читавом комплексу.

Тајмс је 1972. објавио да је у Јасеновцу убијено 800.000 људи. Ово се нашло у чланку који је посебно занимљив јер описује политику југословенски комуниста. Према *Тајмсу*, уместо да преувеличавају Јасеновац из пропагандних разлога, као што тврди господин Зуроф, комунисти су дуги низ година *спутавали* дискусију о Јасеновцу да не би повредили Хрвате.

У чланку се наводи да су комунисти 1972. године, реагујући на нагли пораст усташких терористичких напада, укључујући и отмицу шведског авиона, по први пут почели да обавештавају младе Југословене о масовним убиствима од стране усташа, што је као резултат, према *Тајмсу*, имало следеће:

„Чак и школарци у Београду, који никада нису чули за усташе, почињу да постављају питања и да сазнају какве су патње Југословени нанели Југословенима током рата.” [25]

Каква врста комунистичке пропагандне кампање 25 година спречава сваку дискусију о догађају од изузетне важности? Ево *Тајмса* у октобру 1972:

„[...] **Јасеновачким логором** су управљали усташе, фашистички покрет који је стекао власт у Хрватској 1941. захваљујући сарадњи са немачким и италијанским окупаторима Југославије.

Верује се да је **чак 800.000 људи – углавном Срба, Јевреја и Цигана** али и Хрвата и других противника усташа – стрељано, обешено, премлаћено до смрти или удављено у реци Сави у близини [прва локација Јасеновца била је на обалама Саве – Ц. И.] током ратних година, пре него што су усташе побегли пред надирућим југословенским и совјетским трупама.

Претварање јасеновачког логора смрти у спомен-парк, са тек малим музејем који би посетиоцима пружио некакав увид у мрачну историју логора, изгледа да симболизује **напоре послератних југословенских власти да дозволе да ране ратног братоубијања и злочина зацеле зарад уједињене земље.**

Временом је усташки тероризам почео да бледи из сећања. **Да би се избегло отварање старих рана, југословенске власти су спречавале објављивање експлицитних текстова и**

фотографија о злочинима. Пре само неколико седмица је суд забранио књигу која се бави јасеновачким логором.

Мада су усташе у прогонству, а њихови млади чланови повремено врше терористичке акције против југословенских дипломата и званичника у иностранству, београдске власти се суздржавају од тоталног противнапада, јер се прибојавају да би увредили четири и по милиона становника Хрватске и не желе да ризикују да отворе старе ране између Срба и Хрвата.” (Све подвукао аутор Џ. И.) — Видети фусноту [25]

Дакле, југословенске власти не само да су спречавале дискусију о Јасеновцу, већ су биле и крајње индолентне према усташама–терористима из страха да би „**увредили четири и по милиона становника Хрватске**”. Ако су Хрвати, према тврдњама комуниста, били у том обиму већински борци против фашизма за време Другог светског рата, зашто би узвраћање напада прогнаним усташама–терористима увредило 4,5 милиона Хрвата који су живели у Југославији?

7. октобар 1984: Јасеновац се не помиње у *Тајмсу* између 1972. и 1984; те године *Тајмс* пише следеће у чланку који се бави дуго одлаганом посетом папе Хрватској:

„Поставља се и питање хоће ли папа посетити место на којем се налазио концентрациони логор у Јасеновцу, 60 миља југоисточно од Загреба. Међу експонатима у музеју на месту логора је фотографија кардинала Степинца док га примају вође усташа, хрватских сарадника немачких и италијанских фашиста.” [26]

Ефраим Зуроф у свом чланку од 5. децембра 2006. тврди да се постојање онога што он сматра старом размирицом по питању броја јасеновачких жртава може објаснити комунистичким преувеличавањем и етничком нетрпељивошћу. Али ниједан чланак из *Њујорк тајмса* који смо до сада размотрили не помиње постојање било каквих размирица. Сасвим супротно Зурофу, комунисти су наводили нижи број жртава од *Њујорк тајмса* и спречавали дискусију о Јасеновцу (на пример, забрањивали књиге на ту тему). Мада су комунисти ширили апсурдну бајку да су Хрвати претежном већином били антифашисти, они су се, уствари, бојали да узврате ударац усташама–терористима да тиме не би увредили Хрвате! Управо су комунисти очигледно

покушавали да избегну сукоб са Католичком црквом, док је *Тајмс* објављивао истину.

Али *Тајмс* је на пречац променио своју политику 1991.

4. март 1991: *Тајмс* 1991. пише о Јасеновцу по први пут након седам година. И то са каквом променом у односу на горе цитирани чланак из 1972!

„Непријатељство између Срба и Хрвата, који чине највећи део шест југословенских република, има дубоке корене. Око 30 миља од Пакраца, у концентрационом логору Јасеновац, убијено је на *десетине хиљада Срба, Цигана и Јевреја* за време Другог светског рата када је њиме управљала марионетска фашистичка влада Хрватске.” [Подвукао аутор Џ. И.] [27]

Јасеновац је за неколицину година еволуирао од фашистичког логора смрти, где је умрло „*више од 800.000 особа*”, у израз етничке нетрпељивости, где је „убијено... на десетине хиљада”.

Како то да *Тајмс* нити објашњава, нити је икада обзнанио да је умањιο за 90% или више *сопствени извештај* о обиму холокауста у Хрватској?

Да ли је могуће да је са новим политичким околностима, где су Немачка, САД и Ватикан подржали и дириговали другим отцепљењем Хрватске, Јасеновац постао проблем? Да је речена истина о ономе што се тамо десило, би ли то значило, како је *Тајмс* и објавио 1972, да су Хрвати већински били подржали усташе?

Као што сам раније истакао, ово би уплело Католичку цркву и ишло у прилог српским оптужбама да је друга сецесија Хрватске 1991. године била мотивисана истом комбинацијом национал-расизма и католичког фанатизма као и у претходном случају, 1941. године.

Ревизионистичким тумачењима Јасеноваца након 1990. године првенствено су се супротставили појединци и групе Срба и Јевреја. *Енциклопедија холокауста*, објављена 1989. у издању Јад вашема, врховне институције Израела за спомен на холокауст, садржи чланке који наводе да је 600.000 људи убијено у Јасеновцу. Слично је Симон Визентал јавно напао хрватско умањивање цифара као начин да се „утре пут новим усташама”. А Центар Симон Визентал у Лос Анђелесу (насупротив јерусалимској канцеларији Ефраима Зурофа) се очигледно такође супротставља ревизији броја жртава настрадалих у јасеновачком комплексу за 90%.

Медији су ово забележили. Тако је 2. новембра 1998. *Њујорк тајмс* известио следеће у чланку о предстојећем суђењу команданту јасеновачког логора Динку Шакићу:

„Хиљаде Срба, Цигана, Јевреја и Хрвата антифашиста је умрло у логорима. У Хрватској се процењује да је 85.000 људи умрло у Јасеновцу, **мада јеврејске групације сматрају ову цифру много вишом.**” [Подвукао аутор Ц. И.] [28]

Такође, разматрајући предстојеће суђење Шакићу, аустралијски *Куријер мејл* је објавио следеће:

„У Хрватској је процена [жртва у Јасеновцу – Ц. И.] 85.000, али Срби сматрају да је број убијених чак 700.000, а јеврејске групације 600.000.” [29]

Супротстављање ревизији од стране појединаца и група Срба и Јевреја који се држе процене која је била доказана и прихваћена до времена отцепљења Хрватске (1991) – ово супротстављање је прави проблем за амерички Стејт департмент, Ватикан, власти Немачке, хрватску владу, као и остале којима је на корист минимизирање злочина у Јасеновцу.

Одлучили су да формирају уверљиве снаге људи и институција које чине нешто од доле наведеног или више чак више ствари одједном, док остављају утисак да желе да информишу свет о јасеновачким ужасима, при чему можда чак изгледају као да говоре и у име Срба и Јевреја:

а) умањују цифре;

б) залажу се за компромис у погледу цифара да би, наводно, ублажили етничке тензије на Балкану;

ц) покушавају да „деполитизују” Јасеновац, представљајући га или учинком неког наводног етничког грађанског рата или примером универзалног проблема људске суровости;

д) заговарају јединство свих, спајајући представнике Срба, Јевреја и (у нешто мањем обиму) Рома са представницима Хрватске и Католичке цркве, јер „сви смо ми у овоме заједно” или „једни смо пред Богом”, и тако даље.

На основу истраживања мас-медија, рекао бих да је преокрет у стварању ових диверзионих снага било суђење јасеновачком команданту Динку Шакићу.

Целовита расправа о суђењу превазилази обим овог рада.

Међутим, дозволите ми да укратко кажем да је поента овог суђења била да се представи имиџ једне нове Хрватске, у којој су се многи, укључујући делом и руководство, наводно борили да нагнају све Хрвате да се суоче са прошлошћу и одбаце фашизам. У ту сврху суђење је морало да буде одржано у Хрватској. То је сређено.

Медији су представили суђење Шакићу као моралитет на тему „признања и покајања”. Овај спектакл, којим се пројигирао лажни утисак промене, створио је притисак код јавног мњења да „крене напред”, чиме је омогућено стварање снага међу Србима и Јеврејима који би се наводно удружили са неким наводно прогресивним члановима хрватског руководства, на чијем је челу наводно Стјепан Месић. Значајан аспект овог процеса био је тај да су током суђења медији почели да говоре о цифри од 85.000 не као о нечему што је Хрватска изнела, већ као о „разумном” броју, или чак као о непобитној чињеници.

Да бисте видели како је умањење од 90% претворено у „прихваћену” цифру, погледајте ове две изјаве др Ефраима Зурофа.

Прва потиче из већ цитираног чланка објављеног у *Церузалеם посту* јуна 1998. Писан је у време када је интересовање за Јасеновац расло због предстојећег суђења Шакићу, а приказује Ефраима Зурофа као снажног противника ревизионизма Јасеновца. Генерално су током 1998. новине извештавале да има Хрвата који износе бројке од неколико хиљада жртава у Јасеновцу, али да се озбиљна битка води између оних који заступају цифру од око 85.000 људи (коју износи Хрватска) и 600–700.000 (јеврејске и српске групације):

„Јеврејска удружења процењују број мртвих на више од 600.000, док Владимир Жерјавић, хрватски демограф, сматра да се ради о око 85.000.” [30]

Зуроф у контексту тога пише:

„Шакић, који је последњи заповедао злогласним хрватским концентрационим логором Јасеновац, у којем је убијено на **стотине хиљада затвореника (углавном Срба, али и Јевреја и Цигана)**, један је од многобројних Хрвата који су се прикључили усташком покрету и активно учествовали у масовном убијању Срба, Јевреја и Цигана у независној Хрватској.” [Подвукао аутор Ц. И.] — Видети фусноту [11]

Дакле, Зуроф је чврсто потврдио да је стотине хиљада људи убијено у Јасеновцу и изричито је нагласио да су масовна убиства а) извршена уз учешће бројних Хрвата и б) да су им мета били углавном Срби.

Погледајте сада Зурофово писмо упућено *Церузалеу посту* 9. новембра 1999, непосредно по завршетку суђења Шакићу. Уместо да поново потврди да је убијено на стотине хиљада, углавном Срба, Зуроф на почетку писма напада имагинарно чудовиште бројки које су комунисти преувеличали:

„Тачно је да су из политичких разлога разне југословенске агенције невиђено преувеличале број жртава у концентрационом логору Јасеновац.” [31]

Какве су то невиђено преувеличане бројке, докторе Зуроф?

Да нису то можда оне „**стотине хиљада затвореника, углавном Срба**” о којима сте писали јуна 1998? То доктор Зуроф не говори. Уместо тога наводи фиктивни аргумент прихватајући некакве апсурно ниске бројке Хрвата да би створио нешто што звучи као снажан напад на хрватски ревизионизам, док је, уствари, сасвим илузоран:

„Али изгледа да се управо дешава нешто супротно у Хрватској под покровитељством Сабора [хрватског парламента].” — Видети фусноту [31]

Какав је то „супротни” развој догађаја?

„Комисија основана 1991. (убрзо након што је Хрватска стекла независност) ради утврђивања броја нацистичких и комунистичких жртава у Хрватској недавно је известила парламент о својим налазима.

Према овом извештају, са којим се не слаже само један њен члан (24 члана су и саборски заступници), свега 4797 Хрвата је убијено у концентрационим логорима за време Другог светског рата, од којих у Јасеновцу 2238.” — Видети фусноту [31]

Чак ни Фрањо Туђман, творац хрватског ревизионизма, није тврдио да је свега 2238 људи умрло у Јасеновцу; ова је бројка уистину мајка (или можда отац) фиктивне аргументације ревизиониста. Цифра коју *нико* не може да узме за озбиљно.

Зуроф сада побија овај аргумент „бранећи” исту ону цифру за коју смо претходно рекли да је заступају хрватске власти и њихове апологете!

„Ове цифре [тј. 2238 – Ц. И.] не одражавају историјске чињенице. Само је у Јасеновцу убијено отприлике 85.000 цивила у периоду 1941–1945, од којих 18.000 Јевреја.” — Видети фусноту [31]

Дакле, оно што је *пре* Шакићевог суђења било представљено као хрватска (тј. ревизионистичка) позиција, сада се чврсто брани под кринком борбе против ревизионизма *након* суђења Шакићу. А погледајте – док у свом првом чланку Зуроф каже да су жртве углавном били Срби, у доцнијем тексту говори о „Хрватима” и „цивилима” као жртвама.

Моћне силе – неки би рекли, међународни фактори – попут Стејт департмента, владе Немачке и Ватикана, који стоје иза нове хрватске ревизије холокауста, имају за циљ рехабилитацију улоге Ватикана у Другом светском рату, демонизовање Срба и укључивање Хрватске у разне европске институције. Поред тога што помаже да се остваре ови циљеви који су опасни за човечанство, покушај да се наметне број јасеновачких жртава умањен за 90% је злочин јер а) пориче ужасно страдање стотина хиљада људи и б) знатно умањује погубност клеро-фашизма који је деловао у Хрватској, Словачкој, Шпанији, Италији, Немачкој, САД и другим земљама – а који се може поновити.

Фусноте

[1] „Franjo Tudjman, at War with History; Croatia’s President and a Past That’s Shaping the Present”, Steve Coll, *Вашигтон пост*, 1. март 1993, финално издање, страна В1, 3348 речи, Одељење за иностранство *Вашигтон поста*, Велико Трговишче, Хрватска

[2] „Victims of Croat camp remembered as camp commander is sought”, Француска новинска агенција АФП (на енглеском), 19. април 1998.

[3] „Ethnic hostilities prevent truth from being told about Jasenovac”, Ефраим Зуроф, Јеврејска телеграфска агенција, http://operationlastchance.org/Writings_23.htm

[4] <http://www.moderna-vremena.hr/novisajt/shop/prikazknjige.asp?Pid=6805>, или идите на URL: <http://tinyurl.com/3523fz>

[5] „Јулија Кош: Музеј прихватљив и усташама”, *Слободна Далмација*, <http://slobodnadalmacija.com/20061128/novosti02.asp>

- [6] „Месић: Хоће ли дјеци бити јасно што се овдје догодило?“, Вlado Вурушић, *Jutarnji.hr*, 27. новембар 2006, <http://tinyurl.com/2e7z4l>
- [7] „Нови музејски постав и даље споран“, Анкица Барбир–Младиновић, РСЕ, 22. новембар 2006, <http://tinyurl.com/2w3grz>
- [8] „Јулија Кош: Усташе би начинили такав постав“, *Jutarnji.hr*, 29. новембар 2006, <http://tinyurl.com/2kwfm7>
- [9] „Newly expanded WWII concentration camp memorial opens in Croatia“, Сњежана Вукић, Associated Press Worldstream, 27. новембар 2006.
- [10] „Ethnic hostilities prevent truth from being told about Jasenovac“, Ефраим Зуроф, Јеврејска телеграфска агенција, http://operationlastchance.org/Writings_23.htm
- [11] „Croatia's trial“, Ефраим Зуроф, *Церузале пост*, рубрика OPINION [МИШЉЕЊЕ], 2. јун 1998.
- [12] „Mystery surrounds whereabouts of alleged WWII war criminal in Argentina“, Француска новинска агенција АФП, 8. април 1998.
- [13] State Department Regular Briefing [Редовна конференција за штампу Стејт департмента], извештач: Џемс Фоли, Federal News Service [Федерална новинска служба], 1. мај 1998.
- [14] <http://www.jasenovac-info.com/arhiva/>
- [15] Shelah, Menachem, „Croatia“, у: *Encyclopedia of the Holocaust*, Јерусалим–Тел Авив, 1990; издање у преводу на енглески Њујорк–Лондон, стр. 328, <http://tenc.net/croatia/encr.htm#many>
- [16] Shelah, Menachem, „Croatia“, у: *Encyclopedia of the Holocaust*, Јерусалим–Тел Авив, 1990; издање у преводу на енглески Њујорк–Лондон, стр. 323. <http://tenc.net/croatia/encr.htm#II>
- [17] „Croatian President Assesses Importance of Pope's Forthcoming Visit“, BBC Monitoring Europe – Political Supplied by BBC Worldwide Monitoring, 28. септембар 1998.
- [18] „Stepinatz refuses to Defend Himself; Admits not opposing Forcible Conversions but Insists Conscience is Clear“, специјално за *Њујорк тајмс*, 2. октобар 1946, <http://tenc.net/times/step.htm#2>
- [19] „Vatican Aid Sought for Croat Patriots; Yugoslav Prelate Is Said to Ask Freedom for Jailed Priests“, телефонски извештај *Њујорк тајмсу*, 17. фебруар 1941, <http://tenc.net/times/step.htm#1>
- [20] Оригинално издање: *Злочини у логору Јасеновац*, Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, Загреб, Напријед, 1946. (према енглеском преводу са <http://tinyurl.com/36eug9>, стр. 33)
- [21] Оригинално издање: *Злочини у логору Јасеновац*, Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, Загреб, Напријед, 1946. (према енглеском преводу са <http://tinyurl.com/36eug9>, стр. 8)
- [22] Говор Стјепана Месића пред израелским Кнесетом 2001, <http://tenc.net/croatia/mknesse.htm#majority>

- [23] „Yugoslav Officers Studying in Russia Back Tito Fully”, M. S. Handler, *Њујорк тајмс*, 12. јули 1948.
- [24] „Eichmann Trial Witness Shows How He Escaped Nazis’ Wrath”, Homer Bigart, *Њујорк тајмс*, 20. мај 1961.
- [25] „Yugoslavs Assail Croat Dissidents”, Raymond H. Anderson, *Њујорк тајмс*, 1. октобар 1972.
- [26] „Four Years Later, Croatia Still Awaits Papal Visit”, Michael T. Kaufman, Марија Бистрица, Југославија, *Њујорк тајмс*, 7. октобар 1984.
- [27] „Serb–Croat Showdown in One Village Square”, Stephen Engelberg, *Њујорк тајмс*, 4. март 1991.
- [28] „Argentina Extradites War Crimes Suspect,” *Њујорк тајмс*, 2. новембар 1998, Ројтерс
- [29] „Death camp leader to face judges”, *Куријер мејл* (Квинсленд, Аустралија), 19. јун 1998.
- [30] „DINKO SAKIC History's shadow”, Guy Dinmore, *Фајнениш тајмс* (Лондон, Енглеска), SURVEY EDITION 1, SURVEY – CROATIA 98, уторак, 7. јул 1998.
- [31] „LIES THAT CAST A SHADOW”, Ефраим Зуроф, *Церузале пост*, рубрика OPINION [МИШЉЕЊЕ], уторак, 9. новембар 1999.

Професор др Владимир Лукић

Даме и господо, дозволите да вас овом приликом најсрдачније поздравим.

Иницијатива за уређење Спомен-подручја Доња Градина је стара само тридесет и неколико година. Заправо, 1975. године је Извршно вијеће Босне и Херцеговине, незадовољно цвијетом у Јасеновцу, незадовољно органима управљања и незадовољно музејем који је тамо предвиђен, одлучило да донесе нову пројектну документацију. Нажалост, ми смо за том пројектном документацијом прије годину-двје много трагали. Све је то написано у реферату, па ја о томе нећу говорити, али ћу говорити нешто о нашој заблуди која је била изузетно тешка, коју је најтеже било пробити, а то је да је аутентично гробље... Покажите слику... станите ту. Ово је, кажу, аутентично, и по међународним прописима не смије се тамо ништа градити, не смије се ништа дирати. Прије шест-седам година од господе Бабић из Козарске Дубице стигла је порука да је ово гробље српска срамота, али срамота и Јевреја и Рома, и свих других народа.

Дошле су на дискусију поставке у Јасеновцу и требало је да услиједи наш одговор. Требало је; уствари, ми смо се тада сјетили да је био 1975. до 1980. израђен некакав програм, пројекат који је требало овдје имплементирати. Тада смо почели да биљежимо све шта је ко написао, предложио, и овај програм који имате овдје написан усвојила је Скупштина Удружења Јасеновац-Доња Градина, Скупштина Фондације Јасеновац-Доња Градина. Био је на дискусији свих органа ова два тијела, председника и више чланова Академије наука Републике Српске, и дискутован у Српској академији наука и уметности у Београду. Апсолутно смо свагдје добили подршку у цјелости.

Ми не треба са Хрватима да водимо рат шта ће они направити – нека направе шта хоће. Па, можда би и ми правили тамо нешто слично да смо на њиховом мјесту. Међутим, ми желимо да направимо информативни центар, који је био и пројектован, желимо да направимо музеј, али музеј који ће имати аутентичну документацију, тродимензионалне предмете, и онда ко погледа тај музеј, видјеће да ли је то заиста био радни логор. Али, дајте ми слику Јасеновца из ратних дана. Ми смо ушли у траг шест авионских снимања од 1945. године до данас, и извршили смо авионско снимање Доње Градине ове године [...]. Значи, имамо аутентичан фото-материјал из разних времена и

имамо перфектну шансу да направимо један мозаик онога како је изгледао тај злогласни усташки логор. И то треба направити, а стручњаци ће казати да ли негдје у затвореном простору или отвореном. Ко год посјети Доњу Градину да види музеј, али да види какав је заиста изгледао тај логор, како га многи зову – али ја сам од многих научио да је био најмонструознији у Европи, и то није њемачки логор, него је то логор Независне Државе Хрватске.

Надаље, оно што је битно, мислим да је наведено у Програму. До Програма се дошло путем јавног плебисцита и Програма из осамдесетих година, а навео сам које је све органе прошао овај пројекат. Заправо, остао је један јединствен предлог – подићи споменик дјечи-логорашима, надаље, споменик жртвама, и оно о чему смо се са неким спорили – треба подићи вјерски објекат за Србе, за Јевреје, за РOME. Са задовољством вас могу обавијестити да у томе имамо сагласност Српске православне цркве, чак имају и приједлог где да се подигне, и мислимо да ће то бити и регистровано.

Поставили су неки питање: шта ако буду други тражили? Па, они ће добити ако буду испунили одређене услове. Први услов: да ли је за њих направљен логор Јасеновац? Логор Јасеновац је направљен за Србе, за Јевреје, за РOME, а ја се дубоко осталим жртвама које нису поштовале режим Независне Државе Хрватске извињавам – они су ту били колатерални. Ја се још једном извињавам за овај израз, јер они [нису страдали] у другим мјестима и у другим логорима, а за ове је био спремљен за ликвидације који се звао Јасеновац. Али, кад сам обећао, ја ћу се залагати да се и другима да вјерски објекат, само нека докажу. Број њихових људи који су хапсили, који су мучили, који су убијали да је само за један број мањи од онога који су тамо страдали. И мислим да ћемо ријешити проблем.

Надаље, оно што посебно желим нагласити, није тачно да има икакав међународни пропис који прописује неке како мора таква стратишта обиљежити, шта на њима направити. Јесте у једној расправи давно, одмах после рата, казано на једном скупу да свака земља треба да уреди и сачува стратишта, да сачува стратишта онаква каква су била, и да ни у ком случају не мијењају то, и тако даље. Овдје један наш архитекта мало се поиграо са неким рјешењима; имамо само дијелом информациони центар из 80-их година који је пројектован. Међутим, ово све треба условно гледати зато што, наравно, свако грађење тражи испитивање због статике, али овдје морамо вршити и испитивање због жртава, односно костију страдалника које се, према

казивању људи из Доње Градине – гдје смо, кажу, год закопали, и у селу и ван села, нашли смо кости, нашли смо лобање, и тако даље. На крају крајева, професорица Ђурић је овдје лијепо изнијела како се то ради. И на крају, кад се то буде реализовало, сви ти налази могу бити и веома вриједни експонати сутра у том нашем музеју итд.

И морам вам казати, гдје год смо ово изнијели, врло отворено, ми смо добили апсолутну подршку, имали смо подршку и прије неколико година, имамо данас став Владе која стоји иза тога, став председника Републике Српске, став председника Народне скупштине итд. Ево, то би било оно што је битно за Доњу Градину. Међутим, овај програм, ви ћете тамо прочитати, садржи још нешто: да се у Бањалуци на Филозофском факултету формира једно одјељење – или како хоћете, у Институту – које ће истраживати Јасеновац, али не само Јасеновац; да се младим студентима, апсолвентима итд. дају магистарски, докторски радови и друго. При Народној и универзитетској библиотеци формирана је Библиотека Јасеновац, и захваљујући вјероватно многим овдје од вас та библиотека помало расте, али расте и документациони центар свега онога што људи прилажу и што купимо, па ће се и дио ових књига наћи ту, у том дијелу.

Ви сте били свјedoци синоћ, а то је дошло на приједлог Удружења Јасеновац - Доња Градина, у разговору са тада – који, додуше, није био тада председник Владе – господином Додиком, затим разговора са градоначелником, ено, видјели сте, онај споменик жртвама Јасеновца у Бањалуци, а сада идемо на реализацију или трга жртава Јасеновца у ових седам-осам поткозарских општина, или да некој улици дају то име. Предложили смо у програму и неке контакте остварили да би Србија требало да уради – прво, испитивање страдање Срба у протекла два вијека на Балкану; друго, Србија треба отпочети, а имамо неке информације да има шансе да се добије одређени простор, да прави свој „Јад вашем” у Београду, и мислим да би то заиста требало да буде важан задатак.

Ово удружење ни случајно не мисли стати само на Јасеновцу. Оног момента – а ових дана смо управо у преговорима да се ради регулациони план и села и Спомен-подручја – послје тога идемо на закон, послје тога идемо на овај програм, који треба да усвоји Скупштина, и да онда кренемо у његову реализацију.

Толико, хвала вам лијепо! Стојим вам на располагању.

Дискусија

Протосинђел Јован Ћулибрк:

Ја бих само додао неколико опаски уз ријечи професора Лукића.

Што се тиче храма на меморијалним подручјима и на стратиштима, не треба измишљати топлу воду, него отићи у Дахау. У Дахауу има довољно храмова да се покрије скоро цијела Доња Градина. Зашто? Зато што је у Дахауу био затворен огроман број и православног и римокатоличког и протестантског клира, а ви ваљда знате да су у њему били затворени и Патријарх Српски Гаврило и Епископ Жички Николај. Од самог краја рата па надаље – пошто Дахау није био искључиво јеврејски логор, него је био широког типа, то је био први логор основан у нацистичкој Њемачкој и велики број свештенства разних конфесија или разних деноминација био је ту затворен – једна од доминантних комеморативних особина Дахауа је изразито црквено сјећање на период рада логора. Тако је не само у Дахауу, него и на другим мјестима, наравно, са осјећањем, мјером и са пажњом.

Што се тиче измјештања гробница, наша браћа из јеврејске заједнице вјероватно ће имати нешто озбиљно да кажу, јер по јеврејским правилима и обичајима постоје проблеми око преношења костију из гробова, и то треба унапред рећи и расправити да не буде последице неспоразума око тога.

Што се тиче Београда, могу вам пренијети да се прошле године, током међународне академске размјене између израелских и српских стручњака јуна у „Јад вашему”, представница Министарства културе Србије срела са предсједавајућим Директората „Јад вашема”, господином Авнером Шалевом, и они су се договорили о томе да ће „Јад вашем” да учествује у подизању меморијала на Старом сајмишту. Колико је тај пројекат одмакао и како ће се он извести, о том-потом, али ово је информација коју овај скуп треба да има.

Академик Србољуб Живановић:

Захваљујем оцу Ћулибрку на овом обавештењу. Ја вам могу рећи да у садашње време никоме не пада на памет да прекопава Доњу Градину, вади кости и поново узнемирава жртве, и једино оне гробнице које су угрожене водом Саве, које не могу да се одрже више на том месту, које су изложене пропадању треба испитати, ископати и те несретнике поново сахранити на сигурнијем месту. И, наравно, пошто се ради о светим мученицима, ту ће бити црквени објекти у којима ће они бити сахрањени на адекватан начин захваљујући доприносу наших људи и одавде, и из иностранства... Овде међу нама је и господин Отон Урбан; већ је епископу бањалучком предат известан број предлога храмова, цркава који би могли да се подигну на том месту у спомен тим жртвама, у првом реду у спомен деци-жртвама, тако да ће све то бити у плану. Господин професор Лукић вам није рекао да ће за све ове радове бити расписан конкурс да би људи дали своје предлоге, па ће конкурсна комисија морати све то пажљиво да прегледа, јер је велики број стручњака који треба да дају свој допринос, у првом реду урбанисти, геолози, хидролози и разни други, да би се посао у потпуности урадио.

Г. Александар Радета:

Даме и господо, поздрављам све присутне, поготово логораше. Ја сам Александар Радета, секретар Канцеларије за тражење несталих лица Републике Српске, и ја ћу само у двије ријечи да кажем да је наша канцеларија у претходном периоду на једној локацији која се налази у општини Градишка... директно преко пута логора Стара Градишка налази се велика масовна гробница која је

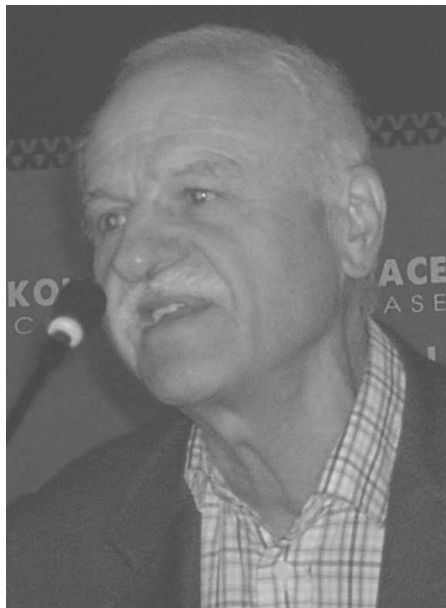

незаштићена и на основу пријава и дојава ми смо излазили на лице мјеста и неколико скелета које односи вода покупили смо и донијели овдје у Спомен-костурницу. Кад смо малоприје чули од вас говора око заштите ових масовних гробница које су угрожене, ја бих овдје пријавио да је та гробница веома угрожена и да на подручју Градишке, испод те гробнице, кад је низак водостај Саве, да се јако много костију види из те гробнице, и да се приликом вађења пијеска из Саве често деси да се у пијеску пронађу и скелетни остаци са тог подручја. Зато бих овај скуп и замолио да се изнађе могућност заштитити те гробнице која је угрожена, и наша канцеларија вам стоји на располагању.

Г. Десимир Вујнић:

Ја сам инжењер Десимир Вујнић, родом из Гламоча. Живим у Београду и већ 50 година пратим све о геноциду. Он не обухвата само Јасеновац и Градишку, него широм места такозване Неовисне Државетине Крватије, како би се требало по новоријеку хрватском рећи, јер они „х” замењују са „к”, а оно „Независна” нека замене са „Неовисна”. И највећи је комплименат за њих кад се каже да је то била фашистичка држава. Једини адекватан термин за ту државетину јесте клеро-инквизиторска, јер су такви злочни били чудовишних размера какви нису забележени за задњих хиљаде и хиљаде година. Од проналаска точка и ватре до сателита, није било тако грозоморног злочина.

Како је Путин рекао 9. маја, на паради поводом Дана победе, 27 милиона Руса је страдало, шест милиона Јевреја; за Србе ми не можемо да установимо јер је 50 година била саботажа под изговором такозваног братства и јединства, што је био еуфемизам за најобичнију антисрпску шовинистичку коалицију од Вардара до Словеније, што се показало 1991, јер су они актери разни усташки преживели под

фирмом борбе са Информбироом и тако даље. Тако се десило да, на пример, Јуре Билић, не онај политичар Јуре Билић, него главни усташа из Добоја Јуре Билић, постане после рата, после Резолуције ИБ-а, један од главних функционера. Ја сам захваљујући италијанској такозваној фашистичкој војсци преживео јер су они дошли у Гламоч у септембру 1941, спасили преостале Србе превожом у Сплит, где смо живели док није пала Италија, и после дошли Немци и прво побили оне Јевреје што су били. Ја сам, на пример, становао у Балканској број 6; на првом спрату је била једна јеврејска породица која је побегла из Травника. Једног дана видим да су тотално нестали, чак и онај дечко од пет година с којим сам се заједно играо. Неке фотографије што смо с њима имали, ја сам то предао господину покојном Енрику Јосифу у Београду са именима и презименима. Неки су се спасили од њих преласком преко Јадрана у Италију и тако даље, али углавном нису. Сви они Срби који су остали у Сплиту, а нису се пребацили на неки волшебан начин до Србије, одведени су у Јасеновац. Говори се о осам хиљада, а то нико појма нема!

Ја хоћу да кажем да је геноцид над Србима много шири него што су Јасеновац и Градина. Моји стричеви и 50 разних из родбине су страдали на лицу места, у Губеру. Мајка је говорила увек, код Ливна осамдесет. Кад смо вадили кости 1991, испоставило се да их има на списку Радета преко стотину! Не знам да ли су то сад срушили, изгледа да нису. Јуче сам закаснио јер сам продужио аутобусом до Гламоча да видим ону католичку цркву где су преостали Срби и ја као дете католичен 1941, принудно. У овом рату због огорчења наши су је срушили, јер тамо уопште није било Хрвата, само појединачни. Деведесет два посто становништва били су Срби, 7-8 посто Муслимани и појединачно Хрвати. А сада се тамо улице зову Анте Старчевића, Доктора Алојзија Степинца, а уместо оне срушене у овом задњем грађанском рату мале црквице, где сам католичен, учио Аве Марија као дете од пет година, направили су гигантску модернистичку цркву већу од ове сале, и још толики жупски дом у дрвету, као нешто квази на национално, са стаблима и тако даље, и испред њега, на пет метара од места где сам католичен, огроман споменик Алојзију Степинцу! Па докле ће да иду ти њихови фалсификати? То је већи злочин од онога који су направили 1941.

Педесет година слушах разне трикове како да се смањи та цифра, и један од главних сведока, кључни, Јован Живковић, који је по задатку усташа од 1942. па до краја 1945. водио евиденцију и предавао

ушашким властима тамо свакодневно, тако да се тачно зна колико је званично било... Ми смо га просто ишчупали, јер се крио од Крајачића и ћутао цело време. Ишчупали смо га и саслушали. Он је 21. априла, то је писао тачно бројно стање, било је 1098 мушкараца и 920 жена. Главни књиговођа по задатку логорске команде био је неки Јеврејин Милан Јун из Загреба, а њих двојица Срба, Милан Давидовић и Јован Живковић, свакодневно су му помагали и тај његов експозе који смо саслушали у књижари „Никола Пашић” у присуству лекара и других људи објављен је у листу *Аргумент* 1994. у априлу, чини ми се, имам то, може да се подели, на прошлом симпозијуму сам радио. Тада се снимала дискусија, али она дактилографкиња је тако то после откуцала да не могу да препознам сопствену дискусију. Не знам да ли ће тако и сада да буде. Битно је... тај Јован Живковић, који је ћутао 30 година, кога смо најзад саслушали, испедили и... Милорад Бајић је направио филм о њему. То је најневероватније сведочење. Он је више видео него усташе што се мењају. Он је свакодневно видео како тамо убијају и водио по цену живота тачну евиденцију, и 21. априла, кад се већ чула канонада од 21. дивизије, они су позвали прво Милана Јуна да донесе сређену ту теку; наравно да су га заклали, није се вратио; а онда су у шест сати одвели оних 920 жена. Оне су чак и певале док су их водили на клање, храбро, и онда је било јасно да ће и њих сутрадан. Преко ноћи се договоре да беже. Отишао је још Милан Давидовић и Јован Живковић од оних који су знали тачну цифру. Они су преписали и ставили у џеп па – ако се спасу. Велики број се повешао те ноћи јер нису могли да беже; ко је бежао у унутрашњост, наишао је на мине, мочваре и страже и изгинуо. Ко је покушао да преплива Саву, хладна је вода била, само је стигао један студент и покојни Јосип Ерлих, Јеврејин, који је умро недавно, а он је као стари логораш, искусан, пливао и ронио низводно. Онај папирић је изгубио, али је после 500-600 метара истрчао и дошао до 21. дивизије, која је имала наређење да стоји седам дана испред Јасеновца!

Дванаестог априла је пробијен Сремски фронт, уз језиве жртве, без „каћуша”, без руских тенкова, само са десет метака и јуришом на немачке митраљезе, и под тим условима је фронт пробијен и напредовали су за десет дана 180 км и ослободили Градишку. За следећих десет дана, када је требало да буду на граници Словеније и да похватају све усташе и ушашку владу, знате ли колико су напредовали? Тридесет километара! И ушли су у Јасеновац 2. маја, дан после пада Берлина. Чије је то било масло? Крајачића, и ко зна којих

изнад њега још по наређењу. И Енвер Ћемаловић, који је пет пута бомбардовао Јасеновац, а био је тада командант авијације, само је бомбардовао логорашке зграде, а усташке настамбе није. Срећом, овај Јован Живковић се са својим списком, са својим изводом из оног Јуновог тефтера спасао, папирић је изгубио, али је запамтио цифру. Све је било шифровано. Срби су били православни Хрвати и они су дошли и отишли из Јасеновца. То је била шифра за убијање. Било је, по његовој евиденцији, 704 хиљаде; Рома које су тамо водили као Цигани 39 хиљада, Јевреја чак ни Клара Мандић није знала; кад је било свечано отварање оне цркве, ја је питам, каже: „Двадесет хиљада.” Није, овај је записао двадесет четири хиљаде. Кад се то сабере, и хиљаду осталих, то је 768 хиљада.

Како сам сазнао оне преостале три цифре што је он заборавио? Туђман је, кад је био 1968. у Шведској, рекао „точно 68 тисућа”, рецимо, 375. Пошто је с математичке тачке вероватноће немогуће да се после 30 година поклопе те две цифре, значи да је оних 768 једноставно Туђман избрисао ону прву цифру 7, а ово 68 прогласио тачним, с тим што сам на тај начин дошао и до оних јединица, десетица и стотина. И то је само званична цифра! Они који су бачени у кречане код Дубице, они уопште нису ушли. Има их који уопште нису ни улазили у Јасеновац. Тако да је цифра стравична! И још је стравичнији од тога злочин сакривања после рата којем сам био сведок 40 година, а ја сам срећом бележио и за мој крај и предао господину Булајићу списак оних који су бачени у јаму Коричину 30. јула 1941. Али остало, пошто је злочин био тако гигантски, не само у Јасеновцу и Градишци, него у јами Јадовно, коју сам посетио и лично видео и крочио, и осталих десетина јама, једини адекватан споменик за то, пошто је ово лакрдија у Јасеновцу, а пошто Јевреји имају Јад нашем онако како треба, јер они нису к’о Срби, они памте своју историју 4000 година, па ред је да ми... [*коментар из публике о колико се тачно година јеврејске историје ради*] Да, по календару. Е, онда би требало Храм св. Саве у Београду прогласити храмом... споменом не само на светог Саву, него и на све Србе жртве геноцида од Првог светског, Другог светског, па и овог рата. Хвала!

Г. Илија Ивановић:

Ја сам Ивановић Илија. Био сам у логору Јасеновцу од 1942. до 1945, 22. априла. Једини сам још од малобројних жив који је учествовао у пробоју 22. априла 1945. године. Желим само неколико ријечи да кажем.

Зашто поједини идеолози, теоретичари и људи који су сазнали нешто о Јасеновцу само из књига и анализа сада убијају поново убијене? Зашто се играте са неким подацима које је неко измислио и написао? Ја вам тврдим, за три године колико сам

био у Јасеновцу, да је транспорта било колико год хоћете довожено у вагонима који никада нису ни ушли у центар логора, који су директно вожени на скелу, на Граник, превожени у Градину и убијани, и то махом породице комплетне, жене, дјеца, старци. Друго, у логору Јасеновцу су били масовно Срби, Јевреји, Роми, без осуде, без било каквих судских пресуда. Сви други, Хрвати, Муслимани, били су по пресуди некаквој на годину, двије, три, изузев партизана који су ухваћени на Сутјесци, Неретви или било гдје, њих су без обзира на националност ликвидирали као и остале.

Ја... жао ми је кад слушах ово све што се говори кад почну људи причати о Јасеновцу. Прочитах малоприје у овој књизи тамо, кад је долазио... долазили су Међународни црвени крст; морам пријатеља [...] демантовати што је тамо написао. Каже, долазила – [...] је то написао – некаква комисија Црвеног крста у логор Јасеновац. Ја сам био присутан и кад су вјешани људи, и кад је долазила комисија Црвеног крста, у два или три наврата. Он је тамо написао, ја не знам зашто, да нису вршене никакве припреме. Ја вам тврдим, на два-три дана прије ми нисмо знали што се догађа, али одједанпут је настало опште чишћење, прање свега по логору. Даље, бирају и траже људе

који су скоро дошли у логор Јасеновац, који још нису исцрпљени скроз; ко зна играти ногомет – направили су чак игралиште, па су довели усташе [*грешка на траци*]. Да вам и не причам о храни. Тога дана кад је дошла комисија Црвеног крста, ми смо добили густ грах, добили смо унутра комаде меса, добили смо више хљеба, да би се сутрадан наставило по старом. То је истина, [...], а не оно што неко измишља, пише – није било никаквих припрема – и те како.

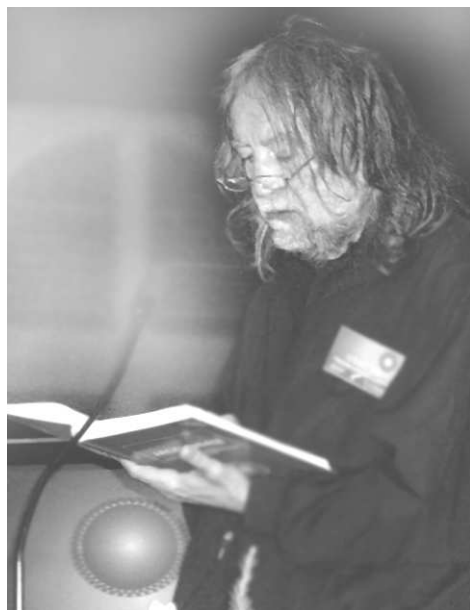
Ја бих вам могао сада причати о Јасеновцу, али ми је, видим, ограничено вријеме и стрпљење издало. Људи, о томе се не може све испричати. Мене чуди само зашто поједини теоретичари типа Јурчевића, чије сам прочитао [*Последње конкуренције*], да описују и умањују. Па нека се кувају у свом казану који су скували. Нека се врте и бране некакве податке, нека измишљају шта год хоће. Чињенице су тврдоглаве ствари које не дозвољавају да продре лаж. Ја се извињавам што ћу сад споменути једног пјесника српског, Јована Јовановића Змаја, који каже у једном стиху: „Истина је јунак, држи се кô стена, и кад на њу зине хала, и кад мислиш да је мала – победа је њена!” Побједа је истина. Па данас се врте ти разни фалсификатори да докажу ово или оно; многи су рекли овдје – и једна жртва је тешка [за народ]. Гдје су дјеца са Козаре? Ону причу, Туђман, о пар десетина хиљада, а само дјеце са Козаре је око 19-20 хиљада побијено, и то [презимена и презимена]. Ја сам 1942. године имао тринаест и по година. Са мном је дотјерано око 350 дјечака. У јесен нас је остало 56, само 56. Све је друго ликвидирано. Нестало. Гонили су их да раде околу по... сабирају љетину и шта ја знам, па их вратили и онда ликвидирали. Они су имали метод такав да је увијек у прољеће логор који су они називали радни – [рече и о томе, радни] [...] – у прољеће у логору било логораша приличан број, јер су им били потребни за разноразне послове, и сада се они ваде на то да је то био радни логор. Јесте, утолико уколико су морали робовски радити у разним оним зградама. Правили су ланце којима су их оковали, ковали су у ланчари ножеве којима су нас клали, све су правили. Ако је то радни логор, онда је то био радни логор. Они су производили оно чиме ће их убити. Производили су све да би уништили Србе, Јевреје, Цигане, прије свега, и све друге антифашисте, без обзира, и Хрвате, и Муслимане, и тако даље.

ДРУГИ ДАН КОНФЕРЕНЦИЈЕ, БАНСКИ ДВОР, ВИЈЕЋНИЦА

Мићо Јелић Грновић

*Јасеновац – живи логор у
континуитету 1941-2007.*

ЈАСЕНОВАЦ – Зборник радова
Четврте међународне конференције
о Јасеновцу, Бања Лука, 2007,
стр. 329.

Гђа Зорка Делић-Скиба

Хвала што сте дошли да увеличате овај скуп и саслушате моје казивање. Ја сам овдје не као историчар, не као некакав говорник, него једноставно као страдалник, дијете страдалник. Јако ми је тешко да говорим о себи, али говорећи о себи говорићу уједно и о стотину хиљада дјеце који су страдали у Независној Држави Хрватској, а нису били ни криви ни дужни, као и ја. Рано су готово сва та дјеца остали без родитеља, као и ја.

Рођена сам у Крухарима код Санског Моста четири године пред рат. Лично сам гледала сакривена у кукурузе, нас деветоро, како нам усташа убија мајку. Ја... било ми је четири и по године. Оца су ми исто убили и бацили у Шушњар заједно са пет и по хиљада Срба. Убрзо сам остала и без оца, без мајке, и без дванаест најближих чланова породице Делић. Ја, наравно, дијете сам била, али кажу да кад изгубиш родитеље одрастеш. Значи, ја сам одрасла са четири и по године. Многе ствари гледала сам очима одраслог човјека, а не дјетета. Мени није могло бити да сам весела, да пјевам, него једноставно ухватила сам се у коштац са животом, и све што ми се дешавало од оног тренутка кад сам остала сироче, ја сам то све регистровала и то је остало у мени. Носила сам дуго, једно тридесет пет година, ожиљак на врату од клања, ожиљак на плућима – имала сам тешку упалу плућа – и ожиљак на психи. Ја сам годинама сањала страшне снове, будим се, дозивам мајку, плачем, мокрила сам у кревет доста дуго. Са мношћом су имали посла и неуропсихијатри скоро до осамнаесте године. Ја... мени је најтеже било, живела сам у Загребу, посвојена сам из логора, промијењено ми је име и презиме, трипут сам покрштавана и нисам смјела да ништа говорим о својим сјећањима на рат и логор. Једноставно, у Загребу то... ако бих нешто и рекла, одмах би ме сви и у школи и свугдје – ти то лажеш, није истина да се ти тога сјећаш, ти си била дијете – тако да сам ја то тридесет пет година у себи, то страдање своје у себи једноставно скупљала и ником нисам говорила.

Седамдесет девете године, ево слично као и вечерас, ово ми је други пут да на таквом једном међународном сусрету присуствујем, била сам у Јастребарском. Ево, ту је и један господин, Неђо Гога, који је био тада исто у Јастребарском. Позвана сам, то је сусрет, међународни сусрет дјете-логораша Јастребарског, и била сам у Јастребарском. Јако ми је то тешко пало, нисам... потпуно сам неприпремна била за такав скуп. Наједанпут, на сред скупа, она водитељка каже: „Имамо част, овдје се између нас налази дијете-логораш, дјевојчица, која је просвјетни радник, долази из Мостара. Она ће нам сада говорити о својим сјећањима на рат и логор.” Ја сам... мени су почеле ноге да клецају, ја... она ме је прихватила за руку, водила уз степенице горе, и сад, четири и по хиљаде било омладине и пионира. Сви су дошли да чују да ја говорим о својим страдањима за време рата као дијете. И ја, место да говорим, ја сам се расплакала. Онда чујем једна наставница каже: „Хајде, дајмо подршку другарици, да плешћемо, да јој дамо мало снаге.” И онда читава сала почела је да...

аплауз, то ме је мало сабрало и онда сам сама себи рекла – па видиш, ти си овде дошла да осудиш злочине оних људи који су могли да чине зла невиној дјечи. Та дјеца су божја дјеца и немој сад, па макар да те и срце изда, макар да умрем, ја морам осудити злодјела усташа и Независне Државе Хрватске, па како год ми буде.

Ја сам почела да говорим то како сам гледала из кукуруза да ми убијају мајку усташе. И, мало говорим, али, знате, ја тада још нисам знала ни одакле мени ожиљак на плућима, ни на срцу, ни на психи, ни на плућима. Ја једноставно не знам. Имам то, али не знам одакле ми. Вјерујте да сам ја педесет година, ево све до данашњег дана скоро, трагала за злочинцима који су ми та зла учинили. Трагала сам... најгоре ми је одредити мјесто гдје ми се то десило, вријеме у којему се десило, људи који су ми то учинили, јер ако то не знаш, [онда лако могу да ти кажу – шта ти је], ти то измишљаш. Ја сам успјела до данашњег дана да потпуно све дознам, али дознајући то све схватила сам – ја не бих о томе причала, то је мени јако тешко, али морам, морам причати због оне дјеце који су мртви, који не могу да причају. Ја причам и за њих у својим страдањима, јер су то страдања српске православне дјеце.

Почећу вам редом. Брзо ћу ја завршити јер немам снаге ни да пуно причам. Након што сам постала ратно сироче, нас су у вагоне за стоку натрпали, пуне вагоне, и заједно са козарачком дјецом прва нам је станица била Јасеновац. Тамо су нас искрцали. Вјерујте, ја сам пробала и глад и жеђ и да немам кисеоника. Ипак је најтеже кад немаш ваздуха. Ми у вагонима за стоку, ми нисмо могли да дишемо, нисмо имали зрака. Кад су отворили врата од вагона, пола дјеце у вагонима је било мртво, у измету, у мокраћи, то је све једноставно угушило се, то смо сви били набијени једно на друго.

Онда, друго што је теже од глади је жеђ. Јер, кажем, била сам мала. Ми смо били на некој ледини, све вода око нас, али не дају ти да пијеш воду, а ми страшно жедни. Него из неке мочваре. Ја то ноћима сам сањала после рата – ту Саву, и не знам да ли је Сава, ријека, мочваре, ја то стално сањам, и будим се – вода, вода, жедна сам, ја устајем, пијем воде усред ноћи. Другу смо воду могли да пијемо, из неких мочвара, а у мочвари су све плутали лешеве везани жицама за руке који су већ у распадању и по њима су плазили неки црвени црви. И ако пијеш ту воду, ријетко се може десити да ти не улети неки црв, колико је тих црва било. И сад, ето тако. Кад си јако жедан, онда пијеш и такву воду.

Јасеновац је био тада пун већ логораша и сад ону дјецу који су срећу имали, имали мајке, њих су пребацили по хрватским селима. Тамо су, наравно, спавали у шталама за стоку и служили су оним домаћинима као радна снага, а ми који нисмо имали ни оца ни мајку, на брзину су отварали дјечије логоре. Најзлогласнији логори су били у Горњој Ријеци код Крижевца, Сисак и Јastreбарско код Загреба. Ја сам била у том логору, у Јastreбарском, двије године. Главна управница логора била је часна сестра Ана Барта Пулхерија. Логор је често посјећивао надбискуп Алојзије Степинац, то је уствари био и његов логор. Он је давао команде, шта се треба радити са дјецом, заједно са усташама које су све кажњавале – ако се помокриш у кревет, ако дозиваш мајку, ако ти падне на бијели папир кад те чешљају уши – колико ушију на папиру, толико добијеш батина. Ми смо били пуни, на глави смо имали красте и ушију, свраба по читавом тијелу. Ја сам имала тешке, готово отворене ране на плућима, мокраћа ми је само текла из упале мокраћних канала, из ушију ми стално текао гној. Ето, ја сам тако изгледала у Јastreбарском. Честе те казне, то ти још...

Спавали смо нас хиљаду дјеце. Одвојили су мушку дјецу у неке бараче, одмах им ставили усташке капе и униформе. Ти дјечаци нису вољели те униформе јер су се и они сјећају да су под таквим црним униформама ... зли људи са оружјем убијали њихове родитеље, али морали су носит те униформе. Старије дјевојчице су биле у неком старом напуштеном дворцу грофа Ердедија на првом спрату и оне су служиле као слуге. Све су чистиле, све, шта год је требало радиле су на имању, а ми мали, до пет година, нас су ставили у подрум старог дворца, мемљивом, у којем је било мало сламе, тако да смо на земљи спавали. Горе су све биле паучине и шишмиши, бојали смо се страшно тих шишмиша да нам не улете у косу или да нам очи не... имали су неке канџе велике – или се то нама чинило, не знам, веће него што можда имају. Испод нас стално су нам прелетали мишеви и неке црне бубе.

Свако јутро би гробар Фрањо Иловар долазио – то су нека тешка жељезна врата – у цик зоре, нас би све то пробудило кад би он отварао та жељезна врата, водио ... и великом неком лопатом избацивао мртву дјецу. Дјеца су највише умирала од дизентерије и од тифуса. И тако, једном је дошла Пулхерија, то су ми рекли ови старији моји колеге нас је четворо било у логору, дошла је Пулхерија и рекла: „Од данас и живу дјецу трпај, да се што прије те мангупске дјеце ријешимо из подрума.” Тако да сам и ја била међу живом дјецом на

дну тих кола. И кад је дошао до хан гробља хрватског, тамо нас је трпао у неке јаме, кад је дошао, он је очекивао да док дође до тамо, да ови доле, жива дјеца, да ће их мртви сатрти, нећем моћи дисат, тако ће до тамо и умријети. И кад је он избацивао то у јаму, ја сам у колима била на дну, а сад сам у јами дошла горе, међу задњима. И он је почео да баца земљу ту по нама. Ја сам својим рукицама ту земљу са очију скидала, и он је стао. Није могао да вјерује да је неко жив. Е сад, ја вам сад не знам сама рећи. Ја сам изашла из гроба. Да ли ми је он помогао, да ли је он отишао па ја изашла, ја не знам, али ја сам изашла из гроба.

Друго моје сјећање... мислим, то је толико тешко – опет у настојању да се што прије очисте дјеца из подрума, неколико нас, можда читав разред, Пулхерија је довела код усташе Петра Лолина, који је... он је родом из Љубије код Приједора, двадесет година је добио робије, неки дан је умро у дубокој старости – он је... тад је био доста млад. Он је имао неки дугачак нож, сигурно овако дугачак, танак, с обе стране наоштрен, са шиљком. Онда поредали смо се једни до другог, помагале су нам часне сестре, сваком је требало подићи главу тако да је он имао да брже то ради тај посао, да коље, да одмах нож зарине у предно грљана. То је најосјетљивије. То ти одмах кисик и све заустави и умиреш за пет минута. И он је то радио. Часна сестра би одмакла главу, и овдје би тај шиљак изашао на другу страну врата и дијете би брзо умрло. Он је сваком дјетету кад умре повadio очи и стављао у једну корпицу. После кажу да се хвалио послије колико је четничке дјеце поклао.

Ја сам била задња. Сад, да ли се он уморио, или не знам, ја вам не могу објаснити, али и он је мени зарио, ја имам тај ожиљак. Он је мени зарио нож, и како је мени часна сестра одмакла главу, ја сам директно са својим крвником погледала се у очи. Он је исто у мене гледао, онако, изненађен, онако мирно све, нека дјеца вриштала, плакала, ја чекала на ред, не знам ни шта је клање, не знам шта ће ми бит од тога, и он је мене, и он се онако – стао, не зна сам шта ће, и тако сам га ја гледала, и он место да је нож зарио до краја, он је њега извадио. Да ли се он уморио више од клања или су моје очи њега оне дјечије, оне невинне или нешто је и у њему од тога... не знам, нешто људскости и у њему је избило, углавном, ја сам преживјела једина то клање. То ми је тај ожиљак. Ја то до скоро нисам знала ко ми је то урадио.

Онда, кажем, дуго година после рата сам психички била јако... по ноћи сам често то сањала и тако даље, да вам не причам. Е сад, у

Јастребарском, кажем, ја сам потпуно неприпремна била, плакала, нешто сам говорила, само сам говорила да су ме часне сестре тукле. А сада, мислила сам да нећу моћи никако. Ја пола сата тамо сједим и плачем. И ови прије мене, и ово све што сам слушала, то је толико мене потресло, све, ја сам дио тога свега, свих тих прича историчара, свега, ја сам то на својој кожи све осјетила. Друго је кад ти то прочиташ, па ти неко каже, али ја сам то све осјетила на својој кожи. И, вјерујте, исто кад се говори о овим цифрама, колико дјеце, педесет хиљада, те ово, те оно. И као само се може признати кад знаш имена дјеце. А како ћеш ти дознати кад читаве породице су 1941. бачене у јаму и нема ко да пријави ту силну дјецу. Козара – па ту је нормално било имати десеторо дјеце. Ће су та сва дјеца, како то може тако? Мислим, каквих десет хиљада, шта је десет хиљада? Значи, ради се о много већем броју.

И сада, ја сам по професији математичар. У својој свесци логораша ... вршила сам неку као... сваки који ми се уписао у секцију, ја сам њега питала: „А колико ти је страдало у Јасеновцу?” Онда свак каже Ево, рецимо, мој колега Гојко, који је дошао из Бијељине, замолила сам га да дође, од дванаесторо дјеце, мајке и оца, од њих четрнаест, он је остао сам. И ја то запишем. Овај други каже – мени је осморо страдало. Онај – мени је онолико страдало. И кад сам ја то све сабрала – сад сам ја узела, узела сам Јасеновац да је седамсто хиљада страдало, значи, то је свега – и дјеце, и жена, и мушкараца, и свега. Е, добро, имам тај податак.

Ја сад имам податак, мој узорак, петсто које сам ја испитала, и од тих петсто, имам... одвојила сам само дјецу – значи, од петсто страдалих свих у Јасеновцу од којих су живи ови моји логораша, значи, њих петсто живих, али њих има не знам колико, две-три хиљаде који нису живи – е сад сам ја све то сабрала, те који су страдали, одрасли, баба, деда, мама, отац, дјеца, и ставим то испод – значи, имала сам нешто не знам двије и по хиљаде – ставим испод седамсто хиљада, а ставим тамо од тих двије и по хиљаде колико је дјеце, и добијем податак преко двјесто хиљада дјеце која је страдала у Јасеновцу. И то је...

После сам ја господину Лукићу то рекла, каже – у праву си, видиш како си ти то... А имају, рецимо, ко не мисли тако као мој народ. Каже – немој измишљати, није то истина, гдје би то толико. Десет хиљада је само. Ја вам тврдим и ја то могу доказати, да је преко двјесто хиљада од оних седамсто хиљада сигурно било дјеце. Па сад ви видите, кад се једном народу толико дјеце убије, тај народ... има ли тај народ

будућност? Па то је вјероватно и циљ и свега, тих ратова, да један народ нестане, можда и с њим и православље, можда то католичка Европа и Ватикан жели да има, да очисти Европу од православља јер било је на велико... каже – православље је највеће зло Европе, веће од протестантизма. Значи, ми смо велико зло за Европу били, ми, двјесто хиљада дјеце православне.

Извините што ја [...] ја сам то морала одрадити. Кажем, ја сам била већ испланирала – па, ако овдје и паднем и умрем, нема везе, важно је да то кажем. Али ето, успјела сам да то... Хвала вам најљепше.

Г. Милан Басташић

На простору овог локалитета постоји 125 покривених и заштићених огромних масовних гробница. Постоје гробна поља са идентифицираним гробницама. У великом меморијалу масовних гробница има велики број оних у које су бачена поклана дјеца.

На проспекту Спомен-подручја Доња Градина испод тих [идентифицираних] масовних гробница пише: Дјечије гробље. Осим ове двије ријечи на проспекту, нигдје на томе локалитету нема ничега што би посјетиоца обавјештавало да се у масовним гробницама налазе лешеве страдале дјеце.

До недавно то нисам знао нити ја, кога је игра случаја или судбине спасила негдје новембра 1942. године да се нађе међу њима.

Мислим да се ове масовне гробнице поклане српске дјеце не могу звати гробље. Да ли је тај у сваком случају неадекватан назив прихваћен чином освештења, не знам, али то није једини критериј да се овај локалитет тако назове. Појам гробља везан је за смрт и уклањање мртваца, везан је за тај један од најсудбоноснијих догађаја човјековог живота. За одлагање мртваца у гробље постоје разни називи погребња, [...] погребне свечаности. Леш се сахрањује, закопава у посебни гроб.

Г. Богдан Петковић

Ја сам Богдан Петковић, преживјели јасеновачки логораш. Одмах да кажем, ја нисам преживјели из пробоја, ја сам депортиран на рад у Њемачку. Моје излагање о овом логору је у књизи која је штампана [...] изнесем неки став [...] прихватам. То је прво – јасеновачки мит. То је почело од Фрање Туђмана, односно он се позвао на Васу Богданова, а то је највећа увреда за нас логораше, да се сва та страдања, све те монструозности, све то што смо проживјели,

да се то назива митом. Ја сам то описао овдје, шта кажу [...] да је то нека прича, нешто измишљено, недоказано, неверодостојно и тако даље. Па то се не може под то подвести.

Друга ствар – оперише се и у књигама и у штампи и на телевизији да Јасеновац није био концентрациони, него сабирни и радни логор. Па то је сабирање, концентрација, молим вас лијепо. Па сви су концентрациони логори били и радни. Па нису они скупили тамо те јаднике да пландују, него да раде, да их исцрпљују радом, слабом исхраном, да их што се више уништи. Ја не знам да ли је Дахау, Аушвиц, Треблинка, сви су ти логори били радни. Друга ствар – ја сам прошао и радни логор, и заробљенички, и концентрациони. Молим вас лијепо, радни логори у Њемачкој, Arbeit Kempen, они су били мјесто гдје се спавало и хранило, а ми смо радили у фирмама. То нису били кажњеници. То су били... покупљена та раја диљем Европе и дотерана тамо на рад. Али је имао слободу кретања. Имали смо Ausweiss, ишли смо на посао, враћали се с посла. Ја сам примао плату сваке суботе, исто као и Швабе који су радили са мном.

Гђа Смиља Тишма: И опет су обештетили те жртве сад пре извесног времена. Добили сте обештећење пре извесног времена, иако сте примали плату.

Г. Богдан Петковић: Да. И после радног... недјељом сам био слободан. Ишли смо на Praetter, посјећивали кино и тако даље. Разлика је у логорима та, кажем, што је радни био... била је слобода изласка и уласка, наравно, морао се имати Ausweiss.

Заробљенички логор – био сам у заробљеничком логору два мјесеца у Загребу. Молим вас лијепа – ту нисмо радили. Ту нисмо радили; сједили смо, пили смо каву, чекали смо када ће бити кувани макарони у подне, и тако. Даље, примали смо штампу, примали смо посјете, али нисмо имали слободу кретања. Нисмо могли из логора ван. ... Да вам кажем и то да је заробљенички логор у Загребу на Јамбулију којег су држали Нијемци имао либералнији режим него домобрански јер су неки побјегли из тога логора а да није било никаквих репресалија. [*коментари из публике како су Хрвати успевали да побегну*] (**Коментар из публике:** И ти си био тада Хрват.) Ма да. Свима је било једно. [*негирање из публике*] Он је био либералнији него што је био домобрански логор.

Друго што сам хтио да говорим – намјена логора Јасеновац. Пише у којекаквим дјелима како је била намјера да се ту скупе људи да се исуши Лоњско поље. Молим вас лијепо – он је одлуком поглавника од 27. травња, то значи априла или четвртог мјесеца, 1942, ево шта је одређена његова намјена. Па каже овако... Упућено је то Министарству домобранства, Главном стожеру усташке војнице, Министарству унутрашњих послова и врховном поглавнику у једнини. Па каже овако: Заповједништво Усташке народне службе, број тај и тај, извјестило је да сабирни и радни логор у Јасеновцу може примити неограничени број заточеника – а логор Јасеновац од његовог формирања до 22. априла 1945. године имао је словом и бројем шест барака – шест барака! Ту се могло максимално смјестити хиљаду и петсто заточеника. У основи оно што је било вишка, то је ишло у Градину. Тамо их нису чекали ни бараке, ни шатори, него хладна земља.

Питање из публике: Опростите, а шта је било са цигланом фамилије Вукобратовић? За шта је она служила? Кажите нам свима да знамо.

Г. Богдан Петковић: Друго што вређа нас логораше, нико то није могао ни сањати ни претпостављати да ће логор Јасеновац и његови кољачи бити опјевани. Опјевани, молим вас лијепо! Ево, ја ћу вам прочитати. У загребачком *Националу* од 6. 1. 2004. године стоји текст

[...] Марко Перовић Томпсон. Ево вам то:

„Јасеновац и Градишка Стара
то је кућа Максових месара.
Кроз Имотски камиони журе,
возе ‘црнце’ Францетића Јуре.
У Чапљини клаоница била,
пуно Срба Неретва носила.
Ој, Неретво, теци уза страну,
носи Србе плавоме Јадрану.
Ко је мога замислити лани
да ће Божић славит партизани.
ко је река, јеба ли га ћаћа,
да се Црна легија не враћа?
Сјајна звијезда изнад Метковића
поздрави нам Анту Павелића”

Ево, видите, тако пјева тај наш пјевач, и Холандија му забранила наступ. Сад је хтио наступати у Сарајеву, па протеста, па вјероватно и да није наступио. Ја сам прије годину и по дана написао о томе неки протест да ми логораши против тога протестирамо, то је мој председник однео у *Глас Српске*, али га нису објавили јер то више није актуелно! То је прошло време, то је passé, то је застарело и тако даље. Ево, видите шта нам се догађа.

И на крају, нама још нитко није из Хрватске одговорио на захтјев за обештећење. Ја сам поднио 2001. године мој захтјев, па након пар месеци сам писао ургенцију – никаквог одговора нема. Никаквог. Неки су добили одговор, да нису надлежни итд., итд. Ето, то вам је то. (**Питање из публике:** Где живите ви?) Ја живим у Хрватској званично, а пола тамо, пола овдје.

Гђа Добрила Кукољ

Патњи и тих мука се не могу ни описати које сам ја... у једном делу само. Много и много их има. Ја вам овде... ја сам већ се и узрујала слушајући приче, посебно господина Илије. Ја ћу овде нешто укратко о другом да вам... успијем нешто казати.

Ја овде нећу говорити о јасеновачком логору, а ни о логору у Старој Градишци, нити о логору Госпић, Јадовно, гдје је поморено 38 хиљада неидентификованих жртава које се готово и не спомињу. Нећу говорити ни о логору на острву... у другим мјестима. Нећу ни о 5680 дјеце која су из Јабланца и ... отпремљена у Загреб и Сисак на усвајање хрватским породицама. О свему другом везаном за геноцид над српским православним народом у Независној Држави Хрватској нема ни смисла говорити јер је према подацима уважене госпође Наташе Маркушић до 2001. године

написано и објављено 1106 књига, а између 400 ..., записа, чланака и 100 збирки докумената. Нећу инсистирати ни о броју жртава јер њих никада и нико неће моћи тачно да утврди. Ко ће, на пример, да утврди побијену нерођену дјецу у мајкама? И тај број сигурно није занемарљив. Зато се о броју жртава може само нагађати или цитирати, већ према томе што коме више одговара.

Претпостављам да се неки уважени историчари да не би како кажем да геноцид над српским народом у Независној Држави Хрватској вршен је у организацији хрватске државе. У томе геноциду учествовале су све структуре државне власти, знатан дио свештеника католичке вјере, свештеници исламске заједнице и број католичког и муслиманског становништва.

2. Независна Држава Хрватска није била вјештачка творевина системски створена, већ је била држава хрватског народа на чије су оснивање Хрвати једва тако дуго чекали.

3. Независна Држава Хрватска није била покорена од било кога у Другом свјетском рату, а најмање од Њемачке и Италије. Војска ове државе са тим називом биле су пријатељске и савезничке, а ратовале су само против партизана које су углавном сачињавали српски борци.

4. Независна Држава Хрватска имала је све атрибуте државе прописане међународним конвенцијама, територију, становништво, власт, законодавну и народну.

5. Независна Држава Хрватска била је призната од европских држава Њемачке, Италије, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније. Ове државе су се са Независном Државом Хрватском успоставиле редовне дипломатске односе на нивоу амбасада.

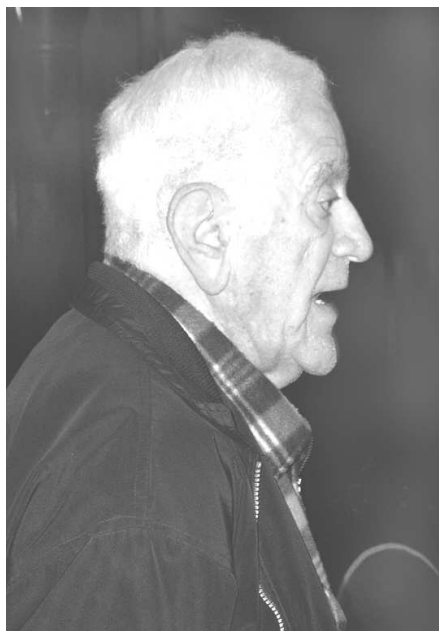
Што се тиче логора које је Независна Држава Хрватска оснивала на својој државној територији за Србе, Роме и Јевреје, то нису били никакви усташки логори, већ логори Независне Државе Хрватске. Ово морам да кажем да је у оснивању и проглашењу Независне Државе Хрватске 10. априла 1941. године значајну улогу имао усташки покрет на чијем челу је стајао доктор Анте Павелић, али у државотворном смислу усташе су биле само сегмент у злочиначкој структури Независне Државе Хрватске.

Историчари настоје да докажу како је концентрациони логор Јасеновац био радни логор у којем се, ето, понекад мало умирало и нешто мало убијало, да је права планом намјена логора била производња корисних добара за хрватску државу. Без сваке сумње, у логору Јасеновац било је и погона који су се бавили и производњом јер је било логично да се искористи српска радна снага логораша за производњу, али само до исцрпљености и физичке ликвидације тих радника. Концентрациони логор Јасеновац није основан зато да би се у њему производила разна роба, већ да би се у том логору уз разне методе мучења убијали заточеници, без обзира на старосну доб. Дакле, то је био логор смрти, јер му је то била и основна намена. Да је то био радни логор, онда би логораша... логорашке власти 22. априла 1945. године отвориле капију логора и преосталих 1220 заточеника пустили. Али није било тако. Логор је слиједио своју праксу убијања логораша јер се од свих заточеника једва спасило 117, док је преосталих 1003 заточеника приликом покушаја бекства убијено.

Ово што сам досада рекла кратки је увод, а оно што ћу још укратко рећи... Рекла сам да тачан број жртава хрватских логора смрти никада неће бити утврђен ни приближно. Осим тога, плански је вршено убијање српског православног становништва на читавој државној територији Независне Државе Хрватске, а не само у логорима. Што овде желим поменути јесу ове жртве које су хрватске власти превозиле скелом преко Саве ... на други начин потребан један број . Наравно, ни тај број неће никада бити ни приближно тачно утврђен. Споменућу Комисију Борачке организације Козарске Дубице која у свом извештају 1961. године наводи „...растегљива бројка од хиљаду до двеста хиљада жртава поморених у Доњој Градини”. А лист

Политичар 31. 8. 1977. пише: „За протеклих годину дана на локалитету 6 хрватских гробља у Јасеновцу и ближој околини откривено је још 117 масовних гробница”, па и се тада тај број попео на 272. И још све гробнице нису откривене.

Свакако да овде може да буде говора и о гробницама у Доњој Градини зато што те гробнице тамо јесу оне видљиве оком голим посетиоцима? Нажалост, могуће је да је дио тих гробница тамо, али оне нису видљиве као што би то требало да буде. Те гробнице највероватније ће, како се ради, временом и нестати, јер 60 година је протекло, а није ништа урађено. У својој књизи *Јасеновац* доктор Милан Булајић пише да је послје завршетка Другог свјетског рата достављено Уједињеним нацијама спискови ратних злочинаца са циљем да Уједињене нације формирају међународни суд за суђење тим злочинцима. Ти спискови су тамо загубљени, а шта је са копијама? Нема их.

Г. Цадик И. Данон Брацо

ИСТИНУ НА ВИДЕЛО⁶

Драги пријатељи, логор Јасеновац је по броју жртава један од највећих у Европи, али по начину убијања и мучења сигурно је био најсвирепији. За злочине учињене у логорима широм Европе кривци су признали своје злочине и сачували постојеће стање логора. Једино у логору Јасеновац уништени су сви трагови који су аутентично приказивали како је логор изгледао. Наместо тога, урађен је луксузни декоративни парк са спомеником који ни мало не одговара том месту и

⁶ Сведочење накнадно редиговао аутор

који иритира. Садашња демократска Хрватска оспорава недела Јасеновца, карактер нацистичког логора и број жртава у њему.

Одмах после II светског рата државна комисија Југославије је проценила да је у јасеновачким логорима поубијано преко 700.000 жртава, док комисија Сабора Хрватске тврди да је страдало нешто више од 2.000 људи. Препирке око броја жртава су беспредметне све док се не заврши објективна стручна студија о том проблему. После рата масовно се прешло на попис жртава, такође се радило на стручном испитивању гробишта, нарочито у Доњој Градини. Дошло се до великог броја жртава и неко је стопирао даљи рад. Тај посао мора одмах да се настави и заврши.

Настојање Хрватске да се Јасеновац прикаже као радни логор бестијална је лаж и подвала. Навешћу вам само пример из Тузле, одакле смо отац и ја са још око 130 пунолетних мушкараца Јевреја децембра 1941. отерани у Јасеновац. Од свих њих једини сам ја остао жив и то само захваљујући томе што сам побегао и прикључио се партизанима. Нас седам логораша договорили смо се да искористимо врло рискантну прилику за бекство. Договор је био да не бежимо да бисмо спасили живот већ да бисмо погинули са пушком у руци као слободни људи - борци. Што се тиче Тузле, после одвођења мушкараца остале су јеврејске жене и деца, а њих је било преко 500. Сви су одведени у логор и нико није преживео. Питам се да ли треба наводити типичнији пример драстичног геноцида? Стравично је то што су усташке власти у нацистичкој Хрватској измислиле и спровеле такав начин мучења и убијања који је представљао врхунац њиховог садизма. Трудили су се да пут до смрти буде што дужи и што болнији. Усташе су све то радили са осмехом на лицу, уживајући у мукама жртве. Навешћу пример једног усташког водника.

Одмах по доласку у Јасеновац, пријатељи и познаници који су већ дуго били у логору и стекли искуство како да избегну опасности од усташких зликоваца, упозоравали су нас чега треба да се чувамо. Као што сам рекао, први на кога смо наишли по уласку у логор био је неколико година од мене старији Нисим Монтиљо из Кисељака код Сарајева. Моја породица је сваког лета одлазила у Кисељак на летовање, те смо се дуги низ година дружили. Између осталих корисних савета које нам је дао било је и упозорење да се чувамо једног усташког водника кога су звали Жућа. Да бих га лакше препознао, Нисим ми је доста детаљно описао његов изглед, истичући главни знак распознавања, његову риђу косу, а потом велике жуте

бркове, водоравно уврнуте, средњи стас и кратак, дебели врат. Рекао ми је да бежим од њега што даље и да избегавам сваки сусрет са њим.

Једном сам око поднева, слажући расуте цигле у близини циглане, спазио усташког водника који је тачно одговарао опису Жуће. Управо сам био сложио један стуб висине око метар и по и спремао сам се за слагање другог. Жућа је пролазио поред мене на удаљености од свега неколико метара. Схватио сам да ми прети опасност, па сам се заклонио иза посланих опека. Њему у сусрет ишао је изнурени и глађу ослабљени логораш у дугачком црном капуту. Изгледало је да је образован човек. Кретао се полако, са напором, и када је дошао близу Жуће, по пропису који је владао у логору, стао је у ставу мирно и десном руком скинуо капу са главе. Жућа му је пришао, намргодио се, загледајући га од главе до пете. То је потрајало, а онда се зачуо његов пискави, продорни глас. Питао га је одакле је, на шта му је логораш уплашеним гласом рекао да је из Загреба. Жућа је одмах упитао шта је по народности и занимању. Логораш је одговорио да је Жидов, адвокат по занимању. На то се Жућа цинички насмејао и окомио се на несрећника: „А ти си та жидовска свиња и адвокатска крвопија! Ви сте нас пљачкали и крв пили! Све ћемо вас побити!”

Вирећи иза цигала, видео сам да се човек страшно уплашио и скаменио. Жућа му је наредио да се окрене са рукама на леђима, а онда је иза појаса извадио комад спремљене жице и брзо му завезао руке. Наредио је сада да се везани окрене према њему, што је човек и урадио. Жућа је левом руком ухватио човека за косу и наглим, вештим покретом извукао усташку каму са црном дршком и забио му је у врат тако да је њен оштри врх избио са друге стране. Очигледно, убица је овај начин клања добро извежбао, јер је човек и даље остао на ногама. Жућа није хтео да жртву одмах прекоље, и зато се трудио да нож прође између душника и гркљана. Са обе стране врата жртве крв је текла у танким млазевима, а убица је могао да се натенане наслађује стравом у њеном погледу.

Ужасни приказ учинио је да заборавим на Нисимово упозорење. Паралисан чудовишним размерама зла, и даље сам гледао шта се дешава. Човек је отворио уста из којих је потекла крв. Стајао је и даље као укопан, а Жућа је полако из цепа извадио кутију у којој је држао херцеговачки дуван, скију, отворио је, извадио цигар-папир, ставио га међу два прста леве руке и у њега равномерно распоредио дуван да би направио цигарету. Када је увио цигарету језиком је овлажио папир, извадио упаљач и запалио је. Након првог повученог дима, поново је

почео да псује Јевреје и адвокате, претећи свима најсвирепијом смрћу. Полако, са задовољством, увлачио је дим, дувајући га потом жртви у лице. Када је попушио цигарету, опушак је притиснуо на чело обамрлог човека. Изненада, хитрим покретом десне руке прихватио је дршку каме и, истовремено, левом ударио човека у чело. Та два покрета руку пресекла су му душник и вратну жилу и он се стровалио на земљу. Из пресеченог врата нагло је шикнула ослобођена крв. Човек је лежао тресући се у ропцу, а Жућа је језиком облизао обе стране каме, изговарајући за себе: „Ала је слатка жидовска крв!”

Да би сасвим очистио каму, сагнуо се и обрисао је о капут умируће жртве. Када се исправио, на лицу му је титрао задовољни смешак све док није каму вратио у корице. Онда се осврнуо лево и десно, и пискавим гласом викнуо: „Гробари! Гробари!”

Одмах су се појавила двојица логораша са носилима. Као да су били приправни, као да су унапред знали где ће се и када догодити злочин. Брзо су јадника који је још крклао ставили на носила и однели га. Жућа је задовољно поправио опасач и одсечним кораком наставио своју крваву шетњу по логору, тражећи нове жртве.

Дуго сам стајао наслоњен на цигле, скамењен, не верујући својим очима у оно што сам видео. По хиљадити пут, питао сам се зашто, због чега то раде, измишљајући најсвирепије начине да нас униште. Хоћемо ли икада наћи одговор на то питање?

За време мог боравка у логору свакодневно су долазиле дугачке железничке композиције са сточним вагонима препуни затвореника. Понекада је било по две и три композиције дневно. Долазиле су и пешке дугачке колоне у којима су били сви становници појединих насеља, почевши од одојчади до старих.

Већину нових затвореника усташе су скелом пребацивале преко Саве у Доњу Градину, српско село које је претходно поубијано. Ту су вршена масовна клања а жртве су бацали и дугачке раке. Описаћу вам један догађај који сам гледао свијим очима из непосредне близине.

Био је март 1942. године. Дан је био хладан, суморан и киша је ромињала. Радио сам са групом логораша на чишћењу круга око самог улаза у логор. Висока двокрилна капија испреплетена густом бодљикавом жицом полако се отварала. Лево и десно од улазне капије биле су две високе дрвене куле, на чијим су врховима били снажни рефлектори и стражари са митраљезима. Погледао сам знатижељно према улазу. Неколико метара од капије видео сам колону људи, жена и деце. Усташе су их терале ударајући их кундацима. Када су дошли

ближе, по одећи сам видео да су то сељаци из неког српског села у Босни. Били су уплашени, збуњени, а усташе су их немилосрдно ударале уз псовке и претње. Запазио сам групу жена са децом, а међу њима једну лепушкасту младу жену забраћену марамом. Није могла имати више од двадесет три, двадесет четири године. На грудима је носила одојче у повоју, а за сукњу јој се држао леп преплашен дечачић од око четири године.

Усташе су врло грубо одвајале децу од родитеља. Чуо се врисак мајки и плач деце. Један усташа је пришао младој жени са дететом у наручју, отргао јој већег синчића и гурнуо га у страну где су била одвојена деца. Плач и врисак били су све јачи, а на лицима садиста видело се задовољство. Онај усташа што је жени одузео синчића опет је пришао са намером да јој отргне и одојче са груди. На лицу мајке видео се бес, страх, али и одлучност да не да своје чедо, које је још чвршће притискала на груди. Усташа је обема рукама ухватио дете и покушавао да га отме, а жена је, чврсто држећи дете левом руком, наједном десном руком ухватила усташу за гркљан и тако га чврсто стегла да је он почео да се дави, да колута очима и плази језик. Видевши шта се дешава, други усташа је пришао жени с леђа и јаким ударцем кундака оборио је у блато. Она је ничице пала на земљу преко детета које је све јаче плакало. Прибрао се и усташа, који је био скоро удављен, па је окренуо жену на леђа и почео опет да јој отима дете. Његов бес је био све јачи, не само због отпора који је жена пружала, већ и због тога што га је осрамотила пред његовим усташама. И он, онако бесан, хоће поново да отме дете, а она са обе руке стиска дете на груди и не да га. Разбешњен, он удари петом од чизме жену у стомак и наглим трзајем оте јој дете. Жена је немоћна и ошамућена лежала на земљи. Усташа је псовао: „Мајку вам српску, све ћемо вас побити! Ти мене да давиш!”

Дете је у његовим рукама плакало, а он му је, псујући, скинуо повој, ухватио га за ножице и почео да га врти у круг. Витлао је све брже и брже и нагло треснуо дете о земљу поред саме мајчине главе. Дечја главица распрсла се као зрела диња, а крв и мозак попрскали су избезумљено мајчино лице. Чуо се очајнички врисак јадне жене, која је затим изгубила свест. Видео сам да су је дохватили за ноге и одвукли у страну.

Децу коју су отели од родитеља одвели су даље у дубину логора, и тако сам их изгубио из вида. Дечији плач и врисак чули су се

све слабије. Мајке су очајнички поименице дозивале: „Милане! Марко! Марија!”

Одрасли сељани одведени су према реци Сави која је текла непосредно уз логор. Превозили су их скелом у Доњу Градину, где су масовно убијане жртве. Чуло се злослутно клопарање чекрка којим се скела уз помоћ челичне сајле покретала преко реке. Јаук и лелек полако су се губили у даљини, а са њима и злокобни звук скеле која је одлазила.

Капија логора опет је била затворена. Оне који су одређени да остану у логору чекао је дуги стравични мученучки пут до смрти који је ишао овим редом:

- глад је била таква да се од хране коју смо добијали могло издржати једва месец дана;

- тешки радови су додатно исцрпљивали затворенике те се масовно умирало;

- болести као што су тифус и дизентерија допринели су повећању смртности.

Свако јутро смо морали да износимо из бараке умрле и слагали смо их пред бараком као цепанице. Даљи посао вршили су гробари. Често су нас ноћу терали да се пред бараком постројимо, а затим су ишли са батеријом у руци уперивши светлост у лица и тиме вршили избор оронулих и слабих, издвајајући их у другу колону за ликвидацију и при томе само говорили: ти, ти, ти... *[Из сале се јавила једна учесница Конференције с молбом да Данон опише догађај масовног убијања деце, што је он прихватио.]*

Било је јутро једног сунчаног мартовског дана. Убрзо после страшног чина одвајања деце од родитеља, доведених из неког босанског села, стајали смо постројени пред бараком у очекивању да нас одведу на посао. Дошао је један усташа и почео да бира млађе и јаче логораше. Добили смо лопате и ашове и кренули према капији. Одмах сам помислио да се ради о послу изван логорских жица, и да ће ми се можда указати прилика за бекство. Никада нисам губио наду, и при сваком изласку из логора вребао сам прилику за бекство.

Изашли смо из логора у двојним редовима, нас двадесетак, и кренули према истоку, ка Лоњском пољу. Ходали смо један километар. Усташе су нас зауставили, а један усташки ројник, каплар, узео је четири кочића и забио их у земљу, обележивши правоугаоник великих димензија. Кратко је рекао: „Овде копајте у дубину од два метра.” Јасно ми је било да копамо велику масовну гробницу.

Дан је био ведар, сунчан. Прво пролећно сунце нас је пријатно грејало. Почели смо да копамо, а усташе су нас псовкама терале да радимо брже. Димензије рупе биле су огромне, и копајући жестоким темпом, негде око два или три сата по подне завршили смо посао. Били смо веома уморни и поседали смо на земљу да мало предахнемо. Видео сам да из даљине иду усташе, а поред њих се кретала нека необична маса. Када су дошли ближе, јасно смо разазнали децу разног узраста, од две до пет-шест година. По одећи, видело се да је највише било српске и јеврејске деце, а сва су била намучена, исцрпљена, изгладнела. По мојој процени, било их је преко двеста. Помислио сам да су међу њима и она деца из транспорта босанских Срба. Чуо сам једног усташу како је говорио деци: „Хајте са мном, водим вас вашим мајкама...”

Двадесетак њих пошло је, наивно верујући његовим речима. Када су дошли близу раке, више усташа је пришло овој деци и опколило их, узимајући једно по једно, додавајући га један другом, све ближе јами. Онај последњи у низу, који је стајао уз саму јаму, имао је у рукама обичан столарски чекић. Узимао је дете које су му додавали, чекићем га снажно ударао у потиљак и бацао у јаму. После сваког удараца чуо се танки дечији писак и тупи звук пада тела у јаму. Затим би завладала краткотрајна тишина.

Изгладнела деца у логору Стара Градишка била су увек одвајана од родитеља и на најсвирепији начин мучена до смрти.

Све ово гледали смо са тридесетак метара удаљености. Кад је прва група била побијена, један усташа се вратио стотинак метара удаљеној великој групи деце и на исти начин, преваром да их води родитељима, повео је следећу групу ка јами. Деца из велике групе нису могла да виде шта се дешава, јер су усташе својим телима заклањале јаму и страшни приказ над њом.

Окренуо сам се да не бих и даље гледао овај ужас. До мене је стајао један старији Јевреј, јецајући од бола и немоћи. Подигао је поглед ка небу и гласно рекао: „Господе, ако те има, удри громом са неба и побиј ове зликовце!”

Али небо над нама је ћутало, ништа није стајало на путу ономе што су усташе радиле. А они су брзо завршили свој страшни посао, јер су му били врло вешти. Нама су наредили да затрпамо јаму. Радили смо до мрака, очекујући да и нас побију, јер су усташе увек настојале да униште сведоке својих злочина и зверстава.

Када смо завршили посао, вратили смо се опет у двојним редовима у логор. Био сам сведок нечувеног зверства и, очајан и ошамућен, ходао сам као у трансу. Чуо сам глас логораша који је ишао поред мене: „Имали смо срећу да и нас нису побили.” Упркос свему, и ја сам осетио неку скривену срећу што сам остао жив.

После свега што сам рекао, немогуће је да се не реагује на нову поставку изложбе о Јасеновцу где су се аутори потрудили свим средствима да прикрију све извршене злочине. Сматрам да се много енергичније морамо борити да би се истина о Јасеновцу чула а кривци казнили. Ситуација је веома алармантна и не треба више губити време.

Један сам од ретких живих сведока и у име многобројних жртава и њихових потомака захтевам од надлежних власти да се одмах поднесе тужба Међународном суду правде у Хагу за извршени геноцид и да се означе његови извршиоци у нацистичкој држави Хрватској. Такође треба поднети захтев за одштету жртвама геноцида као и њихових потомака.

Хвала вам на пажљивом слушању. *[већина присутних је плакала]*

Г. Илија Ивановић

...И представљам се да знате ко сам. Ја сам Ивановић Илија из Доњих Подградаца, који је био пуне три године у логору Јасеновцу и 1945, 22. априла, у пробоју случајно остао жив.

Слушао сам стрпљиво шта се прича. Ја бих вам могао причати јако дуго, само цијеним ваше стрпљење. Хоћу да вам кажем само једно: јасеновачки логор је био логор смрти, прије свега намијењен за уништење Срба, Жидова односно Јевреја, Цигана, затим антифашиста, оних који се нису слагали са тадашњом хрватском политиком. Усташе су водиле главну ријеч. Међутим, не заборавите да је било злочинаца и у другим оним такозваним регуларним јединицама хрватске војске, тј. домобранима. Значи, њих се није могло оно, што кажу, шака усташа чинити све да нису имале подршку широких маса у то вријеме које су називи били неки у заблуди, овако и онако. Ја сам 1945, када сам избјегао из Јасеновца, 22. априла, поново упао у руке... Хтио се пребацити преко пруге у шуму и ухватили ме домобрани. Дочекао ме иза неког ..., те за за руке, ја сам био тада 16 година. И пазите, ја нисам

могао да се отмам од њега, нити сам имао снаге. Ја сам 1945. имао 16 и по година; кад сам дошао кући имао сам 35 килограма. Сви су ме жалили. И пазите нешто: о логору Јасеновцу могао бих причати сатима, али ја вас разумијем, и мене је више издало стрпљење, не желим да вас замарам. Но, неке... само један примјер или пар примјера да наведем.

Четрдесет друге године, кад су нас дотјерали послјије усташке офанзиве, дошло је у тој групи дјечака од 12 до 15 година старости око четири... три до четири стотине. Рецимо, заокружимо да је било око 350, све дјечака са Козаре, тих, тог узраста. У јесен 1945. остало је нас стотину које су наводно, под наводницима, одредили на занате. И, послјије те стотине, у касну јесен, вратила се једна група дјечака тих, из те групе. Онекуд су враћени, натраг дошли. Кад сам с њима разговарао, дошли, рекли су да су били по селима – Бистрица, Кажевци и овамо у Блашкој, и шта ја знам, Поткозарју и на дубичком крају, да су их усташе чувале доле да беру, сабирају љетину. И то су радили. Кад су их вратили, само су једну ноћ ноћили. Ја сам у тој групи имао мог брата од тетке, Змијањца Бранка, који је дошао назад, дотјеран у Јасеновац. Био је болестан. Био је у некаквој настрешници и стрпат. Сазнао сам да су... дошао код њега, донио му воде да се напије. Сутрадан ујутро послао ме мој мајстор – ја сам био придодат мајстору у бријачници на циглани, Алакавац Мољац из Загреба, Жидов. Он ме послао да донесем сапун за који нисмо знали да ће прављен од људског меса, од људских костију, можда чак и од моје неке родбине који су остали у [Градини].

И пазите, ја сам пошао натраг са тим, и да навратим ту у бараку да видим тог мог брата од тетке Бранка, шта је. Тишина тамо, нема никога. У току ноћи или навече усташе су Доњој Градини. Ја сам имао само да видим разбацане сеоске торбице и друге неке ситнице. Њих није било, јасно, није било, да их више нема. Друго...

Коментар из публице: Три дана пред пробој из Јасеновца они су убијали људе. Масакрирали.

Г. Илија Ивановић: Други пут сам пошао у јесен, исто тако послао ме са циглане да одем по сапун. Кад сам се враћао назад, то је била јесен, касна јесен, тамо су, позади логорске кухиње, била је једна њива купуса коју су логораши обрађивали, а одмах изнад тога жица и онда извидница, још није био изграђен зид. Један логораш испред мене

прикрао се тамо, ускочио унутра – није било... само једна мала жица или двије, унутар логора је то – и отргнуо, ишчупао главицу купуса, дотрчао назад халапљиво једући. Усташа иза кухиње је неки био, завикао је на њега: „Стој, стој!” Овај је стао. Дотрчао је до њега, ја сам ишао можда педесет – нисам ни педесет, тридесет метара био удаљен, у пролазу – он је дошао њему, овај га моли – неће никад више, јер је то био први пут. Каже: „Ја те одавно чекам и хватам.” Извадио је ону каму са дуплом оштрицом и на очиглед моју заклао човека. За главицу купуса! Ја сам отрчао у бријачницу на циглану и сав усплахирен онако повикао шта се догодило, а они старији логораши мени каже: „Ћути” – мене су звали тамо „сине” јер сам био млад – „сине, ћути, није ништа.” Ја се чудим, како није ништа, заклаше човјека тамо, он каже није ништа. То је тад било.

Друго, да вам кажем, није истина та што причају – Јасеновац радни логор. Ја ћу вам то, иако то није популарно, у процентима говорити. У процентима је можда радни логор био девет-десет посто. Морао је неко радити да произведе оним усташама хране, да ураде ово или оно, да граде насип смрти тамо, да зидају зид сами око себе, да производе циглу да би направили зид да не могу побјећи и тако даље, да праве ланце да их тим ланцима окују у ланчари – све су то радили логораши. То сада новопечени проусташки елементи у Хрватској причају да је то радни логор. Толико јесте, толико се морало радити; имали су једну гомилу, па су нас тјерали да идемо брати кукуруз у јесен, знате, али су зато перманентно уништавали народ и допунили. Већина људи, жена, дјеце, стараца који су дотјерани у Јасеновац нису ни ушли у тај њихов назови радни логор, него су одмах скретани у Градину, на скелу и на ликвидацију. У тим транспортима који су такорећи свакодневно долазили било је већина жена, дјеце, стараца. Ја тад као дјечак нисам могао никако да схватим како је могуће да тих људи нема. Разумијем да [...], разумијем и сада, данас, да убију противника који је пунољетан, али не могу да разумијем нит ћу кад разумијети да уништавају малу дјецу у колијевци, да читаवे породице скоро фале из Лике, Славоније, да не говорим, да не спомињем моју Козару, и овамо, из читаве Босне и Херцеговине, Срема кроз до Земуна, да су довозили читаве транспорте који нису мушки, можда чак нису нигдје ни записани.

Ја сам имао ту срећу да случајно изађем. Да вам кажем и ово. Ја... приликом провале, кад смо ми 22. априла 1945. избјегли из логора Јасеновца, тада ја нисам знао. Ја не могу сада да кажем сам ја био неки

организатор. Нисам. Ја сам био дјечак од 16 и по година тада. Одрасли људи, јер су нас били затворили тада у једну зграду, све нас, шта, 1100 нас је било, и ту су по ноћи купили неке људе за које су сумњали да могу нешто организовати и одводили, убијали. Међутим, то нису успјели сасвим. У то вријеме у току ноћи минирали су читави логор, све оне... назови радни логор што је био. Била је ту циглана, пирана, ланчара, економија, кухиња, столарија алат смо ми радили, то одлично познајем. Доста пута сам видео Лубурића. Прати Филиповића Мајсторовића и Ћипилија и друге. Три године сам ја тамо био. И пазите, тада, 22. априла, односно 21. су побили последње жртве, ниједна остала није. Гонили су њих у Градину, а нас у ту настанбу гдје су они били својевремено. Ујутру био је један мој вршњак, Трпуш Душан из Собљака из Босанске Градишке, који је стално носио конопац око... И ујутро се објесио можда десетак, петнаест минута прије него што је пробој био. [...] Кад сам видео сви бјеже, и ја сам трчао, и тако изишао, да вам даље не причам и да вас не замарам.

Питање из публице: Илија, молим те, остани само једну минуту, па нам одговори на питање, кад си ти побјегао из логора, од вас 1220, вас 106 се домогло шуме, а 1114 је остало на гомилама, сасули су их рафалима. Ти си сам остао, сав избоден, никакав и свакакав, ноге босе, пуне купине и глогића, упао си међу домобране, али нам ниси казао шта тај домобран с тобом уради? Пошто су домобрани били као нека мало боља војска према нама, милостивији, а усташе су били ти кољачи, шта он с тобом уради?

Г. Илија Ивановић: Ухватио ме за руку. Ја сам налетио право на њега. Ухватио ме за руку и одвео у њихов усташки... Ја сам тада промијенио име и презиме, дао себи друго име и презиме, да вас не замарам за то, испричао причу, и то.

Питање из публице: А реци нам, ти си се представио лажно. Шта си био по националности кад си се представио? Кад си се усташама представио, друго име и презиме, чије име и презиме и које си нације тад био?

Г. Илија Ивановић: Ја сам рекао да се зовем Стипе Франић, да ми је оцу име Јосип, а мати Јозефина. А мом оцу име Миле, а мајци Олга. И рекао сам да сам од Дубраве из Босанске Градишке, и ту сам петљао и

лагао. Они су картали у бункеру и мало нешто питали; ништа. Затим су прошли Нијемци са дуплом локомотивом и огромном куком као срп, прегледали све кружне прагове, бацили летке усташама и, како да кажем, [...]. Мени је јако жао, данас би тај летак вриједио милионе и милионе. Јако ми је жао. У том летку... ја ћу вам сада... ја сам тада био као радар, све сам примао, можете слати дечка од 16 година, све сам упамтио. Усташе су читале тај летак. Тамо је – ја ћу покушати онако, да парафразирам – каже: Браћо Хрвати, браћо усташе, ми припремамо, губимо рат; увлачите се у све поре тога живота, улазите, копајте, подривавајте, наша ће бити коначна побједа. Знате шта, ја тога нисам могао да се ослободим, тога њиховог... Не могу, има ту нешто што се могло разоткривати. То је тако, и ево видите шта се догодило. Најприје признаде Хрватску и Њемачка, и Ватикан, шта ја знам, сви ти који су [...]. Хвала вам.

РЕФЕРАТИ ПРИСПЈЕЛИ НАКОН ОДРЖАВАЊА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Професор др Рајко Долечек

СПРИЈЕЧИТИ СКРНАВЉЕЊЕ ИСТИНЕ

Драги пријатељи,

Искрено вас поздрављам из Чешке. Са огорчењем слушах како очеви и дедови усташких целата из Јасеновца, заједно са својим заштитницима и, нажалост, истомишљеницима са Запада, из Хрватске, покушавају да од грозоте Јасеновца направе такорећи радни логор, где се и гинуло, али да то, у ствари, нису били већином ни Срби ни Роми који су тамо пострадали. Од породице моје маме, Српкиње из Босне, у усташкој Независној Држави Хрватској било је поубијано преко 40 људи, од тога два врло блиска рођака баш у Јасеновцу.

У својој, овде у Чешкој баш објављеној књизи од 440 страница *Нецензуриране слике из историје југословенске браће – Ко је разбио Југославију*, писао сам и о Јасеновцу, најозлоглашенијем ликвидационом концентрационом логору фашистичке Независне Државе Хрватске (1941-45), у коме је било поубијано око 500-600 000 затвореника, укључујући ту и децу. Били су то огромном већином Срби, око 20-25 000 Јевреја, 40-80 000 Рома (од тога времена у Хрватској практично и нема Рома), хрватских антифашиста. Амерички новинар Н. Луис (N. Lewis) писао је о особито свирепом начину убијања у Јасеновцу („A Death Camp in the Nazi Croatia”, „Логор смрти у нацистичкој Хрватској”, *Њујорк тајмс*, 14. новембар, 2001). Он процењује да је тамо било поубијано око 100 000 затвореника, већином Срба. Спомен-плоча за убијене жртве у Јасеновцу је на проминентном месту у Јад вашем у Јерусалиму. Лично сам је са женом видео. Не треба заборавити монументално дело *Magnum Crimen (Велики злочин)* хрватског професора Виктора Новака (1948), у коме на више од 1000 страница описује злочине у Хрватској, почињене делом католичког клера, заједно са усташким злочинцима, укључујући ту и Јасеновац, против своје православне браће Срба.

У данашње време многи међународни лажови и хуље покушавају не само да смање број српских жртава у Јасеновцу, већ такође да излажу да тамо и није било много поубијаних Срба. Роме су скоро изоставили из жртава јасеновачких усташких целата. Покушавају да „препишу“ историју, да направе од Јасеновца, симбола покоља и свирепости, нешта као радни логор. Шта ли би рекли Јевреји, када би неко покушао да направи од Аушвица логор за принудни рад, са лозинком „Arbeit macht frei“ (Рад ослобађа) и да минимализује огроман број тамо масакрираних Јевреја? Као што је у многим земљама кажњиво негирање холокауста Јевреја у нацистичкој Немачкеј, требало би сада то исто урадити за оне који покушавају да багателизују покоље Срба у Јасеновцу, у логору који је свирепошћу надмашио и нацистичке логоре, као што је писао и већ споменути амерички новинар Н. Луис.

Гђа Смиља Тишма

КОНЦЕНТРАЦИОНИ ЛОГОРИ ЈАСЕНОВАЦ, РЕВИЗИОНИЗАМ И БОРБА ЗА ПРАВДУ

Поштована господо, поштовани пријатељи, другови и другарице, драги пријатељи по страдању од истог непријатеља,

Имам изузетну част и задовољство што ми је пружена прилика да у име Удружења заточеника и потомака заточеника логора геноцида у Независној Држави Хрватској од 1941. до 1945. године и у своје лично име поздравим овај високоцењени скуп и све присутне на њему; посебно поздрављам високоцењену господу – присутне научнике, представнике одређених институција, који се баве проблемима злочина и геноцида, добротворе и поштоваоце успомена на жртве фашизма, а нарочито желим да поздравим проф. др Клајна Бернарда из САД, на челу Међународне комисије за Јасеновац, са члановима те Комисије.

Посебно се захваљујем Влади Републике Српске и председнику Владе Милораду Додику што су у овим тешким материјалним и другим неповољним условима омогућили да се Међународна конференција о Јасеновцу одржи у Бањој Луци.

Удружење у чије име говорим чине чланови који су у времену

погубном за народ – Србе, Јевреје и Роме у Независној Држави Хрватској, од 1941-1945. године – били само деца, од оних тек рођених па до 14 година старости, потомци заточеника и настрадалих жртава нациофашистичке Хрватске и поштоваоци чувања успомена на страдале жртве.

На тему концентрациони логори Јасеновац, ревизионизам и борба за правду и о свему шта је предходило стварању таквих губилишта за масовно уништавање недужног народа, о методама вршења зверстава и убијања жртава и вршења масовних злочина, написане су бројне књиге, студије, монографије, извршена поједина истраживања, али непотпуна и свеобухватна за територију бивше Југославије. Истина о извршеним масовним злочинима над српским, јеврејским и ромским народом у Независној Држави Хрватској у току Другог светског рата тешко се пробија, али мора се истрајавати на том путу, јер је једино сигурно да то треба даље чинити.

„Истина о логорима Јасеновац је оспоравана истина – веома оспоравана, насилно оспоравана истина”, каже проф. др Мајкл Берембаум из Лос Анђелеса, Калифорнија, у предговору књизи др Милана Булајића *Улога Ватикана у нацистичкој Хрватској*.

Независна Држава Хрватска, као што се зна, створена је вољом и уз помоћ Ватикана, нациофашистичке Немачке и Италије.

Хрватски народ је масовно 10. априла 1941. године у Загребу са песмом дочекао Немце и цвећем засипао улице којима су пролазили немачки војници. Ни у једном другом делу тадашње Краљевине Југославије нема података о томе да је немачки окупатор дочекан цвећем и да му је песмом клицано у славу као у Загребу.

Независна Држава Хрватска била је фашистика творевина. Користила је нацистичке законе и упутства нациофашистичке Немачке за стварање логора. По методама и начину вршења зверстава по логорима и на другим стратиштима Хрватска је превазилазила Немачку, тако да је по томе познатији Јасеновац од Аушвица, који слови као најстрашнији логор у поробљеној Европи.

Дан након капитулације Краљевине Југославије, 11. априла 1941. године, у Загребу се појавио Павелић са својих 300 усташа. Међутим, треба поменути да Хрватска пре тога више од осам векова није имала своју самосталну државу. За све то време смењивала се туђинска власт на хрватској територији – млетачка, турска, италијанска, мађарска, аустроугарска.

Павелићева усташка власт почела је одмах са вршењем

злочина. Прва хапшења виђенијих Срба почела су већ 14. априла 1941. године по многим местима НДХ и уследило је њихово одвођење у логоре – Даница, Лепоглава, Госпић, Јадовно, Паг, Сремска Митровица, Бјеловар и други. Логор Јасеновац отворен је 19. августа 1941. године, и из неких набројаних логора заточеници су пребацивани у њега. Независна Држава Хрватска својом влашћу покривала је Босну и Херцеговину и Срем до Земуна и реке Саве. Цела њена територија била је прекривена бројним логорима – 83 логора и прихватна центра за заточенике. Међу њима најозлоглашенији био је логор Јасеновац, са системом логора – Босанска Градишка, Млака, Церовљани, Сисак, Ђаково, Горња Река, Старо сајмиште у Земуну и низ других. У Горњој Реци код Крижеваца формиран је логор за јеврејске жене и децу – сагласно законској регулативи о упућивању у логоре „непоћудних и погибелјних особа”. Постојали су посебни логори за децу у Старој Градишки, Сиску, Јастребарском и још неким местима. Званичници Хрватске данас кажу да су то били радни радни логори за децу тек рођену па до 14. године старости.

Законским одредбама о упућивању „непоћудних и погибелјних особа” на присилни боравак у сабирне и радне логоре од 26. новембра 1941. године формално је озакоњен нациоушташки систем логора геноцида у Независној Држави Хрватској.

Након проглашења Независне Државе Хрватске, Вјакослав Лубурић Макс, један од највећих злочинаца XX века и заповедник свих концентрационих логора у НДХ, потчињеним усташама је наредио да по сваку цену треба настојати да се Срби у НДХ без милости униште, јер је то програм који се мора спровест. Или Милован Жанић, председник Законодавног повереништва Владе НДХ, 31. маја 1941. године је изјавио: „Нема метода који ми усташе нећемо применити да ову земљу учинимо хрватском и очистимо је од Срба. Уништавајте их где год стигнете.” Оваквих и сличних изјава било је веома много, изговорених од стране званичника НДХ тада, као и много раније од стране праваша Анте Старчевића из 1774. године, при разради програма, како су говорили, „сједињење Хрватске, Далмације, Ријеке, Међимурја, Босне и Херцеговине, Истре, Крањске, Корушке и Штајерске, у оквиру Велике Хрватске – Хабзбуршке монархије”.

Поред логора за масовно уништавање српског, јеврејског и ромског народа у Независној Држави Хрватској, велики број ових жртава страдао је одвођењем од кућа, клањем и убијањем, бацањем у разне провалије, реке, бунаре. Дане Ластавица, из Сремских Карлова-

ца, већ неколико година врши истраживања и до сада је дошао до податка да има 309 таквих стратишта. Свако стратиште описано је географским именом и локалним називом, са укупно око 86.542 жртве по имену и презимену. Јаме у које су жртве бацане дубоке су од 50 до 70 метара, како која, и веома су ретке жртве које су успеле да се спасу покоља и страдања на овај начин. На пример, у покољу у глињској цркви 1941. године (1038 жртава) спасао се Љубан Једнак, тешко рањен извукао се испод лешева и тако остао жив, постао тежак инвалид. Доживео је други масакр 1991-1995. и преминуо је пре три године, као избеглица у Србији. Велики покољ на гробљу у Сремској Митровици извршен јуна 1942. године – 9642 жртве, сељака мушкараца, старих и младих, Срба, међу којима је било и Јевреја и Рома. Спасао се инж. Ђорђе Крстић, из Београда, члан Удружења, тада је био још дете, а преминуо је пре месец дана. Отац и деда су њега и још два дечака од 5 до 7 година упутили да беже из реда у ком су чекали масакр и тако се спасао. О томе постоје подаци у Завичајном музеју Сремска Митровица. Жртве су биле покупљене по Сремској Митровици и околним селима – Лаћарак, Мартинци, Кузмин, Чалма, Ердевик, Бингула, Дивош, Босут; у селима Визић и Ђипса сви мушкарци су поубијани, куће попаљене. Оваквих масовних стратишта има јако пуно, а Дане Ластавица нашао је, како смо навели, 309. Јевреји и Роми су убијани без милости, где су се нашли ту су и убијани.

Програм Анте Старчевића из друге половине XIX века разрадио је 1935. године Анте Павелић са својим сарадницима – усташама, уз свестрану помоћ Ватикана и Католичке цркве, тако да је тај план доследно спровођен. Задатак је био да се сви Јевреји и Роми униште и задатак је испуњен скоро у целости за Роме, док је један број Јевреја спасен. Од два милиона Срба, колико их је било пред Други светски рат на подручју НДХ, требало је једну трећину покрстити, трећину иселити, а трећину убити. Што није учињено 1941-1945. године, довршено је деведесетих година XX века; злочини су поновљени, од истих организатора и извршилаца („Олуја”, „Бљесак”, 250.000 исељених српских породица, куће попаљене, жртве масакриране по Лици, Кордуну, Банији, Славонији). Злочини су вршени уз примену опробаних метода из времена 1941-1945. године.

Пред Други светски рат, 1940. године, живело је око 30 хиљада Јевреја у Хрватској и око 4000 избеглица из других земаља. На подручју Краљевине Југославије живело је нешто више од 82.000 Јевреја, а страдало је 62.000, или око 82%. Према хрватским усташким

изворима из 1941. године на територији НДХ затекло се 39.500 Јевреја.

Председник Јеврејске општине Загреб Огњен Краус, приликом комеморације жртвама Јасеноваца 25. априла 1999. године јавно је рекао: „Јасеновац је највеће губилиште Жидова у Хрватској из бивше Краљевине Југославије... У Хрватској данас живи 3000 Жидова, а у усташком геноциду нестало је 21.000 Жидова. Ово место мора остати трајан споменик усташким жртвама и опомена будућности и човечанству. Нека ово сведочи о истини која се догодила. Треба јасно рећи ко је крив за геноцид.”

Министар иностраних послова НДХ септембра 1942. године је изјавио: „Држава Хрватска не може постојати док у њој живи један од осам милиона Срба, и ако иза својих леђа имамо јаку српску државу, која представља сталну опасност за нас. Зато смо срећни што је НДХ успостављена управо сада и једино сада можемо решити овај проблем... Чинимо све што можемо да затремо све Србе и одстранимо их из наше земље; ...до сада је доста учињено.”⁷

Бројем жртава се стално манипулише и на тај начин поново се врши геноцид над недужним жртвама. Данас у Хрватској живи 4.3% Срба, од 12% колико их је било пре догађаја деведесетих година.

Злочине и геноцид је планирала и организовала Независна Држава Хрватска, а извршиоци тог злочина биле су усташе и сада је, нажалост, остваривање тих планова у завршној фази.

Према немачким изворима, до 6. септембра 1943. године број жртава за Јасеновац гласи 600 хиљада, Стару Градишку 75 хиљада, систем логора Госпић 86.543 жртве, што са само ових неколико непотпуних података чини око 750 хиљада. Злочини су вршени и после 6. септембра 1943. године, све до 22. априла 1945. године, када је извршен пробој логора Јасеновац. Шта је са подацима са осталих масовних стратишта, о чему је претходно такође било речи кроз поједине примере? Фрањо Туђман у својој књизи *Беспућа повјесне збиље* објављеној 1989. године тврди како је у логорима страдало највише од 10 до 20 хиљада жртава. Званична Хрватска изјављује да није страдало више од 80 до 86 хиљада жртава.

Процене су, међутим, на бази свих досадашњих истраживања, у објављеним и необјављеним документима, да су укупна страдања српског, јеврејског и ромског народа у Независној Држави Хрватској у

⁷Цитат је узет из књиге др Милана Булајића *Ватикан у нацистичкој Хрватској* (стр. 9)

току Другог светског рата око милион четиристо хиљада до милион четиристо педесет хиљада жртава. Ово се може сматрати као тачан податак.

Хрватска је тужила Србију Међународном суду за наводно извршени геноцид Срба над хрватским народом, уместо да је обратно, да Србија тужи Хрватску за извршени злочин, јер је Хрватска извршила геноцид.

На утврђивању одговорности Хрватске за извршен геноцид над Србима и другим народима, за уништене животе, материјална и културна добра у периоду 1941-1945. и 1991-1995. године, потребно је најхитније предузети одговарајуће мере:

1. Доношењем резолуције од стране Србије и Републике Српске условити пријем Хрватске у Европску унију док не призна да је извршила геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима, како је то учинила Француска протеклих месеци према Турској за извршени геноцид над Јерменима 1915. године; и

2. Да се поднесе противтужба против Хрватске за извршени геноцид и накнаду материјалне штете за изгубљене животе, имовину и накнаду друге штете, како је то решено с почетка овог пасуса.

Колико далеко актуелна Хрватска иде у манипулисању бројем жртава најбоље се види према подацима у новој музејској поставци Спомен-подручја Јасеновац, која је отворена 27. новембра 2006. године.

На посебном панелу је приказано да је страдало 69.842 жртве, од тога 39.580 Срба, 14.599 Рома и 10.700 Јевреја. Приказан је и један број Муслимана, Хрвата, Словака и др., све укупно 4000 жртава. Где су остале жртве – бар оне до 80 хиљада о којима је говорила званична Хрватска? Не види се ко је вршио те злочине, у којој се земљи то догађало, на мониторима се крећу колоне, али се не види какав је то народ, одакле иде и коме припада, нема ништа што би подсетило посетиоца како су жртве страдале, ко је те жртве убијао, нема ниједног имена и презимена – Макса Лубурића, Динка Шакића, Љубе Милоша и бројних других целата, а што је најглавније не види се ко је организовао те логоре, нема ни најмањег приказа макете или описа логора итд. У логору Уштице страдали су Роми. У једној гробници је 12.500 Рома покопано, а откривено је још осам гробница, неистражених. Процењује се да их у тим гробницама има још око 4000, а можда и више. О томе у поставци нема ни речи.

Делегација Удружења, која је присуствовала отварању музејске

поставке, дала је своју оцену о поставци објављену 22. 12. 2006. године у *Политици*, у рубрици „Међу нама”, под насловом „Замагљивање истине о Јасеновцу”. О новој поставци је доста писано по разним дневним и недељним листовима. Слободан Кљакић, новинар *Политике*, у рубрици „Погледи” 2. децембра 2006. каже: „Емоције, идеолошки, политички и државни разлози треба да устукну пред критичким истраживањем и моралним налогом за „суочење с истином о прошлости”, и даље наводи неколико цитата говорника на отварању – Стипе Месић каже „да није довољно исказана бруталност и ужас који се тамо догађао”; Иво Санадер „да то треба још нагласити”; Јулијана Кош, чланица Савета, „да је поставка срамота и ужас, те да би усташе биле веома задовољне”. У неким кључним моментима „нови дизајн” као да је претворио тезе др Туђмана о његовом „јасеновачком миту”, каже на крају свог текста Слободан Кљакић.

Посебно је вредно пренети оцену о новој поставци директора Центра „Симон Визентал” у Јерусалиму Ефраима Зурофа у чланку под насловом „Усташе нису анонимне убице”, објављеном 5. децембра 2006. године у *Глобусу*, Загреб, у коме између осталог каже: „Стипе Месић, Иво Санадер и председник Сабора Владимир Шекс ставили су велики нагласак као на земљу хуманистичких вредности, која види своју будућност и као саставни део Европе, и на одбацивање усташког зла... да је Јасеновац изграђен попут Треблинке и других нацистичких логора, што није тачно, јер је Треблинка изграђена после Јасеновца; ни помена није било о Динку Шакићу и другима, а о починитељима се говорило као о „ушашама”, као да се ради о анонимним убојицама, изложба ме веома разочарала, каже г. Зуроф и зашто није ништа речено или приказана нека фотографија о Вјекославу Максу Лубурићу, Ивици Матковићу, или Мирославу Филиповићу Мајсторовићу или Љуби Милошу или Доминику Пицулију, или бар о Шакићу. Као да није било ниједног елемента особне одговорности за геноцид над Србима и Ромима, холокауст над Жидовима и за убијање хрватских антифашиста... Уз попис жртава нема никаквих података о њиховој националности или вери. То ме подсећа на покушај Фрање Туђмана да претвори Јасеновац у национални олтар за све хрватске жртве и починиоце злочина. Велики је проблем ако их покуша ујединити”. И на крају каже: „На моје запрепашћење, ондје није приказана ниједна фотографија ниједног заповједника логора или било којег од главних злочинаца.” Сличне или исте оцене нове поставке објављене су у више дневних листова.

Гробишта жртава логора Јасеновац у Доњој Градини над којима је извршен геноцид простор је који заузима један већи град под земљом. Жртве су довођене на тај простор већ убијене или су живе на том простору масакриране. Ради се о два стратишта – Јасеновац и Доња Градина, који су чинили један простор у време 1941-1945. године. Од пре неколико година одржавају се комеморације у Доњој Градини. Ради се о два веома значајна комплекса. Познато је како изгледа нова поставка у Јасеновцу, па се озбиљно намеће питање да се што пре мора осмислити решење за уређење комплекса Доња Градина, сагласно потребама и захтевима трајног, на достојанствен начин чувања успомена на стотине хиљада настрадалих жртава, трагично страдалих од усташких целата, које су свој мир нашле на тим просторима.

У XX веку над Србима су вршени масовни злочини и геноцид ширих размера три пута, у Првом светском рату, Другом светском рату и страдања крајем XX века, 1991-1995. Извршени злочини у Независној Држави Хрватској у Другом светском рату најстрашнији су злочини које је претрпео српски народ у том веку, који ће се памтити и морају их памтити генерације и генерације кроз векове. Зато је неопходно створити потребне услове како би памћење на те трагичне жртве остало трајно, као људска и морална вредност, преносећи сећања на генерације кроз векове.

Данас, нажалост, мало се зна о логорима на просторима југословенских земаља, о логорима Јасеновац и о другим стратиштима. Држава би требало да за основне и средње школе уведе обавезне часове и кроз уџбенике на пригодан начин (историја, читанке и други уџбеници) обезбеди упознавање са савременом историјом и извршеним геноцидом у Другом светском рату. Београд још нема сталну музејску поставку по угледу на друге европске градове која би била доступна широј јавности, посебно страним посетиоцима, чије је присуство у Београду свакодневно. Удружење дуже време покреће ово питање код надлежних органа. Подизање једног спомен-обележја у Београду за све страдале жртве од фашизма је неопходно.

Питање материјалног обештећења заточеника логора и жртава фашизма на простору Републике Српске и Србије поставља се у озбиљној форми, посебно за Удружење заточеника логора које покрива Републику Србију. Удружење се дуже време бави овим питањем, али без резултата. Ово питање било је присутно и на Другој конференцији о Јасеновцу 2000. године. Проблем обештећења детаљно је изложен са

свих аспеката на симпозијуму „Јасеновац – дани сећања на жртве геноцида”, одржаном 21-23. априла 2005. године у Београду, у реферату под називом „Положај преживелих заточеника и потомака заточеника логора геноцида у НДХ”.⁸

Донете декларације на претходним међународним конференцијама о логорима Јасеновац, као и она која ће бити донета на овој конференцији, нису саме себи циљ, већ озбиљна жеља и потреба да се иницирају и усмеравају одређене активности у међународним оквирима, с циљем ширег упознавања светске јавности о холокаусту, геноциду и другим масовним злочинима извршеним у току Другог светског рата, како се то страшно зло више никада и никоме не би догодило.

Сматрамо да међународна конференција о логорима Јасеновац носи такве поруке да се према донесеним документима морамо односити са пуно пажње и одговорности за њихово спровођење у живот.

Кључна разматрања са предлогом закључка

Двадесети век биће записан у историји као век у коме су се широм света догодили бројни ратни сукоби, извршени огромни злочини, људска и материјална разарања.

Посебно велика страдања претрпео је српски народ на националној, верској и етничкој основи.

Познато је да су се Срби кроз историју борили и гинули за своју слободу и своју државу, као и да су у тој борби помагали другим народима.

У преписци између проф. др Растислава В. Петровића и знанственика Хрватске Далибора Брозовића, између осталог, господин Брозовић каже: „Ви Срби сте стварали своју државу на један начин, а ми на други. Ви на бојном пољу лијући крв, ми у мирнодопско време, уз помоћ ваше крви. Ми Хрвати причамо и пишемо много тога што нема никакве везе са науком, да би то на крају постало наука. Тражимо много да бисмо добили мало, добијамо на крају све, чак и више од тога.”

Срби морају коначно ставити тачку на чињеницу, захтевати да

⁸ Материјали симпозијума објављени су у зборнику радова „Јасеновац – дани сећања на жртве геноцида 2005/06”

се једном заувек призна и каже да су највећи злочини и етничко чишћење извршени над Србима на територији Независне Државе Хрватске у току Другог светског рата.

Независна Држава Хрватска је као фашистичка творевина планирала и организовала вршење злочина над српским, јеврејским, ромским и другим народима антифашистичке оријентације. Усташе су биле само извршиоци тих злочина, вршећи злочине на најмонструознији начин, до сада незабележен у цивилизованом свету. Павелић је лично осмислио нож за клање Срба и назвао га „србосјек”. Монструозан изум, а изумитељ још монструознији. Нож је произвођила позната немачка фирма „Солингер”.

Срби су познати као слободарски народ, никад агресор, или да су вршили злочине.

У Првом светском рату раме уз раме уз Србе борили су се Јевреји. Тако је било и у Другом светском рату. Хрвати, у исто то време, борили су се на страни фашистичке Немачке, на Источном фронту, са једном својом дивизијом усташа и домобрана. У Првом светском рату борили су се на страни Аустроугарске монархије, против Србије, убијали и вешали српски народ по Мачви и Шумадији.

Слободу југословенским народима, без лажне скромности, извојевали су Срби. Бежећи од усташког ножа, Срби су првих дана 1941. године формирали партизанске јединице за борбу против фашизма, нарочито по Лици, Кордуну, Славонији, Босни и Херцеговини, по свим оним крајевима где су усташе чиниле злочине. На крају Другог светског рата – 1945. године, у саставу партизанских јединица НОВ-е било је преко 82% бораца Срба, а мање од 3 % Хрвата.

Актуелно руководство Хрватске данас каже како је Хрватска изашла као победница у Другом светском рату. Лаж изговорена више пута, нажалост, прихваћена је као истина.

После 1945. године у Хрватској, у једној од република бивше Југославије, настављају да живе фашистичке идеје из времена 1941-1945. године. Како другачије разумети и објаснити догађаје МАСПОК-а почетком седамдесетих година XX века, а нарочито догађаје деведесетих година. Злочини су поновљени на расној и верској основи, на исти начин и истим методама као 1941 - 1945. године, с том разликом што овај пут Срби нису чекали да буду убијени и отерани у логоре. У свему томе Хрватска је имала свесрдну помоћ и подршку Ватикана, Немачке и, нажалост, САД. Хрватска је 19. јуна 1941. године објавила рат САД, али су то САД вероватно заборавиле, као и злочине

које је Хрватска вршила у току Другог светског рата.

Злочин је поновљен јер злочинци нису изведени пред суд правде. Због лажне пароле „братство и јединство” од Хрватске није тражена одговорност за то што је на најмонструознији начин отерала у смрт неколико стотина хиљада – око 1.450.000 недужног српског, јеврејског, ромског и припадника других народа, само зато што су припадали другом народу и што су били друге вероисповести.

И после 62 године од завршетка Другог светског рата нема података о броју жртава и биланса материјалних губитака (порушене цркве, оскрнављена гробља, попаљене и порушене куће, отета имовина).

По међународном праву злочини не застаревају. Неоспорно је да је Хрватска извршила геноцид над Србима и да због тога мора одговарати. Једино жртве тих злочина, заточеници и потомци логора геноцида у НДХ од 1941-1945. године, који имају место пребивалишта на територији Србије нису материјално обештећени, а колико се зна, један мањи број заточеника из БиХ није то право остварио.

Немачка фондација „Сећање, одговорност, будућност” и Међународна организација за интернирце (ИОМ), са седиштем у Женеви, нису обавестили потенцијалне кориснике о могућности подношења захтева у року од 31. децембра 2001. године да остваре право на материјално обештећење. Удружење се обраћало с молбом за помоћ немачком канцелару Шредеру, госпођи Меркел, Управном одбору Фондације у Берлину, појединим државним органима Србије, али нико од поменутих није показао потребно разумевање и помоћ да стане иза решења 529 захтева заточеника логора из Србије, који су крајем 2003. године достављени ИОМ-у у Женеви и за које је тражено да буду позитивно решени, иако су поднети после предвиђеног рока – 31. 12. 2001. године.

Једино је министар за људска и мањинска права Расим Љајић показао спремност да помогне у решавању проблема, али све заједно касно, јер је у међувремену престала функција институција Србије и Црне Горе. Крајем 2006. године престала је са радом Фондација и ИОМ у Женеви.

Хрватска је поднела тужбу Међународном суду због наводно извршеног геноцида над Хрватима од стране Срба, уместо да је обрнуто.

Предлагано је, уз детаљно образложење предлога и изворе финансирања, да се у Београду, главном граду бивше Југославије

односно СЦГ а сада Србије, подигне спомен-обележје у знак сећања на све страдале жртве фашизма у току Другог светског рата, као што је то урадио велики број европских земаља. Чувајући тако успомену на жртве фашизма преносимо успомену младим генерацијама да се такво зло више нигде и никоме не догоди на нашој планети.

Младе генерације веома мало данас знају о извршеном масовном геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима. Држава и просветни органи ништа не чине, или не чине довољно, да се школски учбеници допуне истинитим догађајима из савремене историје о злочинима који су вршени током Другог светског рата.

Не решавајући и не дајући одговоре на многа питања везано за жртве фашизма и преживеле заточенике логора и њихове потомке, велику одговорност за такво стање сноси држава. Упознајући овај цењени скуп само са неким од проблема, жеља нам је да подстакнемо одговорне на размишљање о овим питањима, а пре свега желимо подршку овог цењеног скупа о питањима која ће бити саставни део резолуције Конференције. У том циљу предлагемо следеће:

- да би се дошло до приближног броја укупно настрадалих жртава геноцида неопходно је обезбедити материјална средства и друге услове, с циљем предузимања потребних радњи на даљем истраживању масовних гробница, откривању нових, као и да се омогући објављивање радова о до сада извршеним истраживањима;

- ради чувања успомена на невино настрадале жртве од стране НДХ од 1941-1945. године, само зато што су припадали другом народу и били друге вероисповести, и да се такво зло више никад не понови, предузети акције од стране државних институција да се порушена спомен-обележја 1991-1995. обнове и да се изгради спомен-обележје које би симболизовало све настрадале жртве фашизма на територији бивше Југославије;

- заложити се да се уреди спомен-подручје логора Старо сајмиште на Новом Београду; ова питања је Удружење покретало код надлежних органа;

- организовати музејске поставке ради упознавања шире јавности о извршеним злочинима 1941-1945. године;

- резолуцијом парламената држава над чијим је грађанима извршен геноцид од стране Хрватске условити њен пријем у ЕУ док не призна извршени геноцид 1941-1945. и 1991-1995. године, како је то урадила Француска пре извесног времена према Турској за извршени геноцид над Јерменима 1915. године;

- затражити најхитније подношење противтужбе према Хрватској са захтевом за материјалну накнаду за изгубљене животе, претрпљени бол и патње, достојанство човека, одузету и уништену имовину и културна добра српског народа у току Другог светског рата и током догађаја 1991-1995. године;

- заложити се да заточеници и потомци заточеника логора геноцида у НДХ 1941-1945. године остваре право на материјално обештећење за претрпљене патње и бол у логорима. У том циљу потребно је да се обезбеди правни основ у домаћем законодавству, како је то већ предложено од стране Удружења надлежним државним органима у Србији. Нерешавањем овог питања врши се нови геноцид над потенцијалним корисницима и политички проблем, будући да је један број чланства из Босне и Херцеговине и Хрватске остварио то право. Као потенцијални корисници из Србије стекли смо уверење да смо намерно онемогућени да остваримо право на материјално обештећење преко немачке фондације „Сећање, одговорност, будућност”;

- заложити се да држава има већу одговорност за решавање изложених и других питања, као и да се иста институционално решавају.

ДРУГИ ДАН КОНФЕРЕНЦИЈЕ, БАНСКИ ДВОР, КОНЦЕРТНА ДВОРАНА

ДЕКЛАРАЦИЈА ЧЕТВРТЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ О ЈАСЕНОВЦУ

Г. Јанко Велимировић

Међународна комисија за истину о Јасеновцу, која је формирана на Другој међународној конференцији, прекјуче је засједала овдје у Бањалуци и припремила Нацрт или Приједлог Декларације ове Конференције. Текст смо вам подијелили, ја ћу га прочитати на српском језику, а ако има потребе да се преведе на енглески такође за оне учеснике којима је говорни језик енглески, имају текст испред себе, па мислим да преводиоци можда не треба да преводе, али ево, по њиховој вољи. Можете симултано, али текст имате испред себе, имате и у српској верзији, ја ћу је прочитати, па након тога можемо отворити дискусију за усвајање.

Дакле, Четврта међународна конференција за утврђивање истине о систему јасеновачких логора смрти у Независној Држави Хрватској од 1941. до 1945. године, када је извршен геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима, одржана у Бањој Луци 30. и 31. маја 2007. године, на свом пленарном засједању доноси следећу Декларацију:

1. Подржава одлуке и Декларацију усвојену на Трећој међународној конференцији о Јасеновцу одржаној на Хебрејском универзитету у Јерусалиму 29. и 30. децембра 2002. године.

2. Предлаже Савјету министара Босне и Херцеговине и владама Републике Српске, Хрватске и Србије покретање поступка да се јасеновачки систем логора за истребљење Срба, Јевреја, Рома и противника усташког режима који се налазио на територији која је сада подијељена границом између држава Босне и Херцеговине и Хрватске стави под међународну заштиту UNESCO-а, односно World Heritage.

3. Захтијева од Владе Републике Српске, Савјета министара Босне и Херцеговине и влада Србије, Хрватске, Словеније и Црне Горе да се у наставне програме школа унесе градиво о геноциду, а посебно о почињеном геноциду у систему јасеновачких логора смрти.

4. Даје пуну подршку Програму уређења „Спомен-подручја Доња Градина”, као и мултидисциплинарном истраживању према пројекту „Јасеновац-Доња Градина”.

5. Препоручује хитно истраживање подручја Уштица, гдје се налазе масовне гробнице више од 12.000 Рома. Иначе, Уштица се налази на хрватској страни.

6. Осуђује минимизирање броја погубљених Срба, Јевреја и Рома путем медија, публикација и лажног представљања јасеновачког логора у новој поставци Музеја у Јасеновцу.

7. Захтијева од Савјета министара Босне и Херцеговине и влада Србије и Републике Српске да покрену тужбу против државе Хрватске за геноцид почињен над Србима, Јеврејима и Ромима у систему јасеновачких логора, гдје је почињен геноцид.

8. Негативно оцјењује и осуђује дјелатност Јасеновачког института за истраживање – имате на енглеском овдје – у Њујорку, у Америци, и његовог директора Барија Литучија због покушаја забране дистрибуције првог издања енглеске верзије зборника Прве конференције о Јасеновцу одржане у Њујорку. Објављена верзија Јасеновачког института оцјењује се као фалсификат због искривљеног и непотпуног приказа свједочења и излагања учесника наведене Конференције.

9. Препоручује да се слједеће међународне конференције о Јасеновцу одржавају у Бањој Луци и у Доњој Градини, мјесту страдања жртава. Такође се препоручује да се Међународна комисија о Јасеновцу састаје најмање једанпут годишње.

10. Подржава се захтјев да се америчком Конгресу и сличним институцијама поднесе захтјев да се о геноциду који је починила Независна Држава Хрватска над Србима, Јеврејима и Ромима у

систему јасеновачких логора смрти расправља и да се донесу одговарајући закључци.

11. Предлаже Савјету министара Босне и Херцеговине и владама Србије и Републике Српске да поднесу одштетни захтјев Међународном суду правде у Хагу против Хрватске за обешетење жртава геноцида и њихових потомака због геноцида почињеног у систему јасеновачких логора од 1941. до 1945. године од стране Независне Државе Хрватске.

Дакле, ово је текст, па ево у наставку мораћете се определијелити. Отварам расправу и можете давати приједлоге за коначну верзију.

Дискусија

Гђа Смиља Тишма:

У првобитном материјалу који смо доставили [у писању] извештаја за ову Конференцију... Говорим у име Удружења заточеника логора и потомака заточеника логора НДХ 1941-1945. Формирано удружење је за Републику Србију и Републику Црну Гору. Сад смо Србија, али је највећи број стациониран у Београду, околина, Банат, Бачка, [...], и нешто мало део Србије, Краљево, Врњачка Бања, Аранђеловац и тако даље, али највећи је број у Београду и околини, Нови Сад, Сомбор, Панчево и тако даље.

Ми смо у том првобитном материјалу послали две тачке. Прво, Хрватска неће признати да је извршила геноцид. Она на све могуће начине од рата до данас покушава да обмањује народ и светску јавност, а пре свега нас, ближе очевице, потомке, ми који смо лично прошли кроз логоре и знамо каква је та ситуација била и шта је та Хрватска урадила, како је монструозне ситуације вршила по логорима. Осамдесет три логора су била на територији Хрватске, што сабирна, што стална логора, као што је Јасеновац, Сисак, Стара Градишка, Бјеловар, Јадовно, да не набрајам – осамдесет и три. Ми смо у том првобитном материјалу дали да се покрене поступак око обештећења. То је прво.

И друго, односно прво, испред овог другог, обештећења, да се Хрватска примора да призна да је извршила геноцид над српским

народом тако што ће се условити резолуцијом држава чланица које су претрпеле злочине од стране НДХ, а то је, пре свега, Србија – нас је највећи број који данас живимо у Србији – и Република Српска, где је такође велики број народа страдао у току Првог светског... односно, 1941-1945. година – резолуцијом тих земаља да се услови пријем Хрватске у Европску заједницу. То је једини начин. Они копају свим могућим, и служе се свим могућим средствима, и дозвољеним и недозвољеним, и у међународном и у домаћем законодавству, да се прикажу како они нису вршили злочин, како то држава није радила, већ усташе, такозване некакве усташе, а то је управо Држава Независна Хрватска радила у току Другог светског рата, и извршиоци усташе, који су извршавали наредбе Независне Државе Хрватске. Та тачка није ушла у Предлог Декларације. И друго, питање обештећења које се налази под тачком 11, то је ушло. То је био предлог нашег Удружења.

Међутим, ми смо проширили мало тај наш предлог закључака. Ја сам разговарала са господином Лукићем, рекао је да ће то ући, али видим да је то ушло – да се прошире уџбеници, да се државе обавезу на уношење одређених питања у историје, у читанке за основне школе и тако даље, јер у Србији – ја опет говорим о Србији, ја у Србији живим већ [45] година – нажалост, та деца, грађани у унутрашњости Србије, готово ништа не знају о логорима геноцида у Независној Држави Хрватској. Да не говорим о вишим школама, о факултетима итд. Ми већ три-четири године инсистирамо на томе, али власт, нажалост, морам да кажем, у Србији је глува за такве ствари. Хајде да покушамо путем овог канала, овим начином, ово је ипак међународна конференција. Ми, заточеници логора, окупили смо се овде и имамо пуно право да кажемо. Ако то нисмо говорили после 1945. године, ја сам тад била основац и средњошколац, али ми то можемо данас да кажемо јасно и гласно, да је Независна Држава Хрватска извршила геноцид над јеврејским, ромским и српским народом. Немојмо говорити усташе, усташе су били пусти извршиоци. И то треба да стоји у историји, у читанкама и тако даље, да та деца, та млада поколења која долазе, да могу да сазнају ту праву истину о томе.

Ево, ја сам то хтела. И ово да уђе, да се донесе резолуција на територији Републике Српске, односно БиХ, и Србије, да се усвоји, да обавеземо и наше товарише из Словеније и ове остале републике да се [придруже] тој резолуцији и да тражимо забрану Хрватске докле... Молим вас, ако је то могла једна Француска за извршени геноцид Турске над Јерменима 1915. године, зашто ми то данас не можемо да

учинимо? Добро, и прошло је 60 година, али је истина ту, ми смо живи очевици те истине. Хвала вам!

Г. Лазар Лукајић:

Ово што је госпођа Смиља сада образложила, то смо ми формулисали на нашем заједничком састанку на округлом столу у Београду 9. марта ове године. Ове исте ставове ја нећу образлагати јер сам то написао, изићи ће у књизи, а конкретан предлог имам и [изнећу га] за два минута.

У тачки 7 предлажем: „Захтијева се од Савјета министара Босне и Херцеговине и влада Србије и Републике Српске да покрену тужбу против Хрватске за геноцид почињен над Србима” – и све остало да се брише – „Ромима и Јеврејима”, и да то постави као услов за пријем Хрватске у Европску унију, као што је Француска поставила услов за пријем Турске у Европску унију. Ништа више, то решава 50 посто свих питања која смо поставили. Ако треба да поновим, јер ја се не слажем ово за геноцид само у Јасеновцу, да се постави услов Хрватској за пријем у Европску унију за укупан геноцид, а не само над Јасеновцем. То је дефектно.

То је једна формулација. Друга, ја као професор и закерало из српског језика, не могу... (**Коментар из публике:** Јасеновац је синоним за све логоре.) То смо договорили. Ја... ово је конкретна формулација, ако треба, ја је могу после тога опет ревидирати. Друго, ја као професор српског језика нисам закерало, али у тачки 8 мислим да нешто има. „Као негативна се осуђује дјелатност Барија Литучија... због покушаја забране дистрибуције првог издања енглеске верзије Зборника” – није то енглеска верзија, него је верзија на енглеском језику. То треба... то може да промени битно значење, а ја остале ствари као лектор и коректор и тако даље не бих овде извршио, нисам имао прилике, него само скрећем пажњу на језичку формулацију онога што може да потпуно изазове забуну. Није то енглеска верзија, него је верзија на енглеском језику.

Ево, та два побољшања ја предлажем. Ако треба конкретно да их ја формулишем, ја ћу их и формулисати. Хвала вам!

Др Милан Булајић:

У вези с тачком 2, пошто сам сигуран... сигурни смо да Хрватска неће прихватити овај предлог, мислим да ову тачку треба ојачати са да се укључе Словенија и држава Израел.

Друго, тачке 7. и 11. чисто редакционо би ишле једна иза друге. И други мој амандман је гдје се говори о осуди ове... забрани Зборника ове Прве међународне конференције, да Конференција поздравља ово што је Организациони одбор у Бањалуци учинио и објавио српско издање Прве међународне конференције. То је јако важно да не дође до сличних манипулација.

Др Ванда Шиндли:

Што се тиче минимизирања бројева, то једноставно треба да престане, јер су Хрвати 1946. Утврдили минимум минимума; Немци су имали вишу цифру, тако да нам не треба минимизирање, то просто треба да нестане. Узимамо хрватске цифре и немачке цифре.

Гђа Смиља Тишма: Ја уважавам овог колегу, односно сапатника Лукајића, али ја бих ипак издвојила ово питање, па бих прочитала: „Резолуцијом парламената држава над чијим је грађанима извршен геноцид од стране Хрватске Независне Државе 1941-1945. да се хрватској држави услови пријем у Европску заједницу док не призна извршени геноцид 1941-1945. како је то тражила Француска пре извесног времена према Турској за извршени геноцид над Јерменима.” Ми смо тако дали формулацију, мада није ни ово лоше што је предложио. Да ми то ипак издвојимо јер су то два различита питања.

Проф. др Милутин Пејић:

Ја бих само хтио да предложим да се у Декларацију још уведе да се оснује и Институт за истраживање страдалих Срба, можда чак од 1941. све до 1995. Јер стварно, за још пет година, све-дока нећемо имати, и тако смо дужни и према генерацијама будућим и према жртвама да имамо тачан број, а то је... Наши, да кажем, непријатељи имају и такве институте. На пример, данас у Загребу ради 18 доктора наука само за овај [...].

Г. Саво Штрбац:

Ја сам Саво Штрбац. Изучавам или истражујем злочине у овом посљедњем грађанском рату на подручју Хрватске, гдје је било највећим дијелом и ово стратиште Јасеновац. Нећу говорити о сличностима и паралелама, него о Декларацији кратко.

Седма и једанаеста тачка су једна иза друге, заиста, и по редослиједу, а и по проблематици коју третирају. У тачки 7 овог Предлога се каже: „Захтијева од Савјета министара” – захтијева – а шта? Ако смо то захтијевали и прије извесног времена, па се ништа није десило и ништа се не деси.

Бавим се овом проблематиком. Овдје има пуно, пуно спорних питања, почев од онога да ли се Резолуција, односно Конвенција о геноциду из 1948. године може ретроактивно примјењивати на Други свјетски рат. Постоје други правни проблеми око тога ко је активно и пасивно легитимисан на подношење ове тужбе, односно да буде тужитељ и тужени, и пред којим судом. Бојим се да се са овим проблемом суочавају државе на које сте се позвали и да они за двије године до јуче међународне конференције неће изићи из овога проблема.

Ја предлажем да се мало модификују једна или обје предложене тачке и да се при овој Конференцији оснује један тим стручњака међу којима ће доминирати правници и стручњаци за ратне злочине, који ће изучити ову проблематику и један конкретан приједлог о свему овоме спорном о чему сам говорио и многим другим стварима које су спорне да им предложи и да их ставе пред готов чин. Дакле, најприје при овој Међународној конференцији да се проблеми разјасне, може ли се то уопште, на који начин, да се позове на све могуће правне изворе, законе, међународне, домаће, и да им се онда потури под нос – и сад, ево, имате законску регулативу, имате могућности и то урадите. Овако ће, ако остане, чини ми се, знајући ову проблематику – бавимо се и проблемима, знате, из овога рата, знате и да постоји само једна пресуда по овој Конвенцији о ратним злочинима, и то сада, оптужба БиХ против Србије, и да нема друге праксе, иако је Конвенција донесена 1948. године.

Ето, ако сте ме схватили, а ја вјерујем да сам био довољно јасан, захваљујем.

Др Животије Ђорђевић:

Ја сам Декларацију прочитао и на њу имам две примедбе. Прво, у тачки 10 записано је: „Подржава се захтјев да се америчком Конгресу и сличним институцијама поднесе захтјев да се о геноциду који је Независна Држава Хрватска починила над Србима, Јеврејима и Ромима у систему јасеновачких логора смрти расправља и донесу одговарајући закључци.” Сматрам да је овако формулисан захтев, бар у дипломатском саобраћају, прилично неуобичајен. Нисам дипломата, али мислим да није сасвим у реду. Захтев, колико ја знам, може да се постави онеме коме може и да се нареди, па сам зато да се макар најблаже, ако је могуће, текст коригује на следећи начин: „Подржава се

настојање да се америчком Конгресу и сличним институцијама”, не „поднесе захтев”, него „упути препорука да се позабави геноцидом који је починила Независна Држава Хрватска над Србима, Јеврејима и Ромима у систему јасеновачких логора смрти”, а онда и не „расправља”, него да се „донесу одговарајући закључци.” При томе, мислим да је материја о којој треба да се расправља исувише обимна и да би за нас, као предлагаче, било од користи да онима којима то предлажемо уручимо комплетно припремљен материјал.

Друга моја озбиљна примедба се односи на тачку 8. Делимично сам упознат са случајем о коме је реч и имам примедбу и на први, и на други део. Да пођем од овога: „Објављена верзија Jasenovac Research Institute оцјењује се као фалсификат због искривљеног и непотпуног приказа сведочења и излагања учесника наведене конференције.” Ту књигу имам и прочитао сам је. Мислим да би се тешко могло да докаже да ту има некаквих фалсификата. Да ли је она дала довољно података, евентуално може да буде спорно, али никако не видим да се ту могу да дају некакви докази о фалсификатима. Друга ствар са којом сам упознат јесте да се нимало није журило са издавањем монографије са тог Првог међународног саветовања о Јасеновцу. Издање које је оспорио Б. Литучи дошло је са неколико година закашњења. А онда се догодило да се обадве стране скоро истовремено појаве са својим издањима. Институт је оптужио другу страну да је неовлашћено користила материјале, који су били власништво Института. Дошло је до спора пред судовима САД. Не видим зашто овај скуп треба увлачити у спор који се води пред судом САД. С друге стране, тврдим да бар деведесет одсто оних који присуствују овом саветовању није ни видело књигу, о којој треба да изриче суд. Сматрам, зато, да ова тачка Декларације, под овим условима, може да буде схваћена и као увлачење овог скупа у нечије манипулације, које би биле од утицаја на доношење судске пресуде.

Једноставно, сматрам да ова тачка треба да буде избачена.

Хвала!

Г. Лазар Лукајић: Ми овде нећемо усвојити Декларацију без три дана ако будемо све расправљали. Ово што је претходни говорник рекао, да треба формирати комисију итд., то су детаљистичка питања, јер се то подразумева. Да се постави захтев Хрватској као услов за пријем, а службе или органи стручни, правни итд. то ће, разуме се, разрадити, што ми не можемо овде детаљисати.

Г. Драгутин Бјелајац

Господо председавајући, поштовани гости и остали учесници Четврте међународне конференције о Јасеновцу, у име велике групе преживјелих и још живих логораша и наших договора које смо имали у посљедњих месец дана желим да овдје дам слједеће саопштење.

Ми смо били припремили приједлог сличан 11. тачци ове Декларације, али сад га нећемо читати пошто је то већ исказано у овој тачци 11. Само могу да кажем у име ове велике групе прежив-

јелих логораша да ми подржавамо ову Декларацију и желимо заиста да буде овдје усвојена, с тим што бих молио да се изврши извјесна допуна тачке 11 ове Декларације. А ја ћу прочитати само два посљедња ретка да вас подсетим па да кажем шта бисмо ми жељели допунити. Ево, нећу одмах читати све што иде, него само ово. „Суду правде у Хагу против Хрватске за обештећење жртава геноцида и њихових потомака због геноцида почињеног у систему јасеновачких логора 1941-1945. године од стране државе Независне Државе Хрватске.” Шта бих желио да се допуни? Да не бисмо ограничавали злочине Хрвата над Србима и њихове државе над нама само мало него уопште почињене злочине, јер ми смо клани, убијани, и на потоку, и на пртини, и у башти, и у дворишту, у властитој кући, и у цркви, и свугдје гдје су они то доспјели, ја бих због тога навео, морам то да вам кажем... Ево, овдје надомак Бањалуке, побијено је 7. фебруара... *[предсједавајући опомиње говорника да је раније говорено о томе]* Не, молим вас, само да се допуни [...]. Дакле, допунити злочин уопште; ја нећу говорити што се тиче *[неразговјетно због истовремене интервенције предсједавајућих]*.

Г. Гојко Кнежевић:

Да поздравим овај скуп. Ја сам, [да се представим], председник бивших логораша Другог светског рата за Републику Српску. Читао сам ову Декларацију, она је квалитетна, с тим што бих додао у оном дијелу у којем се тражи обештећење, да се Савјет министара и остали ставе у улогу тужиоца, да се мора ставити Удружење логораша као саставни дио тога апарата који врши тужбу према Хрватској у Стразбуру, а не у Хагу. То је једно.

Друго, морам да вас извијестим, а ваљда сте преко штампе и телевизије дознали, да ми већ пола године вршимо озбиљну активност... припремамо материјале за тужбу. Пошто смо се ми обраћали прије и Савјету министара и нашој Влади итд., сви су климали главом, свако тапше по рамену, али нико ништа не уради. Сад је дошло вријеме, ова Конференција је дошла до тог стадијума и схватила да треба тужити стварно Хрватску Међународном суду за људска права да се... То ми можемо остварити. Онда, био би ваљда ред да се они који су били пионири у томе [...] шест месеци пуном паром... И да вам кажем, учланили смо четири хиљаде логораша, бивших логораша, не само из ове Крајине, да тако кажем, него из Босне и Херцеговине. То су све Срби; и не само Срби, има и Муслимана неколико, који су исто учлањени равноправно, они су [...] сви су логораша, имају једнака права као и сви други. И пошто ми њих заступамо и правно, сматрам да требамо ми ући у састав Декларације, да заједно са Савјетом министара учествује и Удружење логораша. Ако то не буде, онда ћемо ми као Удружење логораша сами покренути тужбу против Хрватске, јер то...

Ја да вам само кажем: за два-три дана сам позван на „Латиницу” у Загреб где треба... то ће сигурно сада бити о овој Конференцији и много [...] мене у главу ударати, али ја морам бити спреман. Не смијем ја тамо доћи к’о шарено теле, разумијете? Па вас ја молим, да знам и ја

да заступим тамо како треба. Да уврстите Удружење у тај састав Декларације.

Академик Србољуб Живановић:

Ми смо саслушали читав низ примедби, предлога и препорука, и ја предлажем да се Декларација... да организатори консултују правнике и остале заинтересоване институције, у првом реду државне институције, и да се ове примедбе које су стављене или предлози који су стављени да се уврсте на одговарајући начин у ту Декларацију, и ја вас молим да сада Декларацију са овим амандманима прихватите и да овластите организатора да да дефинитивну верзију.

Коментар из публике: Ја се извињавам, [...], формално-правно ми не можемо прихватити све, јер не знамо како ће текст дефинитивне Декларације изгледати.

Проф. Владимир Лукић:

Молим вас лијепо, уобичајено је на оваквим скуповима, чак и на конгресима, барем бившим, па и у свијету, да се повјери некоме, а то би требало да буде организатор, да све те примједбе размотри, које стоје да их укључи, које није могуће да их не укључи. Ја вам морам рећи: од почетка израде ове Декларације мени читаво вријеме смета управо оно што је господин Саво Штрбац рекао. Оно је суштина око чега ће се све ово вртјети. Шта је то што може покренути држава, шта је то што може покренути Удружење, и тако даље. Али, да ми то сада на овој конференцији не расправљамо. Пазите, ево и овдје, малтене сам хтио рећи: па откуд се ова дјевојка јави па дискутује сад нешто што је требало раније. Али она је покренула јако велики сет образовних проблема који треба да уђу у наш живот, да не кажем гдје. Према томе, мораће нешто отићи у закључке, мораће нешто отићи у програме, у предлог Удружења, а оно све што буде могло да иде у Декларацију да би то било и реализовано.

Академик Србољуб Живановић: У реду. Имамо предлог професора Лукића да се ово усвоји.

Г. Лазар Лукајић: Предлажем да усвојимо ову Декларацију уз пуно поверење [...] и да усвојимо, јер се друкчије не може уредити.

[Услиједило је гласање о предлогу Декларације.]

Академик Србољуб Живановић: Добро, очигледно је да је усвојено великом већином гласова... Предлог, јесте. Ја бих молио професора Лукића да узме ријеч.

Проф. Владимир Лукић:

Даме и господа, драги пријатељи, хвала вам свима што сте нашли времена и снаге и да дођете да учествујете у овом раду, а прије свега желим да се захвалим онима који су поднијели реферате, јер заиста ми смо чули јако, јако дивних реферата. Ријетко гдје сам присуствовао да не бих могао нишкакву примједбу изрећи ни за један реферат, па чак ни за један дио реферата – па и оно гдје сам интервенисао да се то прескочи – није то због тога што сам мислио да то није добро, да то не треба, него сам само хтио да ставимо у контекст Јасеновца многе ствари. Значи, највећа захвалност онима који су се потрудили, написали, послали, реферисали, дошли и тако даље.

Оно што је сигурно, што је моја дужност да се овдје захвалим, то је велики број мојих сарадника који су веома предано, без паре динара, како се каже, волонтерски обавили јако, јако велик дио посла. Примили сте књиге. Материјал је био такав да су преводиоци, да су људи наши морали тражити референте и по свијету, са Прве конференције, са Треће конференције из Јерусалима итд., па према томе можете мислити какве су напоре имали.

Али све ово сигурно не би било одржано, не овако, да иза себе нисмо имали предсједника Владе, да иза себе нисмо имали још један добар број људи, да иза себе нисмо имали наша средства информисања, да иза себе нисмо имали један број наших вриједних професора са својим ауторитетом, угледом и тако даље... Ми смо морали путовати у Београд да бисмо добили предговор нашој књизи. Ја користим и ову прилику да се изузетно захвалим мом старом пријатељу и комшији академику професору Милораду Екмечићу. Не заборавите да тај предговор прочитате, јер га заиста вриједи прочитати.

Иначе, рекао сам нешто о учесницима. Посебно сам захвалан људима из Канаде, Америке, Средње Европе, Енглеске и свима онима који су дошли из иностранства. Наравно, једно велико хвала

професору доктору Бернарду Клајну, предсједнику Међународне комисије за утврђивање истине о Јасеновцу; хвала и његовој супрузи, која је имала снаге да допрати супруга и да буде – ево, видите, слуша сву ову проблематику и ове наше јаде, то је... [аплауз] Ми смо дио захвалности професору Клајну исказали тиме што смо подржали, предложили да предсједник Републике Српске доктор Милан Јелић одликује професора Клајна једним веома високим одликовањем, и то нам је изузетно драго и цијенимо нашу радост што смо... [аплауз] ...ево били неки дан свјedoци када је уважени професор примио то високо одликовање.

Наравно, захваљујем се вама свима који сте пресједјели овдје читаво ово вријеме. Захваљујем се и онима који су се слагали у оквиру – молим вас, нема конференција гдје се сви слажу, али немојте никада употребити такве ријечи да нас удаље од проблема – па бићемо неко за, неко против, па ће живот опет даље тећи.

Ми ћемо покушати да ове дискусије, барем њих већину, оно што је све снимљено, да она излагања која су била овдје, а нису одштампана, да их одштапамо, али уколико то не будемо могли, ми ћемо то покушати ставити на сајт – не покушати, него ћемо ставити на сајт, који ви сви знате – и на тај начин направити тај материјал доступним.

Надаље бих вас молио још нешто: ми правимо документациони центар, имамо библиотеку „Јасеновац” – овдје сам негдје видио њеног директора, нашег уваженог књижевника господина Ранка Рисојевића, који је поред свих тих својих потешкоћа нашао мјеста да почиње формирати ту библиотеку – и сви ви који будете имали неку књигу вишка или је будете могли одвојити, ја вас молим да је одвојите за ту нашу библиотеку, нек она расте, нека се негдје све то скупа слијева.

И, надаље, ми мислимо да ће требати конференцију одржати отприлике након три године најдаље, но, ако потребе буду, и раније, али не дужи рок од три године, и радимо на томе да Јавна установа „Спомен-подручје Доња Градина”, којој је данас на челу магистар пуковник Милорад Буква, дође она у ту позицију да управо она води све ово, а да јој ми на одређен начин помажемо.

Ево, то је оно што сам хтио да кажем, а ми имамо један ЦД гдје је снимљен о Јасеновцу, заиста изузетно добар материјал, који смо припремали за 60-огодишњицу пробоја јасеновачких логораша, и молио бих да прво људи из иностранства, а наше иностранство је ван бивше Југославије још увијек, па вас молим да они прво узму те ЦД-

ове, и они који их немају. Оне који их имају молио бих да не узимају, да то можемо дати даље у свијет. Ево, ја сам имао толико да кажем.

Академик Србољуб Живановић:

Захваљујем професору Лукићу. Ја бих желео да прочитам предлог Међународне комисије за утврђивање истине о Јасеновцу за чланство Комисије. После дискусије на Међународној комисији ми предлажемо и молимо професора Бернарда Клајна да остане председник Комисије. Од чланова Комисије предложени су: Србољуб Живановић, академик Јелена Гускова из Русије, доктор Милан Булајић – мислим да не треба да дајем образложења за чланове – професор Ванда Шиндли из Сједињених Држава, господин Роман Роуз из Њемачке, предложен од стране организације Рома, Џорџ Богданић из Сједињених Држава, Тим Фентон из Велике Британије, Џон Питер Махер из Сједињених Држава, Царед Израел из Израела и Зоран Пејашиновић као координатор из Републике Српске.⁹ Ето, то су вам чланови Међународне комисије.

Проф. Владимир Лукић:

Знао сам да он нешто није прочитао. Ми смо учествовали у том предлогу, и пошто је ипак наше удружење и пошто је град Бањалука, Република Српска, била та да ипак сноси логистику свега тога, и у најбољем, како да кажем, свјетлу осјећа и рад и допринос те Комисије и тако даље, ми смо сугерисали да се један број млађих људи укључи у ту Комисију.

Други је предлог, с обзиром на велик број људи из Сједињених Америчких Држава и Канаде, боље речено, како ми то кажемо, преко „локве”, предложили смо да замјеник председника буде уважени професор господин Живановић, а да бисмо могли стално бити на вези, да та Комисија увијек има једну непрекидну везу са базом, ако хоћете да кажем, са Републиком Српском, са Владом, са удружењима итд., и Спомен-подручјем, односно Јавном установом „Спомен-подручје”, ми смо предложили једног младог нашег историчара који је сад обављао, или како бих то казао, нашао се на дужности секретара Удружења, предложили да он буде координатор итд.

И ево, ја сам се јавио просто из жеље да та Комисија прије свега ради, а то значи да се састаје и да има сталну комуникацију овдје са Републиком Српском, боље речено, са Јавном установом „Спомен-подручја Доња Градина”. Хвала вам лијепо! [аплауз]

Ако сам разумио ваш аплауз, то значи да се предлог прихвата?
(Коментар из публике: Тако је.) Хвала!

Др Милан Булајић:

Пошто смо на крају овог озбиљног рада, ја бих желио да ова конференција ода посебно признање Организационом одбору, који је уложио огромне напоре да ова конференција учини то што је учинила, председнику Организационог одбора, председнику Владе Републике Српске господину Милораду Додику, и дозволите ми посебно ономе који је носио све на леђима и који је имао сараднике, изабрао сараднике, али је сам, све је преко њега ишло – ја знам, јер сам лично у томе учествовао – да ли је било ујутро или увече или касно, увијек смо имали комуникацију, увијек смо радили на томе. Мислим, оно што је професор Лукић урадио много је више од ове организације ове велике конференције. Пројекат „Јасеновац-Доња Градина” је његова идеја, његова иницијатива – [аплауз] – и ја мислим да ова конференција треба посебно признање, посебну захвалност професору Владимиру Лукићу да ода за све оно што је учинио. [аплауз]

Проф. Владимир Лукић:

С том разликом што ја нећу к’о јуче господин Арије, који је рекао ово је мени задња, али ја ћу настојати да и на идућој конференцији будемо скупа. Хвала вам лијепо! Хвала вам што сте дошли и вјерујем да из Бањалуке носите лијепе поруке, да вам је овдје било лијепо, као што је нама увијек лијепо. Желим вам срећан пут и желим да се видимо и на идућој конференцији у року који сам навео. Хвала вам лијепо! [аплауз]

ДЕКЛАРАЦИЈА
ЧЕТВРТЕ МЕЂУНАРОДНЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ
О ЈАСЕНОВЦУ

Четврта међународна конференција за утврђивање истине о систему јасеновачких логора смрти у Независној Држави Хрватској, у коме је од 1941. до 1945. године извршен геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима, одржана у Бањој Луци 30. и 31. маја 2007. године, на свом пленарном засједању доноси сљедећу Декларацију:

1. Подржавају се одлуке и Декларација усвојени на Трећој међународној конференцији о Јасеновцу, одржаној на Хебрејском универзитету у Јерусалиму 29. и 30. децембра 2002. године;
2. Предлаже се Савјету министара Босне и Херцеговине и владама Републике Српске, Хрватске и Србије покретање поступка обезбјеђивања међународне заштите UNESCO (World Heritage) јасеновачког система логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома и противника усташког режима који се налазио на територији Независне Државе Хрватске и који је сада подијељен границом између држава Босне и Херцеговине и Хрватске.
3. Даје се пуна подршка Програму уређења Спомен-подручја „Доња Градина“ и мултидисциплинарном истраживању према пројекту „Јасеновац–Доња Градина“;
4. Препоручује се хитно истраживање подручја Уштица, гдје се налазе масовне гробнице више од 12.000 Рома;
5. Осуђује се минимизирање броја погубљених Срба, Јевреја и Рома путем медија и публикација, као и начин представљања јасеновачког логора у новој поставци Музеја у Јасеновцу.
6. Предлаже се Савјету министара Босне и Херцеговине, владама Србије и Републике Српске да покрену тужбу против

државе Хрватске за геноцид почињен над Србима, Јеврејима и Ромима у систему јасеновачких логора.

7. Предлаже се Савјету министара Босне и Херцеговине и владама Србије и Републике Српске да поднесу, или подрже, одштетни захтјев Међународном суду правде у Хагу за обешетење жртава геноцида јасеновачких логора од 1941. до 1945. године и њихових потомака, које на себе треба да преузме Република Хрватска;
8. Предлаже се покретање поступка да се Републици Хрватској услови пријем у евроатлантске интеграције признавањем геноцида који је Независна Држава Хрватска починила у Јасеновцу и прихватањем обавеза да обештети жртве Јасеновца и њихове потомке;
9. Негативно се оцјењује и осуђује дјелатност *Jasenovac Research Institute, New York, USA* (Истраживачког института Јасеновац Њујорк, САД), и њеног директора Барија Литучија због покушаја забране дистрибуције првог издања верзије на енглеском језику зборника Прве конференције о Јасеновцу одржане у Њујорку 29-30. октобра 1997. године. Истовремено, верзија зборника коју је објавио *Jasenovac Research Institute* оцјењује се као фалсификат због искривљеног и непотпуног приказа излагања и свједочења учесника наведене Конференције.
10. Сугерише се иницирање расправе и усвајање одговарајућих закључака у америчком Конгресу и сличним институцијама о геноциду који је починила Независна Држава Хрватска над Србима, Јеврејима и Ромима у систему јасеновачких логора смрти;
11. Тражи се да Ватикан отвори архиве о Јасеновцу;
12. Предлаже се Влади Републике Српске, Савјету министара Босне и Херцеговине, владама Хрватске и Србије увођење у одговарајуће школске програме градива о геноциду у Јасеновцу;

13. Захтијева се од јавних радио-телевизијских сервиса и штампаних медија Републике Српске, Босне и Херцеговине, Хрватске и Србије објективно информисање о систему јасеновачких логора, као и објављивање прилога о њима у образовном програму, односно на фелџтонским странама.
14. Препоручује се одржавање наредних међународних конференција о Јасеновцу у Бањој Луци и Доњој Градини – мјесту страдања жртава;
15. Подржава се приједлог да Влада Републике Српске и убудуће буде покровитељ конференција о Јасеновцу;
16. Подражава се оснивање и дјелатност Удружења „Јасеновац–Доња Градина“.
17. Одаје се признање Организационом одбору за издавање Зборника са Прве међународне конференције (верзија на српском језику), као и за издавање зборника са Треће и Четврте међународне конференције (верзија на српском и енглеском језику).

Бања Лука, 31. маја 2007.

Четврта међународна конференција

МЕЂУНАРОДНА КОМИСИЈА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ИСТИНЕ О ЈАСЕНОВЦУ

1. Бернард Клајн, САД, председник
2. Србољуб Живановић, Велика Британија, замјеник
3. Јелена Гускова, Русија, члан
4. Милан Булајић, Србија, члан
5. Ванда Шиндли,САД, члан
6. Роман Роуз, Њемачка, члан
7. Џорџ Богданић, САД, члан
8. Тим Фентон, Велика Британија, члан
9. Џорџ Питер Махер, САД, члан
10. Царед Израел, Израел, члан
11. Зоран Пејашиновић, Република Српска (БиХ), координатор

ИНТЕРВЈУИ ПРИЛИКОМ ПОСЈЕТЕ ЈАСЕНОВЦУ НАКОН КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Г. Владимир Бибић

Интервју са г. Миланом Басташићем

Г. Милан Басташић: Ја сам доктор Милан Басташић, родом из Грубишног Поља. Тридесет осам година живио сам у Загребу. А што се тиче Јасеновца, ту сам дотјеран почетком октобра 1942. године са мушкарцима – мајка и сестра отјеране су у Сисак – и у Јасеновцу сам провео два мјесеца. Кад сам дошао кући, пао сам у тифус, и касније, мајка прича, вели – кад си дошао, имао си само главу и кољена. То иде на ону тезу како је Јасеновац радни логор.

Г. Владимир Бибић: Хоћете ли, молим вас, описати ваш боравак у Јасеновцу?

Г. Милан Басташић: Кад смо дошли ту, најприје су истукли некаквога Јоцу из Великог Грђевца. Грозно. То је била моја прва страва у самом логору, иако сам ја већ сав престрављен дошао после оног покоља српског живља концем септембра и почетком октобра у Грубишном Пољу, самом мјесту, и на Билогори.

Г. Владимир Бибић: Које године је то било?

Г. Милан Басташић: То је почетак октобра 1942. године. Ту сам опет остављен међу мушкарцима. Неку су дјецу вратили у вагоне, тамо мајкама и старцима, и ту сам ја остао са једним сусједом кога сам

познавао, његовог очуха, и једног дечка са Козаре. Отјерали су нас тамо у некакву жицу, гдје смо гледали Саву, мислећи – да нас побацају унутра да бих пливао, по њој пио воду, јер нисмо добили ни воде ни хране од уторка до петка, кад су нас стрпали у Грубишном Пољу у марвене вагоне. Дошла је некаква храна коју нисам могао никако пити, јести, односно у неком тањурићу. Међутим, ови људи који су тамо радили кажу – како су ови мршави и изнемогли што нам носе ову воду. Ја то као дванаестогодишњак нисам видио. Послије је слиједило шишање. На крају нас отјераше под некакву настрешницу, и друга страна која је била, тај момак, мој комшија из Грубишног Поља, дечко 17 година, код кога је извјесни Ђурић... Ђурић Крамарић спавао као сироче тамо са Билогоре, и тај је Ђурић отишао у јасеновачке усташе. И кад смо ми дошли ту, овај га Перо спази, виче: „Ђурић!” – мислећи, спавали су двије-три године у истом кревету и јели за истим столом код Периних родитеља – и овај кад га је видио, са згражањем каже: „Ти материна”, вели, „јеси дош’о и ти!” Овај га очух гурнуо: „Шути, Перо”, каже.

За кратко време ја више никога нисам ту имао познатога. Нестао је и Перо, нестао је и чика Тошо; тих људи – нас је било, само у мом вагону 81, како су ови старији причали, грозни увјети. Ту су ме ставили послије у некакву бараку, међу дјецу. Онда су... ишло се радит на насип, носити грање итд. Ту сам страшних ствари видио, пребијања људи итд., разумијеш, цркавање тих јадних коња који су исто тамо вукли на насипу, и једне вечери рекоше, кажу – дјеца, вели, болесна... да болесна дјеца, каже, нека не излазе сутра из бараке, вели, овај, не знам ја из којег разлога, шта су још објаснили. И мени дође извесни уча, ја сам био боловао до два дана, имао сам пуне ногавице отока, грозно. И вели он: „Милане, ујутру иди свакако на посао. Болесни ће преко Саве.” Ми кад смо се увече вратили са посла, нађемо извјесног Стојана Дардића из Великог Ператовца; он је био старији од мене једно три године, и нађемо још једног дјечка који је тамо. „Ђе су остали, шта је?” Вели он: „Ја сам спавао, нисам чуо.” А овај други вели: „Ја кад сам видио да ове тјерају и туку да би их из бараке..., ја сам се покрио, нисам се хтио јавити.”

Сутра увече поново дођоше. Неки мали усташе и још неки одрасли, каже: „Нитко од дјеце да не иде на посао.” Тада сам одведен, послије некаквога доручка, назовимо га, са једном групом те дјеце још која су ту била, не знам одакле су они дотјерани, можда нас је било шездесетак, по мом мишљењу. Ту смо чекали, па наступ, па одступ, па

сам ја... нисам стигао узети некакву моју крпару коју сам имао, него сам узео некакав јорган туђи и метнуо, и пита ме један усташа кад сам..., каже: „Шта ће ти то?” Рекох: „Па, то је моје.” „Хајде, хајде, баци то, за пола сата ће вам се свима гркљани бијелити, неће вам ништа требати.” Ја шутим, бацити то оно у блато, онај... Опет нам даду одступ, а ми онда ходали испод кухиње тамо; ону слатку репу покушавамо јести, не иде, па опет се зачас вратимо... И сад, на крају, вичу ови усташе тамо: „Ајде, у наступ, у наступ!” И вичу онда: „Вежемо!” Нисам ја знао о чему се ради. Не знам шта је то било.

Међутим, долази један човјек ту са насипа, каже: „Ко је Милан Басташић?” Ја се јавим, рекох: „Ја сам.” „Ајд вамо.” Ја изађем, затечен, и сад он иде, ништа мени не говори, ја идем за њим. Ови усташе ништа не говоре, та два-три који су ту најближе били. И одемо, одведу ме у неку просторију, и представе ми се ту два човека, вели: „Ја сам Жига.” А овај други вели: „Ја сам Геза.” Ја кажем: „Ја сам Милан.” Добро, и то већ би за нас смијешно. И ту ја останем. Вели: „Биће ти посао да носиш дрва и да бришеш прашину”, и тако.

Ја сам ту био неко вријеме, ишао [даље] редовно на вечеру, на ово, на оно...

Г. Владимир Бибић: То је било у логору Јасеновац?

Г. Милан Басташић: У логору Јасеновац. Присуствовао сам једном – нисам их ја бројио, него послије ови одрасли рекоше – било је стрелање 16 људи ту, јер су наводно неке кромпире покупили, па су их код њих нашли у кухињи, или шта ја знам, нешто о томе је било. Ми ујутро кад смо ишли – у то вријеме сам ја још ишао на чупање конопље са осталом дјецом – и онда смо ту видели остругано лопатом, да још има ту крви, још некакве прљавштине ће су ти људи постријељани, и ми смо отишли, брали смо ту конопље. Рунили оне сјеменке, јели, грозни прољев и тако даље.

И сад су ови једног дана у ту сапунару што су они рекли, сад ме неки Илија с којим сам се овдје нашао, па смо неке ствари обновили, нисам га ја тада познавао, јер је он радио код извјесног брице који је био из Грубишног Поља родом. Ја сам у тој сапунари послије одређеног времена... Вели: „Мишо, тражи те редар Кецо.” „Шта је?” Вели: „Изгледа да идеш кући.” Сад ја рекох, вјероватно су ме сад нашли негдје у списку да нисам био отишао тамо за... што смо ми викали за преко Саве, а у Саву. Ја за Градину нисам знао. Био је

термин преко Саве, а то је значило за нас у Саву. И доведе он мене у једну бријачницу тамо. Ту брију се неки људи. Један усташа устане. Вели овај: „Ево, то је тај.” „Како се зовеш?” Ја кажем. „Ајде за мном.” Идем ја за тим човјеком који је ту са лијеве стране имао „U” слово, и одведе он мене у ту усташку... у ту канцеларију [...] тамо. Питао је: „Како се зовеш?” – ово, оно, тако, овако, онако – „Знаш читат?” „Знам.” Каже: „Јеси ишао у [...]”? „Јесам”, кажем ја, „био сам ја и у усташкој узданици”, велим ја. Знаш, у оним пионирима њиховима. И ја прочитам неку [прва] заповијед, па још нешто да ме хрватске власти не могу дирати, и тако.

И сад, каже он једном усташу – ајде, вели, да ме одведе тамо у магазин да ме обуку. И дођем ја у тај магазин тамо, робе пуно. „Свучи се.” Ја се свучем. Све мислим, сад ћу се ја свући, па ће ме убити, јер су причали ови људи, препознавали су пуно пута робу од убијених. Ови рекну да иде неко у Њемачку, ово, оно, свашта напричају, а сутрадан виде шешире и одијело, познају од људи с којима су били тамо. И тако сам ја ту стајао неко вријеме. Овај ми донесе кошуљу, ја обучем кошуљу, ја не знам, па да извинеш гаће нисам ни добио, и сад он мене облачи, неку [...] ми дао, неке шарене хлаче, пумпарице, ја то никад нисам носио, сељачко дијете сам био, иако сам био увијек пристojно обучен. И на крају ми сад доноси капут. А ја сад мислим, [...] можда ме ипак пусти. Али не идем ја. И сад он мени остави моју торбицу, остави он мени и моју [кантицу], ја га замолио некакве прљаве 'лаче које се нису дале више ни развући јер се преко дана залијепе тамо у блато, и тако. И дођем ја, овај ме сад обукао. Врати ме натраг тамо да ме покаже, и каже... Да, а кад смо ишли успут према бријачници, зовне мене један од учитеља. Каже: „Мишо, стани мало ово”, и даде ми ћилим. Каже: „Идеш кући.” Ја рекох: „Не знам”, све ово, оно, и тако, и још сам на овоме насипу срео тога Милана Босанца, брицу из Грубишног Поља, и то је било за нас изненађење кад смо дошли. Вели брицо, овај, Босанац, како? Јер он је са наших пет стотина и седам Срба из Грубишног Поља 26. априла ухапшен и отјеран у Копривницу. Они су сви у јулу мјесецу отишли за Госпић, за Јадовно, под нож и маљ, ту ми је био и брат од 18 година, и мој отац, а овај је брицо отишао за Јасеновац јер су они већ тада купили мајсторе, занатлије да граде Јасеновац, дакако, за Србе.

И сада вели мени овај усташа, кад сам ја изашао ван, кад ме показао тамо, вели: „Чекај ту ручак, па ћеш онда ићи.” Сад ја 'одам, сироче, вамо-тамо, и он ми, видим, носи крух. Велим ја: „Знаш шта, дај

ми овај крух” – то је било оно, као комад цигле, петнаест дека. Рекох: „Дај ти мени крух, па ја идем с вама на станицу у Јасеновац.” И он вели: „Па не знам, па добро, па 'ајде...” Коначно кренемо, и види он неког жељезничара. Вели: „Трчи ти за оним жељезничаром.” Изведе ме из капије. Ја, сироче, изгубљен, видим тог жељезничара, почнем трчати за њим, не могу, слаб, ово, оно, али каскам.

И дођем коначно на жељезничку станицу. Ту сам те старе хлаче... Видио – мали неки Муслиманчић са фесом једе курузу. „Дај ми курузу”, а он: „Не дам”, вели, „можда има матер”. Ја матери понудим ту те хлаче моје старе, рекох: „Имам хлача, ако имате нешто.” „Па, немам ја новаца.” Кажем: „Ма, имате курузе мало да једем.” „Па немам...” „Доста је, госпођо.” И даде она мени курузу, а ја се препородио. Нека жена тамо навали да јој продам ћилим; продам ћилим за сто куна. И сад сам ту остао без... [...] Уђем у воз. Ту жељезничар кад ме је контролисао послјије неког времена дође. „Ајд, сједни”, вели он мени. Ја сјео. Ту некакав господин, поче се интересовати ово, оно; шутим ја, јер су ови рекли, каже, вели – био си туј, каже, ето, радио си добро, и зато те пуштамо, вели, и не знам, отприлике, немој пуно причати да те не вратимо, тако је нешто било.

Г. Владимир Бибић: Значи, то је био крај?

Г. Милан Басташић: Да. Ту сам сјео у воз, отишао некако, да не причам сад; у Загреб, у воз, у Бјеловар, па неки стари домобран се ражалио тамо на мене јер сам стајао, неки потпуковник, допуковник, како су они рекли, па ми је на крају рекао: „Ако, вели, нема...” Ја пришао, немам никога, не знам ја да се мајка и сестра, да су се вратиле из логора, да су их Нијемци пустили из Сиска, јер нису имали никог у партизанима. Они су... неки Нијемци су све причали – keine [...] Frauen и Kinder, и ово и оно, и неке учитељице су знале ту причу, па каже – овај господине, вели, господо официри, вели, ми смо тако-тако, и ово и оно...

Г. Владимир Бибић: Само ми реците у закључку, ако бисте били добри, каква је ваша оцена била, кад сте били у логору, о грозотама и тим стварима? Шта сте ви видели све?

Г. Милан Басташић: Гледај. Ја сам то све, дакако, очима дванаестогодишњака гледао, фактографски. Не знам – видим гомилу

лешева свако јутро, освану испред бараке. Па неки што су још полуживи, склижу се доље... ово, оно, долазе неки људи са колима, потрпају њих у... једанпут или двапут, већ како стану, одвезу. Послије сам ја сазнао да је ту била близу болница, близу те бараке.

Г. Владимир Бибић: Јесте ли видели кад су убијали неке људе?

Г. Милан Басташић: Једино оних шеснаест кад су били, онда смо сви морали прије вечере доћи у наступ. Онда су поубијали њих шеснаест као неку...

Г. Владимир Бибић: Како су их побили?

Г. Милан Басташић: Лежали су. Лежали су, тако да смо ми углавном чули пуцњеве...

Г. Владимир Бибић: А како су их убили? Из пушке, пиштоља...?

Г. Милан Басташић: Из пиштоља. Из пиштоља. Из пиштоља су убијали. И, велим, онда смо ми ујутро видјели ту крв, кад смо ишли на посао тамо, чупати конопље и јести те сјеменке конопље. Видјели смо да је то лопатама било остругано и тако даље.

Г. Владимир Бибић: Ја вам се захваљујем. Захваљујем се. Изволите.

Г. Милан Басташић: Послије низа година ја сам из Музеја у Београду добио податке, именом и презименом, из Грубишног Поља и Билогоре, укључујући и Велики Грђевац. Убијено је у Јасеновцу хиљаду сто – мислим – и седамдесет и четири.

Г. Владимир Бибић: Из вашег краја?

Г. Милан Басташић: Из нашег краја. Дакле, са Билогоре се нико жив из Јасеновца није вратио осим мене. А ево како сам изашао. [...] усташа у Грубишном Пољу који је био велики пријатељ са мојим ујаком – на крсне славе, на Божић, на Ускрс и тако даље – кога није спасио 1941. кад је ухапшен заједно са мојим оцем, братом и братићима и тако даље – сад је њему дошла моја мајка, пошто се вратила из логора, и каже: „Лука” – јер је био пријатељ њезинога брата, вели – „знаш да онај ми

старији страдао са мојим Луком” – јер мој отац се звао Лука – „а овај млађи остао у Јасеновцу.” Вели: „Дај, молим те, неку потврду, да га пусте, неку упутницу.” „А, не смијем ја, [Евице], знате, овамо, тамо, он је у Јасеновцу, питање је је ли он жив, ја не смијем ради Јасеновца.” Она, сироче, ништа, покупи се и изађе. Гдје ће? Оде код ћерке православног попа, учитељице, госпође Лепосаве Орушић, која је била њезина учитељица, Лукина учитељица, учитељица мога оца, мога брата, сестре, и мене! Још ме једном... овако, имала обичај да нас дјецу [...], врло је респектна била, [...]. Оде мајка код ње и каже јој: „Била сам ето, тако” – и плаче, ово, оно. Ова узне капут. „Ајде”, вели, „натраг.” Оде Луки. „Лука”, вели, „што ти ниси потписао [Евици] за оног малог да иде по њега у Јасеновац?” „Па, знате, госпођо Лепосава, ја не смијем, то је Јасеновац”, и ово, и оно. „Ајде, ајде, Лука.” „Знате, питање је је ли он и жив, кад је у Јасеновцу”, знаш, вели. „Ајде, Лука, ти то напиши [Евици], па ако није жив, ти си своје учинио.” И, богами, Лука подави реп и потпише. И кад потпише, мајка отишла у Загреб, наишла на неку драгу жену која је радила у усташком редарству и она вели, кад је видјела [...], а није био редовни дан [...]: „Иди ти, ћери” – кад су претражили све могуће те установе гдје су та дјеца јадна била, и са Козаре, и ово, и оно, нема ме нигдје. „Иди ти”, вели, „кући, ако је жив, доћи ће.” Мама је дошла кући у уторак увече, а ја у четвртак ујутро.

Г. Владимир Бибић: Хвала Богу! Хвала вам велико!

Интервју са др Миланом Булајићем

Г. Владимир Бибић: Да ли имате информацију и ваш коментар о жртвама – знамо бројке које се спомињу, које су овде званично минимизирани на неких 70 хиљада – да би хрватски одбор могао оптужницу против организатора данашњег скупа, и то Савјету Европе поднијети *vis-à-vis* наводних неких лажирања података? И ваш коментар о овоме Четвртом скупу и, уопште, о данас овој посјети Јасеновцу.

Др Милан Булајић: Па, видите, прије свега, погледајте споменик. Је ли ово логор? Је ли вас ишта икога подсјећа на логор? Ја кад сам био први пут овдје на једном научном скупу, било је то прије двадесет-тридесет година, па рекох – ово је голф игралише, ово није логор Јасеновац. То је прво. Друго, кад се говори о броју жртава, зашто они у свој музеј, музеј који је Хрватска организовала, нису дали извјештај Земаљске комисије Хрватске из 1946. године, извјештај који су послали Међународној комисији за ратне злочине, у коме се каже: вјероватно се неће никада знати тачан број, али према ономе што смо ми затекли – ту је било свега још непорушено и тако даље и бројних свједока – та бројка се креће између петсто и шестсто хиљада. То је Земаљска комисија Хрватске. Зашто то није стављено на изложбу ту, па нека је коментаришу како хоће.

Друга ствар је Музеј... Визенталов центар, *Енциклопедија холокауста*, у коме говоре о шестсто хиљада. А то се приписује да је српски мит, седамсто хиљада. И многи други високи функционери Хрватске су говорили о седамсто хиљада. Ја ту цифру нисам користио, иако су ме много пута оптуживали. Ја сам говорио шта је ко други рекао. Међутим, за мене је најубједљивија чињеница, поред извештаја Земаљске комисије Хрватске, кад смо били на Првој међународној конференцији коју је водио професор Клајн, мени је лично директор доктор Розенбаум из Министарства правде Сједињених Држава донио докуменат из Department of State, Министарства иностраних послова, који су добили преко Националног архива Сједињених... молим, дакле, то је документ прве класе и у томе документу пише да према њемачким процјенама 6. децембра 1943. године у Јасеновцу је било 120 хиљада жртава, у Старој Градишци 80. Значи, само та два логора,

двije стотине хиљада. Међутим, скрећем пажњу да је то извештај Њемачке био од 6. децембра 1943. Значи, томе треба додати децембар 1943, цијелу 1944. и пола 1945. То је аутентичан документ.

И на крају, ја бих рекао као истраживач – мене је најтеже убиједити често, ја употребљавам цифру која је сада у *Енциклопедији геноцида*, америчкој *Енциклопедији геноцида*, у којој се каже – стотине хиљада, hundreds of thousands. Значи, не 69 хиљада, не као што Голдштајн и други причају, 90 па до сто хиљада максимум, или слушали сте јуче неке наше... једног из Београда који каже 125 хиљада – hundreds of thousands, стотине хиљада. Није речено колико стотина хиљада, али... И, на крају, прошле године 22. априла у Њујорку је подигнут један мали споменик жртвама Јасеновца, у коме се опет каже – стотине хиљада! Што се то у Музеју не каже?

Колекција видео материјала господина Владимира Бибића о свим активностима везаним за одржавање међународних конференција о Јасеновцу. Копија колекције поклоњена је Удружењу „Јасеновац-Доња Градина“ Бања Лука

Интервју са г. Даноном И. Цадиком

Г. Владимир Бибић: Господине Данон, само ако можете да ми кажете, какав је ваш утисак о овом Музеју?

Г. Данон Цадик: Да вам кажем, ја сам читао доста у штампи шта раде и шта хоће да направе, али није ми до мозга могло да дође да такву свињарију направе, да толико безвредно и са пуно омаловажавања говоре о томе да направе изложбу из које се уопште не види шта је ту било.

Г. Владимир Бибић: Ја сам ипак имао једну реакцију интересантну. Кад сам видео ове људе који улазе у вагоне, који су тамо као стока, терају их, мислим да се види... хоћу да кажем, у том делу сам осетио трагедију, тако да су сами приказали на неки начин...

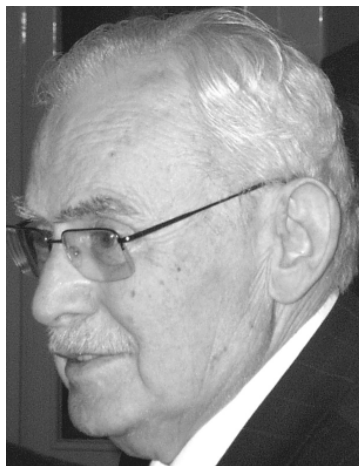
Г. Данон Цадик: Али то је минимално, минимално... Убиство се не види ни једно. Мртви се не виде, ни једно. Деца се не виде, ни једно. Само воде на стрељање. Ништа. То је иронија, сарказам. Немам речи свог незадовољства и беса.

Г. Владимир Бибић: Мени је јако жао. Хвала вам велика!

ПРЕМИНУО ПРОФ. ДР БЕРНАРД КЛАЈН

Дана 11. августа 2007. године у 79. години упокојио се проф. др Бернард Клајн (Bernard Klein), шеф Катедре за историју, филозофију и политичке науке Кингсборо комјунити колеџа у Њујорку и председник Међународне комисије за истину о Јасеновцу.

Проф. Клајн је рођен 15. октобра 1928. у јеврејској породици у Украјини. Као дјечак, заједно са мајком, двије сестре и два брата, одведен је у злогласни нацистички логор Аушвиц. Од цијеле породице, једини је преживио катаклизму холокауста. Након рата емигрирао је у САД, гдје је стекао универзитетско образовање. Читав радни вијек бавио се истраживањем страдања његовог народа у холокаусту и на том пољу стекао велики међународни углед.

Као историчар и, дакле, свјетски признати ауторитет за холокауст, проф. Клајн дао је немјерљив допринос афирмацији истине о Јасеновцу, злогласном логору Независне Државе Хрватске. У жељи да истина о Јасеновцу допре до свјетске стручне и најшире јавности, проф. Клајн се прихватио организације Прве међународне конференције о Јасеновцу, одржане октобра 1997. године, управо на Кингсборо колеџу у Њујорку. Та конференција је – како сам каже – зауставила даље минимизирање броја јасеновачких жртава и "скренула пажњу на команданте у Јасеновцу". Највеће заслуге проф. Клајн има и за организацију Треће међународне конференције о Јасеновцу одржане децембра 2002. године на Хебрејском универзитету у Јерусалиму. У међувремену, активно је учествовао и на Другој међународној конференцији о Јасеновцу, 2000. године у Бањој Луци, а седам година касније, поново смо га видјели у Републици Српској. Наиме, иако већ озбиљно опхрван опаким болешћу, проф. Клајн дошао је у пратњи супруге и на Четврту међународну конференцију о Јасеновцу, која је крајем маја 2007. године одржана у Бањој Луци. Том приликом посјетио је Јасеновац и Доњу Градину и осудио нову сталну поставку у јасеновачком музеју.

Још од оснивања, па све до смрти проф. Клајн био је на челу Међународне комисије за утврђивање истине о Јасеновцу, која је и формирана понајвише његовом заслугом.

За вријеме одржавања Четврте међународне конференције о Јасеновцу у Бања Луци, др Бернард Клајн је – за велики допринос у разоткривању праве истине о усташким злочинима у јасеновачком систему логора смрти – од стране Председника Републике Српске господина Милана Јелића одликован Орденом части са златним зрацима. Орден му је уручио изасланик Председника Републике Српске, проф. др Владимир Лукић председник Извршног одбора Удружења "Јасеновац – Доња Градина".

